

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА

**ПРАВНИЧИЙ ЧАСОПИС
ДОНЕЦЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА
№ 2(2021)**

Вінниця
ДонНУ імені Василя Стуса
2022

ЗМІСТ

Бартош І. І.

Про суспільну небезпеку як критерій криміналізації зловживань на оптових енергетичних ринках..... 3

Беляневич О. А.

Про застосування у справах про банкрутство конструкції фраздаторного правочину..... 14

Гербиц О. В.

Правові аспекти державного контролю у сфері кінематографії 24

Калаченкова К. О., Павлюченко Ю. М.

Правове забезпечення відносин у галузі зв'язку 36

Лехкодур І. О.

Види товариств з обмеженою та додатковою відповідальністю однієї особи..... 46

Мосейкін О. С., Грушко М. В.

Застосування норм міжнародного гуманітарного права у збройному конфлікті в Україні: окремі аспекти..... 53

Руденко Л. Д., Требух В. В.

Щодо неюрисдикційного захисту прав позичальників у сфері споживчого мікрокредитування..... 64

Стаднік І. В., Стаднік Є. В.

Право людини на здоров'я в умовах пандемії: окремі медико-правові аспекти 73

Устименко В. А., Джабраїлов Р. А.

Особливості регулювання підприємницької діяльності окремих видів юридичних осіб та їхніх об'єднань: науково-правова оцінка законопроектів № 6013 85

Slavko A., Holokha A.

Legal qualification of euthanasia worldwide 97

XX Всеукраїнські змагання з господарського права і процесу ім. професора С. З. Михайліна..... 107

Про виконання на юридичному факультеті ДонНУ імені Василя Стуса ініціативної науково-дослідної теми «Правове забезпечення соціально-економічного розвитку: стан та перспективи (2017–2021 рр.)»..... 113

Бартош Інна Іванівна,
*аспірантка кафедри конституційного,
міжнародного і кримінального права
Донецького національного університету імені Василя Стуса
м. Вінниця, Україна*

ПРО СУСПІЛЬНУ НЕБЕЗПЕКУ ЯК КРИТЕРІЙ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ ЗЛОВЖИВАНЬ НА ОПТОВИХ ЕНЕРГЕТИЧНИХ РИНКАХ

Стаття присвячена критичному аналізу рішення Верховної Ради України про доповнення Кримінального кодексу України двома новими статтями 222-2 та 232-3, за результатами якого були зроблені науково обґрунтовані висновки про соціальну обумовленість цих змін, зокрема їхню відповідність такому принципу криміналізації, як принцип достатньої суспільної небезпечності діяння. У висновках статті було доведено помилковість обраного парламентаріями та втіленого Законом від 19 червня 2020 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення залучення інвестицій та запровадження нових фінансових інструментів» способу удосконалення кримінального законодавства та зроблено загальний висновок про те, що при доповненні Кримінального кодексу України статтями 222-2 та 232-3 було частково порушено принцип достатньої суспільної небезпечності діяння.

Ключові слова: *оптовий енергетичний ринок, зловживання, маніпулювання, інсайдерська інформація, криміналізація, суспільна небезпека.*

Постановка проблеми. 19 червня 2020 р. вітчизняними парламентаріями було ухвалено Закон України № 738-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення залучення інвестицій та запровадження нових фінансових інструментів» (далі – Закон від 19 червня 2020 р.). Із набранням чинності цим нормативно-правовим актом серйозних змін зазнало не лише регулююче господарське, а й кримінальне законодавство, що зокрема виявилось у появі в системі розділу VII Особливої частини Кримінального кодексу України (далі – КК) «Кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності» (далі – розділ VII) двох нових заборон, присвячених регламентації кримінальної відповідальності за зловживання на оптових енергетичних ринках: ст. 222-2 «Маніпулювання на енергетичному ринку» та ст. 232-3 «Незаконне використання інсайдерської інформації щодо оптових енергетичних продуктів».

Очевидно, що відповідь на питання про соціальну обумовленість криміналізації зазначених (як і будь-яких інших) діянь може бути отримана лише за результатами комплексного аналізу всіх розроблених у кримінально-правовій науці принципів криміналізації. Водночас варто пам'ятати і те, що попри визнання важливості дотримання кожного з принципів криміналізації, дослідниками при

цьому визнається особлива та визначальна роль одного з таких принципів, який називається чи не найважливішим серед інших. Йдеться про принцип достатньої суспільної небезпечності діяння, на якому ми і вирішили зупинитися у цій роботі, присвяченій дослідженню соціальної обумовленості криміналізації діянь, передбачених статтями 222-2 та 232-3 КК.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній юридичній літературі проблематика кримінально-правової охорони господарської діяльності ставала предметом наукових розвідок таких вчених, як П. С. Берзін, Р. А. Волинець, Н. О. Гуторова, О. О. Дудоров, Д. В. Каменський, О. О. Кашкаров, В. М. Киричко, Р. О. Мовчан, О. І. Перепилиця, А. М. Ришелюк та інших. Незважаючи на позначену доктринальну активність, мусимо констатувати, що роботи названих авторів виконувалися ще до прийняття аналізованих змін до кримінального законодавства, через що в них і не досліджувалася соціальна обумовленість останніх.

Постановка мети цієї статті – критичний аналіз рішення вітчизняних парламентаріїв про доповнення КК новими статтями 222-2 та 232-3, за результатами якого мають бути зроблені науково обґрунтовані висновки про соціальну обумовленість цих змін, зокрема, їхню відповідність принципу достатньої суспільної небезпечності діяння.

Виклад основного матеріалу. Для розв'язання питання про відповідність криміналізації, що розглядаються, посягань принципу достатньої суспільної небезпечності насамперед необхідно визначитися з тим, чи є достатні підстави для кримінально-правової охорони тих суспільних відносин (цінностей), які виступають об'єктом аналізованих кримінальних правопорушень (далі – к. пр.), адже чим важливішими є суспільні відносини, тим більшу суспільну небезпеку становить к. пр.

Ураховуючи новизну статей 222-2 та 232-3 КК, питання про безпосередній об'єкт відповідних к. пр. ще не піддавалося науковому аналізу на сторінках юридичної літератури. Натомість у працях вітчизняних криміналістів була докладно охарактеризована антисуспільна спрямованість діянь, передбачених існуючими й раніше статтями 222-1 та 232-1 КК.

Зокрема Д. В. Каменський зазначає, що правомірне ціноутворення на організованих фінансових ринках є ключовою умовою їхнього нормального функціонування і стабільного розвитку, а зосередження діяльності учасників ринку на природних коливаннях попиту і пропозиції сприяє їхньому згладжуванню та вказує на збалансованість ринку. З огляду на це дослідник констатує, що необхідною умовою формування адекватної ринкової ціни є вільна конкуренція між контрагентами, тобто функціонування конкурентного фондового ринку [1, с. 577]. Натомість маніпулювання цінами на ринку цінних паперів як цілеспрямований вплив на фінансовий ринок порушує його стабільність, призводить до

його «розгойдування», утворення штучних цін і виникнення економічних диспропорцій, а також дає змогу отримати, внаслідок введення інших суб'єктів ринку в оману, необґрунтований прибуток, водночас заподіюючи матеріальну шкоду його учасникам і третім особам [2, с. 105].

Зважаючи на викладені положення, є підстави підтримати думку про те, що основним безпосереднім об'єктом к. пр., передбаченого ст. 222-1 КК, був фондовий ринок у частині встановленого порядку ціноутворення на ринку цінних паперів [3, с. 291].

Що ж до діяння, передбаченого попередньою редакцією ст. 232-1 КК, то імпонує погляд О. О. Дудорова, який під основним безпосереднім об'єктом цього к. пр. пропонував розуміти встановлений порядок обігу інсайдерської інформації як складову фондового ринку [4, с. 233–234].

Однак уважний читач напевно помітив, що суспільна небезпека обох аналізованих вище діянь пов'язувалася виключно зі шкодою фондовому ринку, тоді як новими статтями 222-2 та 232-3 КК охороняється вже не «фондовий», а «оптовий енергетичний» ринок. Та попри таку різницю антисуспільна спрямованість згаданих і у відповідних кримінально-правових новелах «маніпулювання» та «незаконного використання інсайдерської інформації» залишилася багато в чому подібною, але з тим лише важливим та принциповим уточненням, що всі ці дії відтепер стосуються і завдають шкоду не фондовому, а саме вказаному в аналізованих заборонах оптовому енергетичному ринку. Тобто ці діяння порушують встановлений порядок ціноутворення на оптовому енергетичному ринку, дезорганізують стабільність оптового енергетичного ринку, ведуть до його розбалансованості, утворення штучних цін на такому ринку, виникнення економічної диспропорції та отримання необґрунтованого прибутку певними його учасниками оптового енергетичного ринку, призводять до скорочення інвестицій саме в оптовий енергетичний ринок тощо.

Водночас треба зауважити, що, незважаючи на наведений вище широкий перелік наслідків зловживань на оптових енергетичних ринках, необхідно пам'ятати про те, що головним призначенням цих ринків – і про це побічно згадується й у статтях 222-2 та 232-3 КК – є купівля-продаж оптових енергетичних продуктів, а тому квінтесенцією, основною метою відповідних зловживань учасників ринку є незаконний вплив на ціну того чи іншого оптового енергетичного продукту.

Зважаючи на сказане, основний безпосередній об'єкт передбачених статтями 222-2 та 232-3 КК к. пр. у загальному вигляді можна визначити як **встановлений порядок ціноутворення (правомірне ціноутворення)** на оптових енергетичних ринках. У контексті запропонованого трактування хотілося б процитувати Д. В. Каменського, який писав: «Ключовою ознакою маніпулювання виступає

саме штучний контроль за **цінами**... Маніпулювання загалом можна інтерпретувати як дію будь-якого учасника або групи учасників, спрямовану на встановлення штучного контролю за **цінами**, що охоплює покупку і продаж цінних паперів (у нашому випадку – оптових енергетичних продуктів) із метою створення фальшивої або такої, що вводить в оману, видимості активної торгівлі або з метою підняти чи знизити **ціну** для того, щоб спонукати інших учасників ринку вчинити певні дії купити або продати цінний папір, що, своєю чергою, призводить до цілеспрямованої зміни курсової **ціни** фондового інструмента щодо її нормального показника» [1, с. 580].

На користь наведеного тлумачення об'єктів аналізованих зловживань вказують і положення як деяких чинних нормативно-правових актів (наприклад, постанови НКРЕКП від 14 березня 2018 р. «Про затвердження Правил ринку „на добу наперед” та внутрішньодобового ринку»), так і розроблених законопроектів (наприклад, проекту Закону від 01 квітня 2021 р.), в яких сутність маніпулювання в загальному вигляді зводиться до дій, спрямованих на штучне встановлення **ціни**, а інсайдерська інформація визначається як інформація, яка, у разі її оприлюднення, мала б значний вплив на **ціни**.

Адаптуючи до потреб цього дослідження слова все того ж Д. В. Каменського, висловлені ним щодо ринку цінних паперів, можна також зазначити, що розвиток оптового енергетичного ринку завжди пов'язаний із низкою факторів, серед яких стан законодавчого забезпечення протидії відповідним правопорушенням. Зловживання, що здійснюються на оптовому енергетичному ринку (розповсюдження практик *маніпулятивного та інсайдерського характеру* (виділено мною – І. Б.)) погіршують інвестиційний клімат, ускладнюють формування сучасної ринкової економіки в Україні тощо. За таких обставин не викликає сумнівів необхідність забезпечення належного функціонування оптового енергетичного ринку України, зокрема за допомогою якісного кримінально-правового інструментарію [1, с. 545, 573].

Для того, щоб наочніше продемонструвати важливість відповідних суспільних відносин та, відповідно, суспільну небезпеку посягань на них, ми звернулися до деяких публіцистичних матеріалів.

Наприклад, в офіційній заяві «ДТЕК» йдеться про те, що через різноманітні зловживання на енергетичному ринку станції «ДТЕК Енерго» зазнають збитків близько 40 млн грн кожної доби, а прогнозний збиток ТЕЦ та ТЕС за підсумками 2021 р., за відсутності змін у ринкових умовах, складе, за різними підрахунками, близько 13,6 млрд грн за операційною діяльністю [5].

Але з іншого боку, в огляді (звіті) енергетичного сектора України, який був підготовлений ОЕСР, міститься посилання на інформацію НАБУ, яке стверджувало, що ... саме керівництво «ДТЕК» змовилося з НКРЕКП і маніпулювало

тарифами на електроенергію, вироблену з вугілля. Внаслідок цього у 2016–2017 рр. споживачі переплатили за електроенергію 747 млн дол. США, а компанія «ДТЕК», завдяки цій схемі, ймовірно, отримала 560 млн дол. США [6].

Про наслідки відповідних зловживань пишуть й деякі журналісти. Зокрема О. Хащенко зазначає, що через маніпуляції на енергетичному ринку (насамперед ринку електричної енергії) відбувається невиправдано високий перерозподіл доходу від продажу електроенергії на користь окремих трейдерів, вимивання коштів із реальної генерації та залишення їх збитковими. Коли обсяг маніпуляцій на ринку зростає і досягає критичної маси, відбувається штучний обвал цін на ринку і, відповідно, всі без винятку генеруючі компанії змушені продавати електроенергію за цінами, нижчими за собівартість [7].

Отже, зважаючи на викладені положення, важливість суспільних відносин, поставлених під кримінально-правову охорону статтями 222-2 та 232-3 КК, виглядає очевидною та беззаперечною.

Водночас, проаналізувавши антисуспільну спрямованість відповідних зловживань, у нас виникло два принципові питання, від відповідей на які багато в чому і буде залежати наша остаточна позиція щодо виправданості криміналізації розглядуваних деліктів, що розглядаються:

- 1) чи володіють відповідні відносини тими властивостями, які є необхідними для встановлення саме кримінальної відповідальності за посягання на них?;
- 2) чи є їхня важливість такою, що вимагає встановлення кримінальної відповідальності за будь-які прояви відповідних зловживань, вчинюваних у формі маніпулювань та незаконного використання інсайдерської інформації?

Почнемо із другого питання, у спробах відповісти на яке ми пригадали, що для з'ясування змісту категорії «суспільна небезпечність» в доктрині кримінального права розроблені такі її показники, як характер і ступінь.

Характер суспільної небезпечності діяння – це його якісна ознака, яка визначається суспільною цінністю об'єкта посягання, а також злочинними наслідками, формою вини, мотивом і метою злочину [8, с. 44]. Характер суспільної небезпеки деяких діянь є таким, що вимагає фактично беззастережного встановлення кримінальної відповідальності за їхнє вчинення.

Водночас є низка діянь, лише сам характер суспільної небезпеки яких є недостатнім для визнання їх кримінально протиправними; таке визнання здійснюється не лише з урахуванням характеру, а й зважаючи на ступінь суспільної небезпечності діяння, який найчастіше трактують як кількісну характеристику, яка визначається, в першу чергу, способом вчинення злочину та розміром заподіяної шкоди. Очевидно, що до числа таких деліктів відносяться і діяння, передбачені статтями 222-2 та 232-3 КК.

Для того, щоб переконатися у справедливості висловленого судження, варто пригадати, що на сторінках юридичної літератури зауважується, що розмір

заподіяної шкоди визначається як її істотністю, що знаходить своє закріплення в тексті кримінального закону у вигляді таких словосполучень, як «значна шкода», «великий розмір», «особливо великий розмір», так і її обсягом, кількістю об'єктів, яким заподіюється шкода внаслідок вчинення злочину [8, с. 44–45]. І звернувшись до диспозицій статей 222-2 та 232-3 КК, ми можемо побачити, що в них саме і вживаються такі згадані вище формулювання, як «значна шкода», «значний розмір», «значні збитки», «тяжкі наслідки». А це, власне як і їхній зміст, свідчить про необхідність зарахування аналізованих діянь саме до числа тих, які визнаються кримінально протиправними з урахуванням не лише характеру, а й ступеня їхньої суспільної небезпеки.

Із приводу сказаного знову пригадуються слова Д. В. Каменського, написані ним у його фундаментальній праці компаративістського характеру «Відповідальність за економічні злочини у Сполучених Штатах Америки та Україні: порівняльно-правове дослідження», і які, незважаючи на те, що, з одного боку, стосувалися ринку цінних паперів, а з іншого – продемонстрованої раніше специфіки досліджуваних складів, є актуальними і для нашої ситуації. Проаналізувавши відповідні приписи як вітчизняного, так і кримінального законодавства США, вчений зауважує, що обов'язковою для складів інсайдерської торгівлі цінними паперами та маніпулювання на фондовому ринку, як, до речі, і для більшості складів економічних злочинів, закріплених у КК США, є ознака матеріальності (англ. – *materiality*), яка за своїм змістовим навантаженням близька до таких відомих українському кримінальному праву понять, як «суспільна небезпека» (яка нас цікавить найбільше) і «матеріальний склад злочину». Йдеться про те, що обман повинен бути «матеріальним», тобто мати ознаки потенційної матеріальної шкоди для його адресата. Обидва поняття вказують на реальну шкідливість протиправної поведінки для охоронюваних у суспільстві цінностей, на певні негативні наслідки [1, с. 559].

Повертаючись безпосередньо до питання про достатність суспільної небезпеки аналізованих діянь, хотілося б акцентувати увагу на тому, що відповідні діяння визнаються кримінально протиправними лише за умови спричинення ними наслідків у вигляді «значної шкоди» (або ж «значного розміру» отриманого прибутку чи збитків, яких вдалося уникнути), показник яких був закріплений у пунктах 1, 2 примітки ст. 222-2 КК на рівні 30 тис. і більше НМДГ. Переконані, що такий, без перебільшення, величезний криміноутворюючий показник, який є найвищим (в одиницях НМДГ) серед передбачених у чинному кримінальному законодавстві, вказує на те, що відповідним діянням притаманний надзвичайно високий ступінь суспільної небезпеки, який, на перший погляд, не залишає жодних сумнівів щодо необхідності їхньої криміналізації.

Зважаючи на відповідні криміноутворюючі показники, у читача може виникнути логічне питання: а чому ж ми тоді вживаємо уточнююче формулювання «на перший погляд»?

І ось тут ми повертаємося до першого із поставлених вище питань і наведемо резонні застереження фахівців, які писали про те, що зміст принципу суспільної небезпеки полягає не в тому, щоб завчасно встановити ознаки, які свідчать про достатньо високу суспільну небезпеку будь-якого діяння, а у вказівці на необхідність щоразу обговорювати і вирішувати весь спектр питань, пов'язаних з оцінкою специфічної суспільної небезпеки конкретного різновиду діянь: чи існує така небезпека; у чому саме вона полягає; яким саме суспільним відношенням спричиняється шкода і яка саме; яка динаміка цієї небезпеки, чому вчора питання про неї не виникало, а сьогодні стало актуальним; і, нарешті, найважливіше для нас питання – *а чи є відповідна суспільна небезпека настільки високою, щоб ставити діяння в один ряд з уже включеними в кодекс і виділяти із групи однорідних діянь, що не підлягають криміналізації* [9, с. 217].

Через призму поставлених питань хотілося б пригадати, що в Україні на законодавчому рівні (Законом України від 15 листопада 2011 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності») фактично було закріплено (через виключення статей 228 та 230 КК України) положення про недоцільність кримінально-правового регулювання відносин у сфері дотримання конкурентного законодавства (із винятком про специфічні відносини, які охороняються статтями 229, 231–232), яке (регулювання) було визнано шкідливим і таким, що провокує «надмірне втручання правоохоронних органів у діяльність суб'єктів господарювання» та «завищений рівень криміналізації правопорушень у сфері господарської діяльності». Та при цьому Законом від 19 червня 2020 р. до системи розділу VII вводяться дві нові норми (статті 222-2 та 232-3), якими – що важливо, без жодного обґрунтування цього кроку – встановлюється кримінальна відповідальність за окремі прояви антиконкурентних дій лише в одній сфері – на оптових енергетичних ринках.

З урахуванням наведених положень виникає логічне у цій ситуації питання: якщо законодавець все ж вирішив укотре змінити вектори кримінально-правової політики і знову визнав доцільним встановити кримінально-правову (поруч з іншими) охорону відносин у сфері дотримання конкурентного законодавства, то чому він криміналізував саме і лише ті порушення конкурентного законодавства, про які йдеться у статтях 222-2 та 232-3 КК? Видається, що логічної відповіді на це питання не існує.

Також зазначимо, що вже традиційно для вітчизняної правотворчості у сфері оновлення законодавства про кримінальну відповідальність за господарські

к. пр. відшукати пояснення (хоча б якісь) щодо закріплених у пунктах 1, 2 та 3 примітки ст. 222-2 КК розмірів відповідної значної шкоди (розміру) та тяжких наслідків у супровідних документах, пов'язаних з ухваленням Закону від 19 червня 2020 р., нам не вдалося. А отже, маємо справу з черговим проявом притаманної розділу VII (та й кримінальному законодавству загалом) фундаментальної проблеми, яку в літературі позначають як довільність і відсутність уніфікації показників, що характеризують суспільно небезпечні наслідки і предмети к. пр. у сфері господарської діяльності [12; 13; 14; 15; 16].

Висновки. Отже, загалом можна констатувати, що аналізованим зловживанням притаманні характер та ступінь суспільної небезпеки, які є достатніми для визнання їх кримінально протиправними діями.

Водночас ухвалення Закону від 19 червня 2020 р. не можна вважати системним кроком, адже, визнавши доцільним криміналізувати саме і лише ті порушення конкурентного законодавства, про які йдеться у статтях 222-2 та 232-3 КК, законодавець при цьому не вирішив питання щодо необхідності встановлення (відновлення) кримінальної відповідальності і за інші порушення у сфері дотримання конкурентного законодавства, які за своїм ступенем суспільної небезпеки не поступаються проявам, що розглядаються.

Під час написання статті виникла й низка інших дискусійних питань, відповідей на які значною мірою і має залежати загальна оцінка аналізованих змін до кримінального законодавства. Водночас враховуючи те, що виконання цього завдання вимагає детального дослідження інших принципів криміналізації діянь (кримінально-правової адекватності, співмірності позитивних та негативних наслідків декриміналізації, системно-правової несуперечливості тощо), тут ми обмежимося лише постановкою зазначених питань, спроба вирішення яких буде здійснена у подальших дослідженнях.

Список використаних джерел:

1. Каменський Д. В. Відповідальність за економічні злочини у Сполучених Штатах Америки та Україні: порівняльно-правове дослідження: монографія / передне слово д-ра юрид. наук, проф. О. О. Дудорова. Київ: ВД «Дакор», 2020. 1128 с.
2. Хилюта В. В. Преступления против порядка осуществления экономической деятельности: проблемы правотворчества и правоприменения: моногр. Гродно: ГрГУ, 2014. 456 с.
3. Кримінальне право (Особлива частина): підручник / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. 2-ге вид. Київ: ВД «Дакор», 2013. 786 с.
4. Кримінальне право України. Особлива частина: підручник / за ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. 3-тє вид., переробл. та допов. Київ: Атіка, 2009. 744 с.
5. Маніпуляції трейдерів-спекулянтів із заниженням цін на РДН мають на меті довести вітчизняну теплову генерацію до банкрутства заради імпорту електроенергії із Росії та Білорусі. URL: <https://energo.dtek.com/media-center/press/manipulyatsii-treyderiv-spekulyantiv->

iz-zanizhennyam-tsin-na-rdn-mayut-na-meti-dovesti-vitchiznyanu-teplovu-generatsiyu-do-ban-krutstva-zaradi-importu-elektroenergii-iz-rosii-ta-bilorusi/.

6. Огляд енергетичного сектору України: інституції, управління та політичні засади. URL: <chrome-extension://efaidnbmninnibpcapjpcglclefindmkaj/viewer.html?pdfurl=https%3A%2F%2Fwww.oecd.org%2Feurasia%2Fcompetitiveness-programme%2Feastern-partners%2FMonitoring-the-energy-strategy-Ukraine-2035-UKR.pdf&clen=4092088&chunk=true>.
7. Хащенко О. «Схемний» прибуток: як трейдери зловживають недоліками ринку електроенергії. URL: <https://daily.rbc.ua/ukr/show/shemnaya-pribyl-treydery-zloupotreblayut-1605537115.html>.
8. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник / Є. С. Назимко, С. В. Лосич, Ю. О. Данилевська та ін.; за заг. ред. проф. В. М. Бесчастного та О. М. Джужи. Київ: ВД «Дакор», 2018. 339 с.
9. Основания уголовно-правового запрета. Криминализация и декриминализация: монография / В. Н. Кудрявцев, П. С. Дагель, Г. А. Злобин и др.; под ред. В. Н. Кудрявцева, А. М. Яковлева. Москва: Наука, 1982. 304 с.
10. Дудоров О. О., Мовчан Р. О. Законодавство України про кримінальну відповідальність за злочини у сфері господарської діяльності – час визначитись зі стратегією розвитку. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2015. № 2. С. 215–263.
11. Дудоров О. О., Мовчан Р. О. Розвиток законодавства України про кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності: проблеми і тенденції. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2020. № 4. С. 120–140.
12. Дудоров О. О., Мовчан Р. О. Кримінальна відповідальність за самовільне зайняття земельної ділянки та самовільне будівництво: монографія; МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка, 2012. 400 с.
13. Дудоров О. О., Мовчан Р. О. Кримінально-правова заборона щодо доведення банку до неплатоспроможності: сумнівна законодавча новела. *Право і громадянське суспільство*. 2015. № 1. С. 71–115.
14. Дудоров О. О., Мовчан Р. О. Кримінально-правова заборона щодо контрабанди деревини: сучасний стан і перспективи. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 2. С. 142–148. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-2/34>
15. Дудоров О. О., Тертиченко Т. М. Протидія відмиванню «брудного» майна: європейські стандарти та Кримінальний кодекс України: монографія. Київ: Ваїте, 2015. 392 с.
16. Мовчан Р. О. Кримінальна відповідальність за злочини у сфері земельних відносин: законодавство, доктрина, практика : монографія; передмова д-ра юрид. наук, проф., заслуженого діяча науки і техніки України О. О. Дудорова. Вінниця : ТОВ «Твори», 2020. 1152 с.

References:

1. Kamenskyi, D. V. (2020). Vidpovidalnist za ekonomichni zlochyny u Spoluchenykh Shtatakh Ameriky ta Ukraini: porivnialno-pravove doslidzhennia : monohrafiia / perednie slovo d-ra yuryd. nauk, prof. O. O. Dudorova. Kyiv: VD «Dakor» [in Ukrainian].
2. Hiljuta, V. V. (2014). Prestupleniya protiv porjadka osushhestvleniya jekonomicheskoy dejatel'nosti: problemy pravotvorchestva i pravoprimenenija : monogr. Grodno : GrGU [in Russian].
3. Kryminalne pravo (Osoblyva chastyna) : pidruchnyk (2013). O. O. Dudorov, Ye. O. Pysmenskiy (Eds). 2-he vyd. Kyiv : VD «Dakor» [in Ukrainian]

4. Kryminalne pravo Ukrainy. Osoblyvya chastyna : pidruchnyk (2009). M. I. Melnyk, V. A. Klymenko (Eds). 3-tie vyd., pererobl. ta dopov. Kyiv : Atika [in Ukrainian].
5. Manipuliatsii treideriv-spekulantiv iz zanyzhenniam tsin na RDN maiut na meti dovesty vitchyznianu teplovu heneratsiiu do bankrutstva zarady importu elektroenerhii iz Rosii ta Bilorusi. N. d. N. p. URL: <https://energo.dtek.com/media-center/press/manipulyatsii-trejderiv-spekulyantiv-iz-zanizhennyam-tsin-na-rdn-mayut-na-meti-dovesti-vitchiznyanu-teplovu-generatsiyu-do-bankrutstva-zaradi-importu-elektroenergii-iz-rosii-ta-bilorusi/> [in Ukrainian].
6. Ohliad enerhetychnoho sektoru Ukrainy: instytutsii, upravlinnia ta politychni zasady. N. d. N. p. URL: <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgclefindmkaj/viewer.html?pdfurl=https%3A%2F%2Fwww.oecd.org%2Feurasia%2Fcompetitiveness-programme%2Feastern-partners%2FMonitoring-the-energy-strategy-Ukraine-2035-UKR.pdf&clen=4092088&chunk=true> [in Ukrainian].
7. Khashchenko, O. «Skhemnyi» prybutok: yak treidery zlovzhyvaiut nedolikamy rynku elektroenerhii. N. d. N. p. URL: <https://daily.rbc.ua/ukr/show/shemnaya-pribyl-trejdery-zloupotrebyayut-1605537115.html> [in Ukrainian].
8. Kryminalne pravo Ukrainy: Zahalna chastyna : pidruchnyk (2018) / Ye. S. Nazymko, S. V. Losych, Yu. O. Danylevska ta in. / za zah. red. prof. V. M. Beschastnoho ta O. M. Dzhuzhy. Kyiv : VD «Dakor» [in Ukrainian].
9. Kudrjavcev, V. N., Dageľ, P. S., Zlobin, G. A. et al (1982). Osnovaniya ugodovno-pravovogo zapreta. Kriminalizatsiya i dekriminalizatsiya. Moskva [in Russian].
10. Dudorov, O. O., Movchan, R. O. (2015). Zakonodavstvo Ukrainy pro kryminalnu vidpovidalnist za zlochyny u sferi hospodarskoi diialnosti – chas vyznachytys zi stratehiieiu rozvytku. *Visnyk Asotsiatsii kryminalnoho prava Ukrainy – Bulletin of the Association of Criminal Law of Ukraine*, 2, 215–263 [in Ukrainian].
11. Dudorov, O. O., Movchan, R. O. (2020). Rozvytok zakonodavstva Ukrainy pro kryminalni pravoporushennia u sferi hospodarskoi diialnosti: problemy i tendentsii: *Visnyk Luhanskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav imeni E. O. Didorenka – Bulletin of the Luhansk State University of Internal Affairs named after E. O. Didorenka*, 4, 120–140 [in Ukrainian].
12. Dudorov, O. O., Movchan, R. O. (2012). Kryminalna vidpovidalnist za samovilne zainiattia zemelnoi dilianky ta samovilne budivnytstvo : monohrafiia; MVS Ukrainy, Luhan. derzh. un-t vnutr. sprav im. E. O. Didorenka [in Ukrainian].
13. Dudorov, O. O., Movchan, R. O. (2015). Kryminalno-pravova zaborona shchodo dovedennia banku do neplatospromozhnosti: sumnivna zakonodavcha novela. *Pravo i hromadianske suspilstvo – Law and public welfare*, 1, 71–115 [in Ukrainian].
14. Dudorov, O. O., Movchan, R. O. Kryminalno-pravova zaborona shchodo kontrabandy derevyiny: suchasnyi stan i perspektyvy. *Yurydychni naukovyi elektronnyi zhurnal – Legal scientific electronic journal*, 2, 142–148 [in Ukrainian].
15. Dudorov, O. O., Tertychenko, T. M. (2015). Protydiia vidmyvanniu «brudnoho» maina: yevropeiski standarty ta Kryminalnyi kodeks Ukrainy : monohrafiia. Kyiv : Vaite [in Ukrainian].
16. Movchan, R. O. (2020). Kryminalna vidpovidalnist za zlochyny u sferi zemelnykh vidnosyn: zakonodavstvo, doktryna, praktyka : monohrafiia; peredmov a d-ra yuryd. nauk, prof., zasluzhchenoho diiacha nauky i tekhniky Ukrainy O. O. Dudorova. Vinnytsia : TOV «Tvory» [in Ukrainian].

***Bartosh Inna Ivanovna graduate**, student of the Department of Constitutional, international and criminal law Vasyl Stus Donetsk National University. On social danger as a criterion for criminalization of abuse in wholesale energy markets The article is devoted to a critical analysis of the decision of the Verkhovna Rada of Ukraine to supplement the Criminal Code of Ukraine with two new articles 222-2 and 232-3, which resulted in scientifically sound conclusions about the social conditionality of these changes public danger of the act. In particular, it is generally concluded that the analyzed abuses in the wholesale energy market are characterized by the nature and degree of public danger, which are sufficient to recognize them as criminally illegal acts.*

At the same time, it is noted that although in Ukraine at the legislative level (the Law of Ukraine of November 15, 2011 «On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine on the Humanization of Liability for Economic Offenses») was actually enshrined (with the exception of Articles 228 and 230 of the Criminal Code of Ukraine) provision on the inexpediency of criminal law regulation of relations in the field of competition law (except for specific relations protected by Articles 229, 231–232), which (regulation) was considered harmful and provoking excessive law enforcement intervention in the activities of economic entities «and» excessive level of criminalization of offenses in the sphere of economic activity, the Law of June 19, 2020 № 738-IX «On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine on Simplification of Investment Attraction and Introduction of New Financial Instruments» VII input There are two new rules (Articles 222-2 and 232-3) which, importantly, without any justification for this step, criminalize certain anticompetitive actions in only one area – the wholesale energy markets, which is by no means cannot be considered a system step.

Keywords: *wholesale energy market, abuse, manipulation, insider information, criminalization, public danger.*

Беляневич Олена Анатоліївна,
докторка юридичних наук, професорка,
професорка кафедри цивільного права і процесу
Донецького національного університету імені Василя Стуса,
м. Вінниця, Україна

ПРО ЗАСТОСУВАННЯ У СПРАВАХ ПРО БАНКРУТСТВО КОНСТРУКЦІЇ ФРАУДАТОРНОГО ПРАВОЧИНУ

У статті розглядаються теоретичні та практичні аспекти застосування у провадженні у справах про банкрутство конструкції фrawdаторних правочинів. Звертається увага на те, що законодавством України про банкрутство передбачений важливий юридичний інструмент – визнання недійсними правочинів боржника, вчинених у так званий підозрілий період (ст. 42 Кодексу України з процедур банкрутства, далі – КУзПБ). Метою його застосування є збільшення ліквідаційної маси боржника шляхом повернення до неї майна, переданого іншим особам, для захисту інтересів кредиторів. Норми ст. 42 КУзПБ (раніше – ст. 20 Закону «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом»), є господарсько-правовим засобом, який спрямований на збереження майна боржника та істотно відрізняється від загальних підстав і наслідків недійсності правочинів у цивільному та господарському законодавстві. Зазначені в ст. 42 КУзПБ підстави недійсності правочинів боржника є спеціальними підставами їхньої недійсності, не пов'язаними із вадами волі або волевиявлення. Визначено, що універсальною ознакою фrawdаторного правочину є факт заподіяння шкоди та намір (умисел) заподіяти шкоду кредитору, будь-яких особливих ознак у справі про банкрутство фrawdаторні правочини не мають. Якщо правочин боржника має відповідні ознаки і підлягає визнанню недійсним на підставі ст. 42 КУзПБ, це виключає можливість його кваліфікації як фrawdаторного і визнання недійсним саме як фrawdаторного. Водночас з цим правочин, який не підлягає визнанню недійсним на підставі ст. 42 КУзПБ, проте має ознаки фrawdаторності, може бути визнаний недійсним в порядку позовного провадження у межах справи про банкрутство відповідно до ст. 7 КУзПБ. Аргументовано необхідність розмежування вчинених у підозрілий період правочинів (ст. 42 КУзПБ), фrawdаторних правочинів, що можуть бути визнані недійсними в порядку ст. 7 КУзПБ на підставі ст. 3, 13 ЦК та фіктивних правочинів (ст. 234 ЦК), та неприпустимості змішування цих конструкцій.

Ключові слова: банкрутство, зловживання правом, фrawdаторний правочин, фіктивний правочин, підозрілі правочини боржника.

Постановка проблеми. Правильне застосування конструкції фrawdаторного правочину у справах про банкрутство має сприяти ефективній консолідації ліквідаційної маси боржника та задоволенню вимог кредиторів на засадах конкурсного процесу. Для цього необхідним є розмежування фrawdаторних правочинів та правочинів боржника, які вчинені у підозрілий період, а також фіктивних правочинів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з теми дослідження. В класичній літературі з конкурсного процесу проблематика недійсності угод боржника розглядалася Г. Ф. Шершеневичем [1], А. Х. Гольмстеном [2], Є. В. Васьковським [3], К. І. Малишевим [4], в сучасному українському правознавстві – Б. М. Поляковим [5], П. Д. Пригузою [6], іншими авторами. Фраудаторні позови в українській цивілістиці були предметом уваги В. І. Крата [7, с. 318–327], проте загалом у сучасній вітчизняній теорії права банкрутств сама конструкція фраудаторних правочинів майже не використовується.

Постановка мети цієї статті є обґрунтування меж застосування доктрини фраудаторних правочинів у провадженні у справах про банкрутство на основі аналізу актуальної правозастосовної практики Верховного Суду.

Виклад основного матеріалу. Категорія фраудаторних [лат. *fraus, fraudis* – обман, хитрість, підступність] правочинів має коріння у давньоримському конкурсному процесі, в якому на випадок розтрата майна боржником в обман кредиторів останнім надавалися особливі засоби судового захисту, одним з яких був *Actio Pauliana*. Розтрата майна мала послідувати *fraudationis causa* з наміром боржника нанести майнову шкоду кредиторам. Такий намір з боку боржника презюмувався, якщо він, маючи борги, відчужував усе своє майно [детальніше див. 4, с. 149–156].

У законодавстві України про банкрутство та цивільному законодавстві України поняття «фраудаторний правочин» не використовується, але наразі конструкція фраудаторного правочину доволі активно застосовується Верховним Судом (далі – ВС) насамперед під час вирішенні справ цивільної юрисдикції: «правочиною, що вчиняється на шкоду кредиторам (фраудаторним правочиною), може бути як односторонній, так і двосторонній чи багатосторонній правочин. Застосування конструкції „фраудаторності” при односторонньому правочині має певну специфіку, яка проявляється в обставинах, що дозволяють кваліфікувати односторонній правочин як такий, що вчинений на шкоду кредитору. До таких обставин, зокрема, відноситься те, що внаслідок вчинення одностороннього правочину відбувається унеможливлення звернення стягнення на майно боржника чи зменшується обсяг майна» (постанова ВС від 24.02.2021 р. у справі № 757/33392/16).

У постанові від 14.07.2020 р. у справі № 754/2450/18 ВС констатував, що фраудаторні правочини (правочини, що вчинені боржником на шкоду кредиторам) в законодавстві України *регулюються* [курсив наш – О. Б.] тільки в певних сферах (зокрема: у банкрутстві (ст. 20 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом»); за неплатоспроможності банків (ст. 38 Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб»; у виконавчому провадженні (ч. 4 ст. 9 Закону України «Про виконавче провадження»)).

Правовим підґрунтям застосування судами конструкції фразеологічного правочину є ст. 13 Цивільного кодексу України (далі – ЦК), яка визначає межі здійснення цивільних прав: цивільні права особа здійснює у межах, наданих їй договором або актами цивільного законодавства, зокрема, не допускаються дії особи, що вчиняються з наміром завдати шкоди іншій особі, а також зловживання правом в інших формах.

Як зазначив ВС у постанові від 10.02.2021 р. у справі № 754/5841/17, «приватно-правовий інструментарій не повинен використовуватися учасниками цивільного обороту для уникнення сплати боргу (коштів, збитків, шкоди) або виконання судового рішення про стягнення боргу (коштів, збитків, шкоди), що набрало законної сили. Зловживання правом і використання приватно-правового інструментарію всупереч його призначенню проявляється в тому, що: особа (особи) „використовувала / використовували право на зло”; наявні негативні наслідки (різного прояву) для інших осіб (негативні наслідки являють собою певний стан, до якого потрапляють інші суб’єкти, чиї права безпосередньо пов’язані з правами особи, яка ними зловживає; цей стан не задовольняє інших суб’єктів; для здійснення ними своїх прав не вистачає певних фактів та / або умов; настання цих фактів / умов безпосередньо залежить від дій іншої особи інша особа може перебувати у конкретних правовідносинах з цими особами, які „потерпають” від зловживання нею правом, або не перебувають); враховується правовий статус особи / осіб (особа перебуває у правовідносинах і як їх учасник має уявлення не лише про обсяг своїх прав, а і про обсяг прав інших учасників цих правовідносин та порядок їх набуття та здійснення; особа не вперше перебуває у цих правовідносинах або ці правовідносини є тривалими, або вона є учасником й інших аналогічних правовідносин)».

Наслідки недотримання меж здійснення цивільних прав визначаються ч. 6 ст. 13 ЦК: у разі недодержання особою під час здійснення своїх прав вимог, які встановлені ч. 2-5 ст., суд може зобов’язати її припинити зловживання своїми правами, а також застосувати інші наслідки, встановлені законом. До таких наслідків можна віднести застосування ч. 3 ст. 16 ЦК, відповідно до якої суд може відмовити у захисті цивільного права та інтересу особи в разі порушення нею положень ч. 2-5 ст. 13 цього Кодексу.

Іншим наслідком може бути визнання недійсним правочину на підставі ч. 1 та ч. 3 ст. 215 ЦК, оскільки правочин, укладений з наміром завдати шкоди іншій особі, є зловживанням правом та порушує межі здійснення цивільних прав всупереч нормі-забороні ст. 13 ЦК, а отже не відповідає вимозі ч. 1 ст. 203 ЦК. Такий договір не можна вважати нікчемним, оскільки його недійсність законом прямо не встановлена (ч. 2 ст. 215 ЦК), але він може бути визнаний судом недійсним як оспорюваний за позовом однієї із сторін або іншої зацікавленої

особи, які заперечують його дійсність на підставах, встановлених законом правочин (ч. 3 ст. 215 ЦК). Можливість визнання недійсним такого договору також розгорнуто аргументована в постанові Великої Палати ВС від 03.07.2019 р. у справі № 369/11268/16-ц: «...правопорядок не може залишати поза реакцією такі дії, які хоч і не порушують конкретних імперативних норм, але є очевидно недобросовісними та зводяться до зловживання правом. Як наслідок, не виключається визнання договору недійсним, направленою на уникнення звернення стягнення на майно боржника, на підставі загальних засад цивільного законодавства (п. 6 ст. 3 ЦК України) та недопустимості зловживання правом (ч. 3 ст. 13 ЦК України)».

Заслужують на увагу певні тенденції у правозастосовній практиці визнання правочинів недійсними як фраздаторних.

1. Верховний Суд вважає, що *будь-який правочин*, вчинений боржником у період настання у нього зобов'язання із погашення заборгованості перед кредитором, внаслідок якого боржник перестає бути платоспроможним, має ставитися під сумнів у частині його добросовісності та *набуває ознак фраздаторного правочину*. Водночас та обставина, що правочин із третьою особою, за яким боржник відчужив майно, реально виконаний, не виключає тієї обставини, що він спрямований на уникнення звернення стягнення на майно боржника та, відповідно, може бути визнаний недійсним на підставі загальних засад цивільного законодавства (постанови ВС від 14.07.2020 р. у справі № 754/2450/18, від 24.07.2019 р. у справі № 405/1820/17).

2. ВП ВС вважає, що позивач вправі звернутися до суду із позовом про визнання договору недійсним, як такого, що спрямований на уникнення звернення стягнення на майно боржника, на підставі загальних засад цивільного законодавства (п. 6 ст. 3 ЦК України) та недопустимості зловживання правом (ч. 3 ст. 13 ЦК України), та послатися на спеціальну норму, що передбачає підставу визнання правочину недійсним, якою може бути як підстава, передбачена ст. 234 ЦК України, так і інша, наприклад, підстава, передбачена статтею 228 ЦК України (постанова ВП ВС від 03.07.2019 р. у справі № 369/11268/16-ц).

Отже, як вважає ВП ВС, фраздаторний правочин може кваліфікуватися як: а) такий, що вчинений всупереч принципу добросовісності (п. 6 ст. 3 ЦК) та недопустимості зловживання правом (ч. 3 ст. 13 ЦК); б) фіктивний (ст. 234 ЦК).

3. Такий, що порушує публічний порядок (ст. 228 ЦК).

На нашу думку, з кваліфікацією фіктивного правочину або правочину, що порушує публічний порядок, як видів фраздаторного не можна погодитися, оскільки в ЦК закріплено підстави їхньої недійсності та правові наслідки, в той час, як оцінка фраздаторного правочину знаходиться в площині принципу добросовісності і заборони зловживання правом.

Фіктивні правочини, на відміну від фраздаторних правочинів, виключають наявність наміру створити юридичні наслідки в момент його вчинення, що в свою чергу унеможлиблює виникнення будь-яких майнових наслідків, оскільки такий правочин не породжує жодних юридичних наслідків. Оскільки на підставі фіктивного правочину відсутня можливість передачі майна, *restitutio in integrum* виключається юридичною конструкцією фіктивного правочину. Якщо ж буде встановлено, що така передача *de facto* відбулась, такий правочин не може бути кваліфікований як фіктивний, і тому норма ст. 234 ЦК не підлягає застосуванню, адже фіктивний правочин *de jure* не породжує будь-яких правових наслідків.

Отже, фіктивний правочин характеризується тим, що: 1) сторони не бажають настання правових наслідків, обумовлених договором; 2) усі сторони договору поінформовані про його фіктивність; 3) письмовим текстом договору створюється лише видимість правовідносин між сторонами; 4) мета вчинення фіктивного правочину не має значення [8, с. 410].

Окрім того, відповідно до практики ВС, якщо хоча б одна зі сторін оспорюваного договору намагалася досягти правового результату, то такий правочин не може визнаватися фіктивним. Зокрема, як зазначено у постанові ВС від 03.09.2019 р. у справі № 904/4567/18, ВС у застосуванні приписів ст. 234 ЦК України у подібних правовідносинах виходив, зокрема, з того, що у разі, коли на виконання правочину було передано якесь майно, такий правочин не може розцінюватися як фіктивний.

Судова практика виходить з того, що «фіктивний правочин характеризується тим, що сторони вчиняють такий правочин лише для вигляду, знаючи заздалегідь, що він не буде виконаний. При вчиненні фіктивного правочину сторони мають інші цілі, ніж ті, що передбачені правочином. Причому такі цілі можуть бути протизаконними, або фіктивний правочин може взагалі не мати правової мети. Визнання фіктивного правочину недійсним потребує встановлення господарським судом умислу його сторін. Сам по собі факт невиконання сторонами умов правочину не робить його фіктивним. Для визнання правочину фіктивним ознака вчинення його лише для вигляду має бути властива діям обох сторін правочину. Якщо одна сторона діяла лише для вигляду, а інша – намагалася досягти правового результату, такий правочин не можна визнати фіктивним» (постанова ВС від 19.11.2019 р. у справі № 924/1014/18). Аналогічна правова позиція наведена у постановах ВС від 11.04.2018 у справі № 910/11715/17, від 08.08.2018 у справі № 920/1144/17, від 21.08.2018 у справі № 910/11565/17, від 26.02.2019 у справі № 925/1453/16.

Такі правові позиції фактично означають можливість кваліфікації усіх договорів боржника, що можуть бути визнані недійсними на підставі ст. 42 КУЗПБ саме як фраздаторні. Це, на нашу думку, не узгоджується із змістом зазначеної

ст. 42 КУзПБ, яка встановлює спеціальні (так звані «банкрутні») підстави не-дійсності правочинів боржника: категорія недійсності в конкурсному праві має свої особливості порівняно із її традиційним цивілістичним розумінням [детальніше див. 9]. Крім того, при цьому не враховуються особливості доказування недійсності таких договорів у процедурі банкрутства. Як зауважує Б. М. Поляков, інститут визнання правочину за цивільно-правовими підставами у відносинах банкрутства є неефективним, оскільки вимагає значної кількості доказів, метою яких є підтвердження мнимості чи удаваності правочину [5, с. 171].

В теорії конкурсного права період часу з моменту виникнення грошового зобов'язання у боржника (в тому числі при загрозі неплатоспроможності або при надмірній заборгованості до дня порушення справи про його банкрутство) отримав назву підозрілого періоду, а правочини (договори і майнові дії) боржника – сумнівними [6, с. 285]. В літературі звертається увага на те, що сумнівність правочинів під час дослідження угод боржника є правовою презумпцією, яка передбачає, що будь-який правочин боржника щодо відчуження ним свого майна, вчинений у підозрілий період, є сумнівним і може бути визнаний недейсним на підставі спеціальної норми закону [10, с. 75].

Як зазначив ВС, інститут визнання недейсними правочинів боржника у межах справи про банкрутство є універсальним засобом захисту у відносинах неплатоспроможності та частиною єдиного механізму правового регулювання відносин неплатоспроможності, що спрямована на дотримання балансу інтересів не лише осіб, які беруть участь у справі про банкрутство, а й осіб, залучених у справу про банкрутство, наприклад, контрагентів боржника. Визнання недейсними правочинів боржника у межах справи про банкрутство спрямоване на досягнення однієї з основних цілей процедури неплатоспроможності – максимально можливе справедливе задоволення вимог кредиторів. Норми ст. 20 Закону «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» є спеціальною по відношенню до загальних, установлених ЦК підстав для визнання правочинів недейсними, тобто ця норма передбачає додаткові, специфічні підстави для визнання правочинів недейсними, які характерні виключно для правовідносин, що виникають між боржником і кредитором у процесі відновлення платоспроможності боржника чи визнання його банкрутом (постанова від 30.01.2019 р. у справі № 910/6179/17).

Визнання недейсними правочинів боржника в порядку ст. 42 КУзПБ (ст. 20 Закону про банкрутство) характеризується певними особливостями: 1) особливі підстави визнання недейсними правочинів в процедурі банкрутства, і які не застосовуються поза межами цих процедур; 2) правочин відповідає вимогам Цивільного та Господарського кодексів; 3) правочин укладений у «підозрілий» період; 4) наслідками такого правочину є загальний негативний економічний результат для боржника та, внаслідок цього і для кредиторів.

Аналіз підстав недійсності правочинів (договорів), закріплених в ст. 42 КУзПБ, дає підстави стверджувати, що ці підстави можуть бути зведені до об'єктивного критерію – негативних наслідків у вигляді зменшення майнової бази боржника та неплатоспроможності (цей критерій іноді називають «сутнісним критерієм» [7, с. 320]). Тобто значення має загальний негативний результат господарювання, а не критерій вад волі сторін правочину. Отже, необхідність формування ліквідаційної маси боржника з метою повного або часткового задоволення вимог кредиторів у конкурсному процесі дозволяє відійти у правозастосуванні від оцінки суб'єктивного (вольового) критерію недійсності правочинів боржника, принаймні, він не повинен бути визначальним. Головними мають бути негативні господарські наслідки їх виконання боржником, для чого необхідною є економіко-правова оцінка усієї діяльності боржника, а не його окремих (атомарних) правочинів (договорів), яка (оцінка) в принципі є зайвою при застосуванні норм ЦК та ГК про недійсність цивільно-правових правочинів та господарських договорів відповідно [9]. Сумнівні правочини боржника не потребують встановлення умислу їхніх сторін, що є необхідним для фрода-торного та фіктивного правочину.

З огляду на це, навіть якщо припустити, що правочини боржника, які підлягають визнанню недійсними з підстав, встановлених у ст. 42 КУзПБ, одночасно можуть мати ознаки фрода-торних, а тому також можуть бути визнані недійсними з цієї підстави, така додаткова кваліфікація суперечитиме:

у матеріально-правовому аспекті – ч. 3 ст. 42 КУзПБ щодо наслідків визнання недійсними правочинів боржника, оскільки ця норма передбачає лише повернення майна боржника до ліквідаційної маси, а визнання правочину з підстав фрода-торності тягне реституцію;

у процесуальному аспекті - принципу процесуальної економії, адже вимагатиме збільшення обсягу доказування, введення додатково до предмета доказування суб'єктивної сторони (наміру заподіяти шкоду, умислу заподіювача шкоди), що завжди викликало ускладнення у цивільних (а особливо у господарських) спорах.

Отже, якщо правочин боржника має відповідні ознаки і підлягає визнанню недійсним на підставі ст. 42 КУзПБ, це повинно виключати можливість його кваліфікації як фрода-торного. Поряд з цим правочин, який не підлягає визнанню недійсним на підставі ст. 42 КУзПБ, проте має ознаки фрода-торності, може бути визнаний недійсним в порядку позовного провадження у межах справи про банкрутство відповідно до ст. 7 КУзПБ.

Частково ця позиція вже знайшла відображення в постанові Верховного Суду від 02.06.2021 р. у справі № 904/7905/16: «КУзПБ є частиною цивільного / господарського законодавства, тому до правовідносин, які регулює цей Ко-

декс як спеціальний нормативно-правовий акт, можуть застосовуватися також норми ЦК України, зокрема щодо загальних підстав для визнання недійсними правочинів за участі боржника. Укладення договору боржника поза межами „підозрілого періоду”, визначеного ст. 20 Закону про банкрутство, та відсутність підстав для застосування ст. 42 КУзПБ з огляду на непоширення її дії на правовідносини, що склалися до вступу в дію КУзПБ, не виключає можливості визнання недійсним правочину боржника, спрямованого на уникнення звернення стягнення на його майно, на підставі загальних засад цивільного законодавства та недопустимості зловживання правом за умови доведеності відповідних обставин заявником».

Уявляється, що Верховний Суд має в імперативній формі висловитись щодо необхідності розмежування вчинених у підозрілий період правочинів (ст. 42 КУзПБ), фраздаторних правочинів, що можуть бути визнані недійсними в порядку ст. 7 КУзПБ на підставі ст. 3, 13 ЦК та фіктивних правочинів (ст. 234 ЦК), і неприпустимості змішування цих конструкцій.

Висновки. Ознаками фраздаторного правочину є факт заподіяння шкоди та намір (умисел) заподіяти шкоду. Фраздаторні правочини у справі про банкрутство будь-яких особливих ознак не мають. Фіктивний правочин характеризується тим, що укладається сторонами без наміру створити правові наслідки. Фраздаторний правочин, навпаки, вчиняється з наміром завдати шкоди іншій особі і створює правові наслідки. Відтак критерієм розмежування є намір створити правові наслідки (фраздаторний) чи відсутність такого наміру (фіктивний). Правочин не може одночасно бути і фіктивним, і мати ознаки фраздаторності. Наявність судового рішення, яким спростовано фіктивність правочину, не виключає визнання його недійсним з підстав фраздаторності, в тому числі й у межах провадження у справі про банкрутство. Особливістю провадження справи про банкрутство є наявність спеціальної процедури визнання недійсними правочинів боржника з підстав, зазначених у ст. 42 КУзПБ, тому правочин, який відповідає ознакам ст. 42 КУзПБ, підлягає визнанню недійсним на підставі цієї статті із правовими наслідками, які у ній встановлені, та не може визнаватись недійсним за ознаками фраздаторності. Відповідно, сфера застосування ст. 234 ЦК не поширюється на визнання недійсними правочинів, які мають ознаки фраздаторності, зокрема під час оскарження таких договорів у справі про банкрутство.

Правочин, укладений боржником у справі про банкрутство, може бути визнаний недійсним з підстав фраздаторності, за позовом кредитора у цій самій справі про банкрутство, якому завдано шкоди цим правочином (за умови, що він не підлягає визнанню недійсним на підставі ст. 42 КУзПБ).

Список використаних джерел:

1. Шершеневич Г. Ф. Конкурсный процесс. Москва: «Статут», 2000. 477 с.
2. Гольмстен А. Х. Учение о праве кредитора опровергать юридические акты, совершенные должником в его ущерб, в современной юридической литературе. *Юридические исследования и статьи*. Т. 2. Санкт-Петербург, 1913. С. 1–156.
3. Васьковский Е. В. Учебник гражданского процесса. Москва: Изд-во «Зерцало», 2003. 464 с.
4. Малышев К. И. Исторический очерк конкурсного процесса. Избранные труды по конкурсному процессу и иным институтам торгового права. Москва: Статут, 2007. 106–600 с.
5. Поляков Б. М. Закон Украины «О восстановлении платежеспособности должника или признании его банкротом»: научно-практический комментарий: в 2-х т. Т. I. Киев: Логос, 2014. 607 с.
6. Пригуза П. Д., Пригуза А. П. Науково-практичний коментар Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» у редакції з 18 січня 2013 року [доктринальне тлумачення норм права неплатоспроможності та статей 1–21]. Херсон: Видавництво «ТДС», 2013. 304 с.
7. Харьковская цивилистическая школа: защита субъективных гражданских прав и интересов: монография / И. В. Спасибо-Фатеева, М. Н. Сибилев, В. Л. Яроцкий и др.; под общ. ред. И. В. Спасибо-Фатеевой. Харьков: Право, 2014. 672 с.
8. Ромовська Зорислава. Українське цивільне право: загальна частина. Академічний курс: підручник. Київ: Атіка, 2005. 560 с.
9. Беляневич О. А. Визнання недійсними правочинів (договорів) боржника у справах про банкрутство. *Ius Privatum (legal doctrine and practice / правова доктрина і практика)*. 2017. № 1. С. 6. URL: <https://bit.ly/3jhTpOY> (дата звернення: 22.10.2021).
10. Гончаренко О., Черненко О., Ковалишин О. Правова природа трирічного строку, передбаченого статтею 42 Кодексу України з процедур банкрутства. *Підприємництво, господарство і право*. № 6. 2021. С. 73–79.

References:

1. Shershenevich G. F. Konkursnyiy protsess. Moskva: «Statut», 2000. 477 s.
2. Golmsten A. H. Uchenie o prave kreditora oprovergat yuridicheskie aktyi, sovershennyye dolzhnikom v ego uscherb, v sovremennoy yuridicheskoy literature. *Yuridicheskie issledovaniya i stati*. T. 2. Sankt Petersburg, 1913. S. 1–156.
3. Vaskovskiy E. V. Uchebnik grazhdanskogo protsessa. Moskva: Izd-vo «Zertsalo», 2003. 464 s.
4. Malyishev K. I. Istoricheskiy ocherk konkursnogo protsessa. *Izbrannyye trudy po konkursnomu protsessu i inym institutam torgovogo prava*. Moskva: Statut, 2007. 106-600 s.
5. Polyakov B. M. Zakon Ukrainyi «O vosstanovlenii platezhesposobnosti dolzhnika ili priznaniy ego bankrotom»: nauchno-praktichnskiy kommentariy: v 2-h t. T. I. Kyiv: Logos, 2014. 607 s.
6. Pryhuza P. D., Pryhuza A. P. Naukovo-praktychnyi komentar Zakonu Ukrainy «Pro vidnovлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» у редакції з 18 січня 2013 року [doktrynalne tлумачення норм права neplatospromozhnosti ta statei 1–21]. Kherson: Vydavnytstvo «TDS», 2013. 304 s.
7. Harkovskaya tsivilisticheskaya shkola: zaschita sub'ektivnyih grazhdanskih prav i interesov: monografiya / I. V. Spasibo-Fateeva, M. N. Sibilev, V. L. Yarotskiy i dr.; pod obsch. red. I. V. Spasibo-Fateevoy. Harkov: Pravo, 2014. 672 s.

8. Romovska Zoryslava. Ukrainske tsyvilne pravo: Zahalna chastyna. Akademichnyi kurs: pidruchnyk. Kyiv: Atika, 2005. 560 s.
9. Belianezych O. A. Vyznannia nediisnymy pravochyniv (dohovoriv) borzhnyka u spravakh pro bankrutstvo. *Ius Privatum (legal doctrine and practice / pravova doktryna i praktyka)*. 2017. № 1. S. 6. URL: <https://bit.ly/3jhTpOY> (data zvernennia: 22.10.2021).
10. Honcharenko O., Chernenko O., Kovalyshyn O. Pravova pryroda tryrichnoho stroku, peredbachenoho statteiu 42 Kodeksu Ukrainy z protsedur bankrutstva. *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo*. № 6, 2021. S. 73–79.

Belyanevych Olena Anatoliivna, Doctor of Law, professor, professor of Civil Law and Procedure Vasyl Stus Donetsk National University.

The article considers the theoretical and practical aspects of the application of the construction of fraud transactions in bankruptcy proceedings. Attention is drawn to the fact that the bankruptcy legislation of Ukraine provides an important legal instrument – invalidation of the debtor's transactions committed during the so-called suspicious period (Article 42 of the Bankruptcy Procedure Code of Ukraine, hereinafter – KUzPB). The purpose of its application is to increase the liquidation estate of the debtor by returning to it the property transferred to others to protect the interests of creditors. Norms of Art. 42 of the Code of Civil Procedure (formerly Article 20 of the Law "On Restoration of Debtor's Solvency or Recognition of Debtor's Bankruptcy") is an economic remedy aimed at preserving the debtor's property and differs significantly from the general grounds and consequences of invalidity of transactions in civil and commercial law. Specified in Art. 42 of the Code of Civil Procedure, the grounds for invalidity of the debtor's transactions are special grounds for their invalidity, not related to defects of will or expression of will. It is determined that the universal sign of a fraud transaction is the fact of causing harm and the intention (intent) to harm the creditor, fraudulent transactions do not have any special features in a bankruptcy case. If the debtor's transaction has the appropriate characteristics and is subject to invalidation under Art. 42 of the Code of Administrative Offenses, this excludes the possibility of its qualification as fraudulent and invalidation as fraudulent. Along with this transaction, which is not subject to invalidation under Art. 42 of the Code of Administrative Offenses, but has signs of fraud, may be declared invalid by way of claim proceedings in the bankruptcy case in accordance with Art. 7 KVzPB. The necessity of differentiation of transactions made in the suspicious period (Article 42 of the Code of Administrative Offenses), fraudulent transactions that may be declared invalid in accordance with Art. 7 KUzPB on the basis of Art. 3, 13 of the Civil Code and fictitious transactions (Article 234 of the Civil Code), and the inadmissibility of mixing these structures.

Keywords: *bankruptcy, abuse of rights, fraud transaction, fictitious transaction, suspicious transactions of the debtor.*

Гербич Олексій Віталійович,
*аспірант кафедри господарського та адміністративного права
Донецького національного університету імені Василя Стуса,
м. Вінниця, Україна*

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ДЕРЖАВНОГО КОНТРОЛЮ У СФЕРІ КІНЕМАТОГРАФІЇ

Статтю присвячено дослідженню правових аспектів державного контролю у сфері кінематографії. Зокрема у статті проведено аналіз поняття «державний контроль (нагляд)», розкривається сутність державного контролю за господарською діяльністю у сфері кінематографії.

З урахуванням загального визначення державного контролю за господарською діяльністю та господарської діяльності у сфері кінематографії запропоновано доктринальне визначення терміну «державний контроль у сфері кінематографії».

Здійснено аналіз системи державних органів України, що наділені контрольними повноваженнями у сфері кінематографії, виокремлено практичні та законодавчі колізії щодо побудови системи органів державного контролю у сфері кінематографії.

Аргументовано архаїчність та невідповідність сучасним реаліям положень нормативно-правових актів щодо місцевих органів управління кінематографією, запропоновано варіант подолання виявленої проблеми шляхом внесення змін до законодавства, що сприяло б побудові сучасної вертикалі контролюючих органів, формуванню адекватної статистичної звітності діяльності у сфері кінематографії, виключенню політичного впливу та популістських рішень органів державної влади у сфері кінематографії.

Наголошено на недосконалоості деяких норм національного законодавства у розрізі встановлення квот для фільмів, знятих в Україні, та відповідальності посадових осіб демонстраторів, що не можуть виконати вимоги встановлених квот через об'єктивні економічні причини.

Зроблено пропозиції щодо розмежування повноважень Держкіно як центрального органу виконавчої влади, що здійснює політику у сфері кінематографії та надає методичну підтримку, і місцевих органів виконавчої влади, які діють у сфері кінематографії у рамках адміністративно – територіальних одиниць.

Проаналізовано досвід деяких зарубіжних країн щодо врегулювання питання квотування у сфері кінематографії, запропоновано шляхи вирішення проблеми встановлення і дотримання квоти загального щомісячного часу демонстрації національних фільмів, інших фільмів, вироблених суб'єктами кінематографії України, і творів національної кінематографічної спадщини.

Ключові слова: демонстратор, державний контроль, кінематографія, кінотеатр, квота, екранний час.

Постановка проблеми. На сьогодні поняття державного контролю та його здійснення є актуальним й одночасно дискусійним питанням з огляду на необхідність досягнення балансу між свободою підприємницької діяльності та імперативним підходом і державним примусом у сфері господарювання.

Звужуючи предмет державного контролю до сфери кінематографії, необхідно підкреслити його важливу роль у сфері здійснення кінематографічної діяльності, з огляду на те, що ця діяльність все ще знаходиться у зародковому стані, а виробники, розповсюджувачі і демонстратори кінематографічної продукції мають значну залежність від державної підтримки, передбаченої ст. 7 Закону України «Про державну підтримку кінематографії в Україні» [1].

В Україні законодавчу основу державного контролю у сфері кінематографії складають положення Господарського кодексу України, законів України: «Про кінематографію», «Про державну підтримку кінематографії в Україні», «Про авторське право і суміжні права», інших законів і підзаконних нормативно-правових актів. Проте законодавчі положення не сприяють побудові системи державного контролю з чітким розподілом функцій між центральним органом та органами на місцях.

Аналізуючи стан законодавства та практики у сфері кінематографії, можна констатувати відсутність належного державного контролю за виділенням і використанням бюджетних коштів, що надаються в якості державної підтримки суб'єктам кінематографії, відсутність норм у законодавстві, які б забезпечували ефективність державного контролю у вищевказаній сфері, та несформовану належним чином вертикаль державних контролюючих органів у сфері кінематографії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальним питанням та проблемам державного контролю у сфері господарської діяльності приділяли увагу такі відомі науковці, як: О. В. Гарагонич, Б. В. Деревянко, О. П. Віхров, О. І. Орехова, В. С. Щербина та багато інших [2–6], але питання державного контролю у сфері кінематографії потребує самостійного дослідження. Все викладене вказує на актуальність заявленої теми дослідження.

Постановка мети дослідження є конкретизація правових аспектів щодо здійснення державного контролю у сфері кінематографії.

Виклад основного матеріалу. Поняття державного контролю у сфері господарської діяльності має законодавче визначення. Згідно з ст. 1 Закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності», державний нагляд (контроль) – це діяльність уповноважених законом центральних органів виконавчої влади, їх територіальних органів, державних колегіальних органів, органів виконавчої влади Автономної Республіки Крим, місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування в межах повноважень, передбачених законом, щодо виявлення та запобігання порушенням вимог законодавства суб'єктами господарювання та забезпечення інтересів суспільства, зокрема належної якості продукції, робіт та послуг, допустимого рівня небезпеки для населення, навколишнього природного середовища [7].

У Законі України «Про кінематографію» використовується термін «державний нагляд (контроль) у сфері кінематографії», проте не надається визначення цього поняття. Конкретний зміст державного контролю у цій сфері можна встановити, спираючись на наведене вище загальне визначення державного контролю та розуміння діяльності у сфері кінематографії як господарської діяльності, пов'язаної з виробництвом, розповсюдженням та демонструванням (публічним показом) фільмів з метою одержання прибутку, що впливає зі ст. 3 Закону України «Про кінематографію» [8].

Отже, поняття державного контролю у сфері кінематографії може бути уточнено як таке, що охоплює діяльність уповноважених державних органів з виявлення та запобігання порушенням вимог законодавства суб'єктами кінематографічної діяльності, забезпечення інтересів суспільства, зокрема, належної якості фільмів, робіт та послуг, пов'язаних із виготовленням та демонструванням фільмів, допустимого рівня небезпеки для населення, навколишнього природного середовища, встановленої квоти демонстрування національних фільмів під час використання національного екранного часу, умов розповсюдження і демонстрування фільмів тощо.

Уповноваженим на здійснення державного контролю у сфері кінематографії є центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері кінематографії, а саме Державне агентство України з питань кіно (далі – Держкіно) (ст. 9² Закону України «Про кінематографію»). Діяльність цього органу спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра культури та інформаційної політики, який реалізує державну політику у сфері кінематографії [9].

Територіальне представлення Держкіно на місцях здійснюється відповідно до ч. 2 ст. 9 Закону України «Про кінематографію». Зокрема місцевими органами управління кінематографією є органи виконавчої влади Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські державні адміністрації. Фактично функції Держкіно частково виконують Департаменти культури районних та обласних державних адміністрацій. Наприклад, у чинному Положенні про Департамент культури виконавчого органу Київської міської ради (Київської міської державної адміністрації) до повноважень вищевказаного органу належить подання інформації для внесення до бази даних Державного реєстру виробників, розповсюджувачів та демонстраторів фільмів (далі – Реєстр) (п. 5.43). Також передбачено створення умов для формування репертуару кінотеатрів, розповсюдження кращих зразків національного кіномистецтва (п. 5.24) і формування та забезпечення функціонування базової мережі закладів культури, до якої належать і комунальні кінотеатри (п. 5.25) [10]. Подібні за змістом та структурою повноваження у розрізі кінематографії закріплені й за департа-

ментами культури інших обласних державних адміністрацій [11, 12]. Однак, про віднесення до їх компетенції функції контролю і здійснення контрольних повноважень у цих Положеннях прямо не йдеться.

Потрібно звернути увагу, що у Положенні про Державний реєстр виробників, розповсюджувачів і демонстраторів фільмів виокремлюються «місцеві органи управління кінематографією», що приймають рішення стосовно розповсюджувачів та демонстраторів фільмів, які отримали право на розповсюдження та демонстрування фільмів у межах відповідних адміністративно-територіальних одиниць (п. 6) [13].

Проблемним аспектом цього питання є існування невідповідності нормам Закону України «Про кінематографію» положень Інструкції Міністерства культури і мистецтв України «Щодо заповнення форми звітності № К-2-рвк(2) «Зведений звіт про наявність та діяльність демонстраторів фільмів за 200 ____ рік» в частині віднесення до місцевих органів управління кінематографією районних (міських) органів управління кінематографією, органів управління кінематографією, визначених Радою АРК, обласними, Київською та Севастопольською міськими держадміністраціями [14].

Таким чином, можна зробити висновок, що положення ч. 2 ст. 9 Закону України «Про кінематографію» в контексті контролю не знайшло розвитку у підзаконних нормативно-правових актах, тому місцеві органи не мають контрольних повноважень. Це підтверджується, наприклад, Положенням про Департамент культури Харківської міської ради [15]. Також можна стверджувати, що єдиним органом контролю наразі є Держкіно, але за своїм кадровим та організаційним потенціалом воно не може охоплювати та належним чином здійснювати контрольні функції щодо суб'єктів кінематографії на місцях, яких у недалекій перспективі розвитку кіноіндустрії в Україні може ставати більше.

Змістовно, контроль, який здійснюється Держкіно та місцевими органами управління кінематографією, можна відносити до відомчого та оперативного контролю, які мають різну сферу охоплення та різне призначення, з наступним уточненням. Держкіно здійснює відомчий контроль, який спрямовано на сприяння формуванню загальної стратегії розвитку галузі, забезпеченню виконання державних програм у кінематографії та надання методологічної і нормативної підтримки місцевим органам управління кінематографією. Останні здійснюють оперативний контроль у конкретно визначеній адміністративно-територіальній одиниці, який спрямовано на ефективне управління майном, підприємствами, реалізацію державної політики у сфері кінематографії «на місцях».

Документальною базою здійснення Держкіно контрольних повноважень є виконання передбаченого законодавством обов'язку місцевих органів управління кінематографією подавати раз на три місяці до Держкіно інформацію про

прийняті рішення стосовно внесення суб'єктів кінематографії до Реєстру для відображення таких даних, а також формування проєктів регуляторних актів у сфері кінематографії.

Реалізація на практиці цих положень може призводити до виникнення ситуацій, у яких суб'єкт кінематографії, що здійснює господарську діяльність не в обласному центрі, вимушений подавати заяву про внесення до Реєстру і зміни інформації про себе, кожного разу фізично звертаючись до Департаменту культури обласної державної адміністрації. Такі ситуації не відповідають принципам реформи децентралізації, яка реалізується в Україні і передбачає передачу управлінських функцій та державного контролю на місцях. До того ж бажано запровадити можливість електронного документообігу щодо ведення Реєстру. Тим більше, що Кабінетом Міністрів України вже зроблено певні кроки у напрямі діджиталізації процесів у сфері кінематографії, але загальний стан справ через відсутність однакового розуміння терміну «місцевий орган управління кінематографією», чіткої вертикалі та матриці повноважень уповноважених державних органів залишається незадовільним [16].

Недосконала вертикаль органів державної влади негативно позначається на здійсненні контрольних повноважень Держкіно. Так, на сучасному етапі одним з об'єктів державного контролю виступає дотримання 15 % квоти на демонстрацію національних фільмів, яка розраховується від загального щомісячного часу демонстрації фільмів і яку встановлено згідно із Законом України «Про кінематографію».

Кінотеатри, керуючись Положенням про національний екранний час та його використання суб'єктами кінематографії та телебачення, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 14 вересня 1998 р. № 1436, зобов'язані щомісяця подавати місцевим органам управління кінематографією дані про виконання квоти демонстрування національних до іноземних фільмів, а останні мають узагальнювати та передавати цю інформацію Міністерству культури України і органам статистики [17].

Але на практиці ця статистична інформація є лише приводом для маніпулювання цифрою від державного регулятора. Зокрема у «Звіті про результати аудиту ефективності використання коштів державного бюджету, передбачених на розвиток кінематографії та управління об'єктами державної власності у цій сфері», який був затверджений Рахунковою палатою України 27 листопада 2017 р., стверджується, що за результатами аудиту у 2015–2016 рр. та I півріччі 2017 р. жодним національним демонстратором не дотримано 30 %, а з березня 2017 р. – 15 % квоти демонстрування національних фільмів [18]. Проте у травні 2017 р. Держкіно провело планові перевірки двох київських кінотеатрів «Wizogія» та «Батерфляй», за результатами яких виявилось, що обидва демонстратори виконали вимогу законодавства щодо демонстрування національних фільмів [19].

Позиція Держкіно та інших державних органів полягає у тому, що громадяни України, які шляхом сплати податків формують державний бюджет, а отже й джерело державної підтримки виробництва національних фільмів, мають бачити кінцевий результат в усіх кінотеатрах держави на рівні, не нижчому за 15 % екранного часу. А оскільки за офіційною інформацією (яка втім суперечить даним самого Держкіно) жоден демонстратор в Україні не виконує вищевказану квоту, керівництво Держкіно робить висновок про упереджене ставлення демонстраторів до національних фільмів.

Для емпіричної перевірки вищевказаного висновку необхідно звернутися до цифр, а саме до даних касових зборів основних кінострічок, що демонструвалися в Україні у 2017 р. та кількості придбаних квитків.

Проаналізувавши дані звіту наданих Vox Office Mojo, можна зробити висновок, що у 2017 році в українських кінотеатрах на фільми українського виробництва глядачі купили 1,5 млн квитків. Загальна кількість проданих кінотеатрами квитків 2017 р. склала 28 млн 954 тис. штук. Отже, у 2017 р. на українські фільми у кінопрокаті продали 5,18 % від усіх річних продажів. Також у 2017 р. 15 % екранного часу кінотеатри мали приділити показу 5,6 % усіх фільмів, які зібрали 3,46 % касових зборів і які подивилися 5,18 % глядачів. Тобто, всі національні демонстратори мали б свідомо замість отримання прибутку як основної цілі здійснення підприємницької діяльності виконувати норму Закону, яка обмежує економічну свободу підприємництва і суперечить конституційним основам правового господарського порядку в Україні та загальним принципам господарювання, передбаченим ст. 6 ГК України. Зокрема, національні демонстратори мали б заповнити екранний час не фільмами, які мають успіх відповідно до касових зборів, а національними картинами, які для кінцевого споживача не мають художньої цінності, що і відображається на кількості придбаних квитків, а отже – успішності демонстратора як суб'єкта кінематографічної діяльності [20].

Зважаючи на те, що демонстраторам не вигідно скорочувати кількість сеансів тих фільмів, які мають найбільший касовий потенціал (зазвичай голлівудські багатомільйонні блокбастери), можемо зробити висновок, що наразі в ситуації необхідності виконання квоти, вони вивільняють для українських фільмів сеанси, скорочуючи кількість показів тих стрічок, що мають менший комерційний потенціал (наприклад, це половина фільмів кінопрокату 2017 р.), або цілком відмовляються від їх демонстрування. Це призводить, у свою чергу, до зменшення художньої різноманітності репертуарної пропозиції кінотеатрів, а отже і маркетингової привабливості для більш ширших верств споживачів.

Ще одним аспектом, який не враховано нормою щодо квотування українських фільмів, є те, що демонстратори мають її виконувати щомісячно. Але на практиці досить часто виникає ситуація, коли широкоформатні українські прем'є-

ри, з якими працюють прокатники національного рівня і які можуть охопити відразу від 200 кіноекранів, виходять у кращому разі раз на квартал. Наслідком цього є неможливість демонстратора виконати квоту навіть за бажання поставити національний фільм на велику кількість сеансів, а отже автоматичне настання адміністративної відповідальності для посадових осіб.

Окремим питанням є те, що квота у 15 % екранного часу встановлена також для телерадіоорганізацій, які апріорі знаходяться у іншому положенні ніж демонстратори, оскільки можуть вирішувати це питання шляхом демонстрації серіалів національного виробництва та фільмів – культурної спадщини часів СРСР, а також шляхом диверсифікації бюджету через заповнення телеефіру рекламними роликами, що є основною статтею доходів телеканалів. Натомість демонстратори вимушені орієнтуватися на показ світових прем'єр і в значній мірі залежні від голлівудського репертуару, адже саме за нього переважна більшість глядачів готова купувати квитки.

Тут варто навести приклад Франції, де телеканали за законодавством мають дотримуватися встановленої частки демонстрування європейських творів і франкомовних творів у співвідношенні 60 % на 40 %, а також – вкладати визначений відсоток доходів у виробництво європейських та франкомовних фільмів і купівлю прав на їх демонстрування [21].

В Україні наразі телерадіоорганізації звільнені державою від будь-якої відповідальності за національний кінематограф (хоча на більшості з них сконцентрована техніка та виробничі потужності, які передаються в оренду виробникам для виробництва фільмів), і навпаки, Законом України «Про державну підтримку кінематографії в Україні» визначено можливість надання державної субсидії на виробництво (створення) телевізійного фільму, телевізійного серіалу, що виступає, скоріше, виключенням у практиці іноземних країн.

Зважаючи на вищенаведене, можна стверджувати, що законодавче зменшення квоти з впроваджених у 1998 р. 30 % щомісячного часу демонстрування українських фільмів до 15 %, а потім збільшення у 2022 р. знову до 30 %, має виключно популістський характер, який жодним чином не підкріплений розрахунками. Відповідно і заходи державного контролю будуть формальними, а не реальними, і не принесуть реальної користі та досягнення мети його здійснення.

Означені питання є важливими і через те, що за невиконання вищевказаної квоти наразі встановлена адміністративна відповідальність, а саме адміністративне стягнення у вигляді від 60 до 90 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, які до того ж стягуються не з демонстратора, а з її посадової особи (ст. 164-8 Кодексу України про адміністративні правопорушення). Повноваження щодо складання протоколів про адміністративні правопорушення за вищевказаним складом правопорушення покладено на Держкіно (ст. 255 Кодексу України про адміністративні правопорушення) [22].

Висновки. Проведений аналіз питань державного контролю у сфері кінематографії вказує на недосконалість законодавчого регулювання відносин щодо здійснення державного контролю у сфері кінематографії, зокрема, незакріплені контрольних повноважень місцевих органів управління кінематографією, які фактично виконують цю функцію на місцях. Це негативно відбивається на координації функції контролю, принаймні на науково-методологічному, законодавчому та понятійному рівнях.

На підставі проведено дослідження можна пропонувати визначити на доктринальному рівні термін «державний контроль у сфері кінематографії» як діяльність уповноважених державних органів з виявлення та запобігання порушенням вимог законодавства суб'єктами кінематографічної діяльності, забезпечення інтересів суспільства, зокрема, належної якості фільмів, робіт та послуг, пов'язаних із виготовленням та демонструванням фільмів, допустимого рівня небезпеки для населення, навколишнього природного середовища, встановленої квоти демонстрування національних фільмів під час використання національного екранного часу, умов розповсюдження і демонстрування фільмів тощо.

Також пропонується для демонстраторів фільмів залишити 15 % квоту загального щомісячного часу демонстрації національних фільмів, інших фільмів, вироблених суб'єктами кінематографії України, і творів національної кінематографічної спадщини, замість збільшення її до 30 % з 01 січня 2022 р. для чого потрібно внести відповідні зміни до ст. 15² Закону України «Про кінематографію».

Список використаних джерел:

1. Про державну підтримку кінематографії: Закон України від 23 березня 2017 р. № 1977-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 20. Ст. 5.
2. Орехова І. С. Принципи державного контролю господарської діяльності. *Форум права*. 2009. № 2. С. 309–315. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index (дата звернення: 20.05.2021).
3. Дерев'янко Б. В. Про удосконалення здійснення державного контролю та нагляду за діяльністю суб'єктів господарювання. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2015. № 4. С. 99–102.
4. Віхров О. П. Організаційно-господарські зобов'язання з контролю (нагляду) за господарською діяльністю. *Вісник Інституту економіко-правових досліджень НАН України*. 2011. № 1(2). С. 77–82.
5. Щербина В. С. Державний нагляд (контроль) у сфері господарювання: удосконалення правового регулювання. *Юрист України*. 2011. № 2(15). С. 30–33.
6. Гарагонич О. В. Теоретичні питання державного регулювання господарської діяльності. *Правові проблеми взаємодії держави і бізнесу: збірник матеріалів I Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конференції* (м. Луганськ, 10 лютого 2010). Луганськ, 2010. С. 35–40.
7. Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності: Закон України від 05 квітня 2007 р. № 877-V. *Відомості Верховної Ради України*. 2007. № 29. Ст. 389.

8. Про кінематографію: Закон України від 13 січня 1998 р. № 9/98-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 22. Ст. 114.
9. Положення про Державне агентство України з питань кіно: Постанова Кабінету Міністрів України від 17 липня 2014 р. № 277. *Урядовий кур'єр*. 2014. 25 липня.
10. Положення про Департамент культури виконавчого органу Київської міської ради (Київської міської державної адміністрації). URL: <https://dk.kyivcity.gov.ua/news/3015.html> (дата звернення: 20.05.2021).
11. Положення про управління культури, національностей та релігій Миколаївської обласної державної адміністрації. URL: <http://uknr.mk.gov.ua/store/files/1610955813.pdf> (дата звернення: 20.05.2021).
12. Положення про департамент з питань культури, національностей та релігій Львівської обласної державної адміністрації. URL: https://loda.gov.ua/k_n_r_funktsionalni-obovyazky (дата звернення: 20.05.2021).
13. Положення про Державний реєстр виробників, розповсюджувачів і демонстраторів фільмів: Постанова Кабінету Міністрів України від 14 січня 2004 р. № 27. *Урядовий кур'єр*. 2004. 27 січня.
14. Щодо заповнення форми звітності № К-2-рвк (2) «Зведений звіт про наявність та діяльність демонстраторів фільмів за 200 ____ рік»: Інструкція Міністерства культури і мистецтв України від 13 грудня 2004 р. № 853. *Офіційний вісник України*. 2005. № 6. Ст. 379.
15. Положення про Департамент культури Харківської міської ради. URL: https://culture.city.kharkov.ua/?page_id=213 (дата звернення: 20.05.2021).
16. Держкіно спільно з Мінцифри розпочали програму цифровізації послуг агентства. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3000807-prokatni-posvidcenna-derzkino-pereveli-v-elektronnij-format.html> (дата звернення: 20.05.2021).
17. Про затвердження Положення про національний екранний час та його використання суб'єктами кінематографії та телебачення: Постанова Кабінету Міністрів України від 14 вересня 1998 р. № 1436. *Офіційний вісник України*. 1998. № 37. Ст. 1359.
18. Звіт про результати аудиту ефективності використання коштів державного бюджету, передбачених на розвиток кінематографії та управління об'єктами державної власності у цій сфері. URL: https://rp.gov.ua/upload-files/Activity/Collegium/2017/24-2_2017/Zvit_24-2_2017.pdf (дата звернення: 21.05.2021).
19. Звіт щодо проведення планової перевірки кінотеатрів м. Києва (I–II квартал 2017 року). URL: http://dergkino.gov.ua/media/text/zvit_perevirky_2017.jpg (дата звернення: 21.05.2021).
20. Ukrainian Yearly Box Office. URL: <https://www.boxofficemojo.com/year/?area=UA> (дата звернення: 21.05.2021).
21. Неможливе можливо: про квоти на українські фільми, перевірки кінотеатрів і економічні реалії кінопрокату. URL: https://rus.lb.ua/culture/2018/03/13/392415_nemozhlive_mozhlivo_pro_kvoti.html (дата звернення: 22.05.2021).
22. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон Української Радянської Соціалістичної Республіки від 07 грудня 1984 року. № 8073-X. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1984. № 51. Ст. 1122.

References:

1. Pro derzhavnu pidtrymku kinematohrafiyi [On state support of cinematography]: Zakon Ukrainy vid 23 bereznia 2017 r. № 1977-VIII. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy*, 2017, 20, St. 5.

2. Orekhova, I. S. (2009). Pryntsypy derzhavnoho kontrolyu hospodars'koyi diyal'nosti [Principles of state control of economic activity]. *Forum prava*, 2, 309–315. http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index
3. Derevyanko, B. V. (2015). Pro udoskonalennya zdiysnennya derzhavnoho kontrolyu ta nahlyadu za diyal'nistyu sub'yektiv hospodaryuvannya [On improving the implementation of state control and supervision over the activities of economic entities]. *Yurydychnyy naukovyy elektronnyy zhurnal*, 4, 99–102.
4. Vikhrov, O. P. (2011). Orhanizatsiyno-hospodars'ki zobov'yazannya z kontrolyu (nahlyadu) za hospodars'koyu diyal'nistyu [Organizational and economic obligations for control (supervision) of economic activity]. *Visnyk Instytutu ekonomiko-pravovykh doslidzhen' NAN Ukrainy*, 1(2), 77–82.
5. Shcherbyna, V. S. (2011). Derzhavnyy nahlyad (kontrol') u sferi hospodaryuvannya: udoskonalennya pravovoho rehulyuvannya [State supervision (control) in the field of management: improvement of legal regulation]. *Yuryst Ukrainy*, 2(15), 30–33.
6. Harahonych, O. V. (2010). Teoretychni pytannya derzhavnoho rehulyuvannya hospodars'koyi diyal'nosti [Theoretical issues of state regulation of economic activity]. *Pravovi problemy vzayemodiyi derzhavy i biznesu: zbirnyk materialiv I Vseukr. nauk.-prakt. Internet-konferentsiyi* (m. Luhans'k, 10 lyutoho 2010). Luhansk, P. 35–40.
7. Pro osnovni zasady derzhavnoho nahlyadu (kontrolyu) u sferi hospodars'koyi diyal'nosti [On the basic principles of state supervision (control) in the sphere of economic activity]: *Zakon Ukrainy vid 05 kvitnya 2007 r. № 877-V. Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy*, 2007, 29, St. 389.
8. Pro kinematohrafiyu [On Cinematography]: *Zakon Ukrainy vid 13 sichnya 1998 r. № 9/98-VR. Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy*, 1998, 22, St. 114.
9. Polozhennya pro Derzhavne ahent'stvo Ukrainy z pytan' kino [Regulations on the State Agency of Ukraine for Cinema]: *Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 17 lypnya 2014 r. № 277. Uryadovyy kur'yer*, 2014, July 25.
10. Polozhenni pro Departament kul'tury vykonavchoho orhanu Kyivs'koyi mis'koyi rady (Kyivs'koyi mis'koyi derzhavnoyi administratsiyi) [Regulations on the Department of Culture of the executive body of the Kyiv City Council (Kyiv City State Administration)]. <https://dk.kyivcity.gov.ua/news/3015.html>
11. Polozhennya pro upravlinnya kul'tury, natsional'nostey ta relihiy Mykolayivs'koyi oblasnoyi derzhavnoyi administratsiyi [Regulations on management of culture, nationalities and religions of the Nikolaev regional public administration]. <http://uknr.mk.gov.ua/store/files/1610955813.pdf>
12. Polozhennya pro departament z pytan' kul'tury, natsional'nostey ta relihiy L'vivs'koyi oblasnoyi derzhavnoyi administratsiyi [Regulations on the Department of Culture, Nationalities and Religions of the Lviv Regional State Administration]. <http://uknr.mk.gov.ua/store/files/1610955813.pdf>
13. Polozhennya pro Derzhavnyy reyestr vyrobnykiv, rozpovsyudzhuvachiv i demonstratoriv fil'miv [Regulations on the State Register of Producers, Distributors and Demonstrators of Films]: *Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 14 sichnya 2004 r. № 27. Uryadovyy kur'yer*, 2004, January 27.
14. Shchodo zapovnennya formy zvitnosti № K-2-rvk (2) «Zvedennyi zvit pro nayavnist' ta diyal'nist' demonstratoriv fil'miv za 200 ____ rik» [Regarding filling in the reporting form № K-2-pvk (2) «Consolidated report on the presence and activity of film demonstrators for 200 ____

- years»]: Instruktsiya Ministerstva kul'tury i mystetstv Ukrayiny vid 13 hrudnya 2004 r. № 853. *Ofitsiynny visnyk Ukrayiny*, 2005, 6, St. 379.
15. Polozhennya pro Departament kul'tury Kharkivs'koyi mis'koyi rady [Regulations on the Department of Culture of the Kharkiv City Council]. https://culture.city.kharkov.ua/?page_id=213.
  16. Derzhkino spil'no z Mintsyfy rozpochaly prohramu tsyfrovizatsiyi posluh ahentstva [The State Cinema together with the Ministry of Finance launched a program to digitize the agency's services]. <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3000807-prokatni-posvidcenna-derzhkino-pereveli-v-elektronnij-format.html>
  17. Pro zatverdzhennya Polozhennya pro natsional'nyy ekrannyi chas ta yoho vykorystannya sub'yek-tamy kinematohrafiyi ta telebachennya [On approval of the Regulations on the national screen time and its use by the subjects of cinematography and television]: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrayiny vid 14 veresnya 1998 r. № 1436. *Ofitsiynny visnyk Ukrayiny*, 1998, 37 St. 1359.
  18. Zvit pro rezul'taty audytu efektyvnosti vykorystannya koshtiv derzhavnoho byudzhetu, pered-bachenykh na rozvytok kinematohrafiyi ta upravlinnya ob'yektamy derzhavnoyi vlasnosti u tsiy sferi [Report on the results of the audit of the effectiveness of the use of state budget funds provided for the development of cinematography and management of state property in this area]. URL: https://rp.gov.ua/upload-files/Activity/Collegium/2017/24-2_2017/Zvit_24-2_2017.pdf
  19. Zvit shchodo provedennya planovoyi perevirky kinoteatriv m. Kyyeva (I–II kvartal 2017 roku) [Report on the scheduled inspection of cinemas in Kyiv (I–II quarter of 2017)]. http://dergkino.gov.ua/media/text/zvit_perevirky_2017.jpg
  20. Ukrainian Yearly Box Office. <https://www.boxofficemojo.com/year/?area=UA>
  21. Nemozhlyve mozhlyvo: pro kvoty na ukrayins'ki fil'my, perevirky kinoteatriv i ekonomichni realiyi kinoprokatu [Impossible is possible: about quotas for Ukrainian films, inspections of cinemas and economic realities of film distribution]. https://rus.lb.ua/culture/2018/03/13/392415_nemozhlyve_mozhlyvo_pro_kvoti.html
  22. Kodeks Ukrayiny pro administratyvni pravoporushennya [Code of Ukraine on Administrative Offenses]: Zakon Ukrayins'koyi Radyans'koyi Sotsialistychnoyi Respubliky vid 07 hrudnya 1984 roku. № 8073-X. Vidomosti Verkhovnoyi Rady URSR, 1984, 51. St. 1122

Herbych O. V., Postgraduate student of the Department of Business Law Vasyl' Stus Donetsk National University, the article is devoted to the study of the legal aspects of state control in the field of cinematography. In particular, the article analyzes the concept of «state control (supervision)», reveals the essence of state control over economic activities in the field of cinematography.

Taking into account the general definition of state control over economic activity and economic activity in the field of cinematography, a doctrinal definition of the term «state control in the field of cinematography» is proposed.

The analysis of the system of state bodies of Ukraine, which are endowed with control powers in the field of cinematography, is carried out, practical and legislative conflicts in the construction of a system of state control bodies in the field of cinematography are highlighted.

The archaic nature and inconsistency with the modern realities of the provisions of the regulatory legal acts concerning the local authorities of cinematography are argued, a variant of overcoming the identified problem by amending the legislation is proposed. This would contribute to the construction of a modern vertical of regulatory bodies, the formation of adequate statistical reporting of activities in the field of cinematography, the exclusion of political influence and populist decisions of state authorities in the field of cinematography.

The imperfection of some norms of national legislation in the context of establishing quotas for films shot in Ukraine, and the groundlessness of imposing responsibility on officials of demonstrators, who cannot fulfill the requirements of the established quotas for objective economic reasons, are noted.

Proposals have been made to delineate the powers of the State Film Agency, as the central executive body that implements policy in the field of cinematography and provides methodological support to local executive bodies operating in the field of cinematography within the framework of administrative and territorial units.

The experience of some foreign countries in resolving the issue of quotas in the field of cinematography is analyzed, ways of solving the problem of establishing and observing the quota of the total monthly time for the demonstration of national films, other films produced by subjects of cinematography of Ukraine, and works of national cinematographic heritage are proposed.

Keywords: *demonstrator, state control, cinematography, cinema, quota, screen time.*

Калаченкова Катерина Олександрівна,
кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри господарського та адміністративного права
Донецького національного університету імені Василя Стуса,
м. Вінниця, Україна

Павлюченко Юлія Миколаївна,
докторка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри господарського та адміністративного права
Донецького національного університету імені Василя Стуса,
м. Вінниця, Україна

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІДНОСИН У ГАЛУЗІ ЗВ'ЯЗКУ

Статтю присвячено проблемам правового забезпечення відносин у галузі зв'язку. Виділено сучасний стан правового забезпечення відносин у галузі зв'язку та зроблено кроки щодо розроблення напрямів для його удосконалення.

Акцентовано увагу на тому, що збільшення ролі та значення галузі зв'язку в усіх сферах життєдіяльності суспільства та державного управління вимагає удосконалення законодавства України в зазначеній галузі.

У статті проаналізовано процеси адаптації законодавства України до права ЄС та зроблено висновок, що сьогодні пройдено певний шлях до наближення законодавства України до права ЄС у галузі зв'язку (сфері електронної телекомунікації та сфері поштового зв'язку) для усунення системних непорозумінь, оптимізації розробки та прийняття відповідних галузевих законопроектів і забезпечення інтегрування у світові інформаційно-телекомунікаційні мережі, активного інвестування в галузь зв'язку.

Наголошується на впливі цифровізації на всі сфери життєдіяльності суспільства та стрімкому розвитку процесу глобальної інформатизації, що призвело до необхідності удосконалення правового регулювання відносин між органами влади, суб'єктами господарювання та інститутами громадянського суспільства.

За результатами проведеного дослідження зроблено висновки, що вплив мережі Інтернет на всі суспільні відносини та впровадження інформаційно-комунікаційних технологій у всі сфери суспільного життя та цифровізації загалом стає підґрунтям появи нових правовідносин, які вимагають спеціального регулювання.

Зроблено висновок, що для боротьби з кіберзлочинністю необхідно активізували співпрацю багатьох інституцій, як універсальних, так і регіональних. При цьому компетенції відповідних установ здебільшого дублюються, що призводить до зменшення ефективності співробітництва між державами в боротьбі з кіберзлочинністю. Механізми боротьби з кіберзлочинністю створюються за відсутності спеціального регулювання.

Ключові слова: зв'язок, телекомунікаційні мережі, мережа Інтернет, цифровізація, е-урядування.

Постановка проблеми. На сучасному етапі соціально-економічного розвитку суспільства галузь зв'язку набуває особливої цінності, виконуючи важливу функцію комунікатора між учасниками суспільних відносин. Для сфери господарювання забезпечення ефективної взаємодії суб'єктів господарювання між собою та з іншими учасниками господарських відносин є запорукою успішності їхньої діяльності. У глобальному вимірі рівень розвитку галузі зв'язку стає однією з якісних характеристик стану національної економіки. Безперервне збільшення сукупного попиту суспільства на послуги зв'язку, активна диверсифікація нових інформаційних і комунікаційних технологій, поява все більшої кількості суб'єктів господарювання, які надають послуги зв'язку і користуються ними, зумовлює постійну увагу до питання правового забезпечення відносин у галузі зв'язку.

Водночас, не дивлячись на значну кількість нормативно-правових актів, що регулюють відносини в галузі зв'язку, вести мову про досконалий механізм правового регулювання відносин у галузі зв'язку на сьогодні передчасно. Відтак, збільшення ролі та значення галузі зв'язку для сталого соціально-економічного розвитку та ефективного державного управління актуальним залишається питання удосконалення законодавства України у цій галузі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У наукових роботах до питань правового забезпечення відносин у галузі зв'язку зверталися такі вчені, як: О. А. Богущкий, О. П. Віхров, К. О. Калаченкова, Л. Д. Рейман, С. Я. Сенюта та ін. Згадані автори у своїх роботах торкаються правових проблем галузі зв'язку або побічно, або певного конкретного питання. Проте питання правового забезпечення відносин у галузі зв'язку з урахуванням комплексності та широти таких відносин потребує самостійного аналізу.

Мета цієї статті полягає у конкретизації сучасного стану правового забезпечення відносин у галузі зв'язку та розробленні напрямів для його удосконалення.

Виклад основного матеріалу. В умовах сьогодення галузь зв'язку є життєво необхідним елементом забезпечення основних потреб людини, а також необхідною умовою динамічного розвитку бізнесу. Можна констатувати, що український ринок послуг зв'язку є достатньо розвиненим та динамічним для забезпечення нагальних потреб країни (громадян, суб'єктів господарювання тощо). Проте сама галузь значно відстає від подібних галузей розвинутих країн як за обсягами, так і за рівнем технологій, що потребує врахування при удосконаленні законодавства вказаної галузі [1, с. 206].

Правове забезпечення відносин у галузі зв'язку важливе також з огляду на те, що для соціально-економічного розвитку загалом та здійснення господарської діяльності зокрема, важливу роль відіграють правила глобального інформаційного суспільства та поведження з інформацією. В цьому контексті інфор-

маційна складова набуває все більшої ваги і може бути покладена в основу формування нового принципу господарської діяльності, який можна сформулювати як забезпечення життєво важливих інтересів підприємців, споживачів та суспільства в інформаційній сфері [2].

Для повноцінного аналізу обраної теми і досягнення поставленої мети варто наголосити на тому, що галузь зв'язку є неоднорідною, охоплює сукупність мереж, суб'єктів господарювання і підгалузей. Станом на сьогодні діяльність з надання послуг зв'язку зазнала суттєвих змін, що полягають у перебудові організаційних структур відповідно до завдань ефективного функціонування в ринковому середовищі, яке вимагає широкого використання нових технологій зв'язку [3, с. 73]. З урахуванням множинності та різноманітності послуг зв'язку, суб'єктів їхнього надання та споживання, можна окреслити широке коло відносин у галузі зв'язку, які потребують правового забезпечення. Цілком слушно до таких відносин потрібно зараховувати надання електронних комунікаційних послуг, послуг поштового зв'язку; відносини у сфері електронного урядування; відносини щодо захисту інформації та боротьби з кіберзлочинністю зокрема.

Щодо першої групи відносин у галузі зв'язку, які потребують належного правового забезпечення, – відносин з надання електронних комунікаційних послуг та послуг поштового зв'язку – потрібно зазначити, що на сучасному етапі основні напрями вдосконалення законодавства галузі зв'язку впливають з Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, від 27.06.2014 р. [4] (далі – Угода про асоціацію). Економічна частина цієї Угоди охоплює основні сфери та галузі економіки, зокрема й галузь зв'язку (підрозділ 4 «Поштові та кур'єрські послуги» та підрозділ 5 «Телекомунікаційні послуги»).

На виконання Угоди про асоціацію в сфері телекомунікацій було розроблено декілька проєктів Закону України «Про електронні комунікації», проте всі вони потребували доопрацювання. Серед основних зауважень до розроблених проєктів висували те, що передбачені новації не відповідали Конституції України [5, 6]; законопроєкти передбачали слабкі гарантії захисту прав споживачів та / або недостатні гарантії ефективного державного регулювання та забезпечення справедливої конкуренції; проєкти не закріплювали ефективного механізму оскарження рішень Національного регуляторного органу, що передбачено ст. 4 Директиви 2002/21/ЄС, тощо [1]. І тільки 16.12.2020 р. Верховною Радою України було прийнято Закон України «Про електронні комунікації» № 1089-ІХ, який набирає чинності 01.01.2022 р. [7] і є найбільш наближеним до права ЄС та компромісним для національної галузі зв'язку.

Щодо сфери поштового зв'язку, то у рамках адаптації законодавства України до законодавства ЄС робочою групою Мінінфраструктури у сфері поштового зв'язку розроблено план імплементації Директиви ЄС № 97/67/ЄС від 15.12.1997 р. (з доповненнями) про спільні правила розвитку внутрішнього ринку поштових послуг Співтовариства та покращення якості обслуговування. Підготовлений робочою групою план імплементації передбачав здійснення комплексу нормотворчих та організаційних заходів [8]. Водночас згідно з рішенням Уряду тимчасове застосування положень Угоди про асоціацію у сфері поштових та кур'єрських послуг було відкладене до 01.01.2016 р. Проте Верховна Рада України тільки 10.11.2020 р. отримала проєкт Закону «Про поштовий зв'язок» № 4353 [9], а 17.11.2021 р. прийняла у першому читанні проєкт закону України «Про поштовий зв'язок» у новій редакції, яка дозволяє оцінювати його як євроінтеграційний.

На підставі вищенаведеного можна зробити висновок, що на цей час зроблено перші кроки до наближення законодавства України до права ЄС у галузі зв'язку (сферах електронної телекомунікації та поштового зв'язку) з метою усунення системних непорозумінь, оптимізації розробки та прийняття відповідних галузевих законопроєктів та забезпечення інтеграції ринку послуг зв'язку у світові інформаційно-телекомунікаційні мережі, активного інвестування в національну галузь зв'язку [1].

Наступна група відносин у галузі зв'язку, які потребують належного правового забезпечення, виокремлюється з беззаперечного твердження, що у сучасних умовах галузь зв'язку справляє істотний вплив на всі сфери життєдіяльності суспільства і супроводжується стрімким розвитком процесу глобальної інформатизації та застосуванням новітніх інформаційно-комунікативних технологій, що викликають необхідність реформування майже всіх галузей [10]. Такі значні трансформації у галузі зв'язку призвели до структурних змін в економіці всього світу, наслідком яких став новий тип економіки – цифрова, яка заснована на засадах цифровізації [11].

Хоча цифровізація є повсюдним процесом, її значення має комплексний і специфічний характер, впливаючи на роль урядів і урядових установ в розробці і впровадженні нових нормативних актів. Ключовим аспектом цифровізації є її інфраструктурний характер, який перетворює вплив на ініціювання та координацію транскордонних взаємодій, робить цифрові активи легкодоступними з будь-якої точки світу, тим самим радикально змінюючи питання управління і координації під час розробки глобальної стратегії. Це зумовлює вихід на новий рівень інтернаціоналізації, що виходить за рамки фізичного рівня конкретної країни, і докорінно змінює координацію глобальної діяльності. Однак цифрові ресурси можуть стикатися з інституційними та правовими обмеженнями з боку

держав, коли фірми використовують їх в рамках транскордонних стратегій. Ці характеристики означають, що цифровізація є технологією загального призначення [12, 11].

Досліджуючи вплив факторів на рівень цифровізації світової економіки, було виявлено, що метою цифровізації є формування економічних і соціальних переваг для суспільств і спільнот [11]. Сучасні наука і технології розширили економічні ресурси, запропонували споживачам нові види товарів і послуг, забезпечили інформаційну взаємодію органів влади, бізнесу та інститутів громадянського суспільства. Це отримало назву «е-урядування».

Модель е-урядування України за архітектурою схожа з моделями інших країн. Проте Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України (<https://www.kmu.gov.ua/ua>), що має бути основою інтегрованої системи «Електронного урядування», здебільшого виконує інформаційну функцію. Основними причинами цього є невизначеність правових засад та організаційно-технічних рішень щодо забезпечення впровадження електронного врядування, відсутність єдиного підходу до застосування інструментів і механізмів організації та координації діяльності державних органів у сфері загальної інформатизації [13].

Потрібно звернути увагу на те, що сьогодні налічується понад 350 існуючих електронних реєстрів, діяльність яких регламентована щонайменше 200 нормативними та нормативно-правовими актами. Спробою узагальнити систему публічних електронних реєстрів, законодавчі вимоги до публічних електронних реєстрів, реєстрової інформації, а також принципи, організаційні, інституціональні, процесуальні та фінансові засади їхнього існування і взаємодії був проєкт закону України «Про публічні електронні реєстри» № 8602, одержаний Верховною Радою України 13.07.2018 р., який, однак, не був прийнятий. Пізніше було подано новий проєкт закону України «Про публічні електронні реєстри» № 2110, який покликаний створити правові засади виконання зазначеної місії. Саме цей проєкт було прийнято 18.11.2021 р. та направлено на підпис Президенту України 24.11.2021 р. [14].

Убачається, що впровадження електронного уряду може забезпечити більшу ефективність та економію для урядів, підприємств та громадян. Цифрові державні послуги, включно з електронною охороною здоров'я та використанням передових технологій для поліпшення державних послуг, допоможуть подолати нинішню пандемію шляхом розробки успішної стратегії, заснованої на цифровізації.

У сучасних умовах поширення впливу мережі Інтернет як складової сфери телекомунікації, на всі суспільні відносини та під впливом впровадження інформаційно-комунікаційних технологій у всі сфери суспільного життя та цифровізації загалом, вбачається необхідною зміна парадигми [15]. Формування та

розвиток трансграничних глобальних інформаційно-телекомунікаційних мереж стає підґрунтям для появи нових правовідносин, які вимагають спеціального регулювання, та, як наслідок, формує нову категорію права – ІТ-право [16]. Це зумовлює необхідність осмислити існуюче правове регулювання правовідносин, що формуються під впливом трансграничних глобальних інформаційно-телекомунікаційних мереж, відмежувати їх від суміжних понять, визначити їхнє місце, передбачити розвиток законодавства, сформувати доктрину.

Варто зазначити, що збільшення проникнення і використання мережі Інтернет та інформаційно-комунікаційних технологій не тільки сприяє розвитку нових сфер діяльності, а й створює загрозу підвищення уразливості інформації в комп'ютерних мережах і збільшення ризику кіберзлочинів. Це безпосередньо впливає на формування та реалізацію державної політики забезпечення кібербезпеки, привертає увагу до розроблення таких понять, як кібервійни та кіберзлочини.

У сучасній доктрині та практиці міжнародного права питання кваліфікації кібервійни залишаються спірними. Існують підходи для обґрунтування застосування норм міжнародного гуманітарного та кримінального права. Найбільш виправданою є кваліфікація кібервійни як порушення і застосування сили, а в деяких випадках – злочини агресії. Основні правила інституту міжнародного співробітництва в боротьбі з кіберзлочинністю визначають особливі принципи такого роду співпраці, криміналізацію певних видів протиправних діянь, а також інституційні механізми і нарощування потенціалу. Система міжнародної боротьби з кіберзлочинністю заснована на принципах технічної нейтральності, участі багатьох зацікавлених сторін (державно-приватного партнерства), а також еквівалентності прав людини онлайн і офлайн [17].

Прогнозується, що у майбутньому кіберзлочинність буде пов'язана з використанням інноваційних технологій. Як було встановлено на прикладі Інтернету речей, новітні технології, переважно, входять у сферу дії існуючих міжнародних угод про кіберзлочинність, але для них немає спеціального регулювання. Вбачається доцільним закріпити положення про «нові технології» в текстах міжнародних правових актів у сфері боротьби з кіберзлочинністю. Передусім це стосується Конвенції ООН про боротьбу з кіберзлочинністю, яка також повинна передбачати додатковий орган, такий як Комітет Т-СУ в рамках Конвенції Ради Європи [17].

Висновки. На підставі проведеного дослідження, можна зробити такі висновки щодо стану та напрямів удосконалення правового забезпечення відносин у галузі зв'язку:

1) зроблено перші кроки до наближення законодавства України до права ЄС у галузі зв'язку (сферах електронної телекомунікації та поштового зв'язку),

спрямовані на усунення системних непорозумінь, на оптимізацію розробки та прийняття відповідних галузевих законопроектів, на забезпечення інтеграції у світові інформаційно-телекомунікаційні мережі та активізацію інвестицій у галузь зв'язку;

2) електронне урядування потрібно розглядати як інструмент забезпечення більшої ефективності та економії для урядів, підприємств та громадян, а цифрові державні послуги – як засіб сприяння пришвидшенню задоволення потреб суб'єктів господарювання та інших учасників соціально-економічних відносин, значним кроком для впровадження якого є прийняття проекту закону України «Про публічні електронні реєстри»;

3) вплив мережі Інтернет на всі суспільні відносини та впровадження інформаційно-комунікаційних технологій у всі сфери суспільного життя та цифровізації загалом стає підґрунтям появи нових правовідносин, які вимагають спеціального регулювання та поступового формування нового правового утворення ІТ-права;

4) для боротьби з кіберзлочинністю необхідно активізувати співпрацю в багатьох інституційних механізмах, як універсальних, так і регіональних, сучасні механізми боротьби з кіберзлочинністю створюються за відсутності спеціального регулювання.

Список використаних джерел:

1. Калаченкова К. О. Щодо питання адаптації законодавства України у галузі зв'язку. *Вплив євроінтеграції на розвиток юридичної науки в Україні*: Матеріали I Всеукр. заочної наук.-практ. конф. (м. Рівне, 27–28 квітня 2017 р.). Рівне: Національний університет водного господарства та природокористування, 2017. С. 206–211. URL: <http://nuwm.edu.ua/nni-prava/news/pidsumki-roboti-vseukrajinskoji-zaочноji-naukovo-praktichnoji-konferenciji-vplyv-jevrointegraciji-na-rozvitok-juridichnoji-nauki-v-ukrajini>
2. Kalachenkova K., Melnyk S., Pavliuchenko Yu., Titova O., Kvasnytska R. Principles of Business Activity in the Context of Sustainable Development. *The Importance of New Technologies and Entrepreneurship in Business Development: In The Context of Economic Diversity in Developing Countries*: ICBT: International Conference on Business and Technology. 2021. P. 273–285. URL: <https://link.springer.com/book/10.1007%2F978-3-030-69221-6>
3. Калаченкова К. О. Щодо класифікації послуг зв'язку. *Економіка, бізнес-адміністрування, право*. 2017. Вип. № 3(3). С. 73–78.
4. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Угода від 27 червня 2014 р. *Офіційний вісник України*. 2014. № 75. Ст. 2125.
5. Щодо проекту Закону України «Про електронні комунікації»: Лист Комісії з питань науки та ІТ від 22 червня 2015 р. № 119. URL: <http://www.cst.org.ua/docs/cherven1/NKRZI/21062015.pdf>
6. Висновок Головного науково-експертного управління на проект Закону України «Про електронні комунікації». URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=57401

7. Про електронні комунікації: Закон України від 16 грудня 2020 р. № 1089-IX. *Офіційний вісник України*. 2021. № 6. Ст. 306.
8. Імплементация Угоди про асоціацію з ЄС у галузі поштового зв'язку. URL: <http://ukr-poshta.ua/en/implementaciya-ugodi-pro-asociaciyu-z-yes-u-galuzi-poshtovogo-zvyazku-2>
9. Про поштовий зв'язок: проект Закону № 4353. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70391
10. Калаченкова К. О. Щодо питання діджиталізації освіти. *Правове забезпечення соціально-економічного розвитку: стан та перспективи*: Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., присвяченої 35-річчю кафедри господарського права Донецького національного університету імені Василя Стуса (м. Вінниця, 11–12 жовтня 2019 р.); наук. ред. А. Г. Бобкова, А. М. Захарченко. Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2019. С. 246–248. URL: <https://dnu.sharepoint.com/portals/law/Lists/List5/DispForm.aspx?ID=119&ContentTypeId=0x0104005F6B808B2156BA4B9A600DC77FA367C4>
11. Pyroh O., Kalachenkova K. and et. The Influence of Factors on the Level of Digitalization of World. *Economies International Journal of Computer Science and Network Security*, 2021. May. Vol. 21 № 5. P. 183–191. URL: http://paper.ijcsns.org/07_book/202105/20210526.pdf
12. Autio E., Mudambi R., Yoo Y. Digitalization and globalization in a turbulent world: Centrifugal and centripetal forces. *Global Strategy Journal*. № 11, P. 3–16, 2021. DOI: 10.1002/gsj.139616 AUTIO ET AL
13. Калаченкова К. О. Електронне урядування як складова розвиненого громадянського суспільства. *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. № 6. С. 24–27. URL: <http://pap-journal.in.ua/privet-mir>
14. Про публічні електронні реєстри: Проект Закону від 10 вересня 2019 р. № 2110. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=66772
15. Калаченкова К. О. Становлення доктрини ІТ-права. *Сучасна наука та освіта: стан, проблеми, перспективи*: зб. тез доповідей Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Полтава, 06 серпня 2021 р.). Полтава: ЦФЕНД, 2021. С. 52–53. URL: <http://www.economics.in.ua/>
16. Калаченкова К. О. Digital-суспільство як детермінанта формування ІТ-права. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2021. № 3. С. 12–18. URL: <http://www.law.stateandregions.zp.ua/issue-3-2021>
17. Ruvn O., Isaieva N., Sukhomlyn L., Kalachenkova K., Bilianska N. 2020. Cybersecurity as an element of financial security in the conditions of globalization. *Journal of Security and Sustainability Issues*. № 10(1). P. 175–188. URL: <https://jssidoi.org/jssi/papers/papers/view/572>

Reference

1. Kalachenkova K. O. (2017). Shchodo pytannia adaptatsii zakonodavstva Ukrainy u haluzi zviazku [On the issue of adapting the legislation of Ukraine in the field of communications]. Impact of European integration on the development of legal Science in Ukraine: *I Vseukr. zaochna nauk.-prakt. konf. (m. Rivne, 27–28 kvitnia 2017 r.)*. P. 206–211. Rivne: Natsionalnyi universytet vodnoho hospodarstva ta pryrodokorystuvannia. URL: [http://nuwm.edu.ua/nni-prava/news/pidsumki-roboti-vseukrajinskoji-zaochnoji-naukovo-praktichnoji-konferenciji-vpliv-jevrointeghraciji-na-rozvitok-juridichnoji-nauki-v-ukrajini_\[in Ukraine\]](http://nuwm.edu.ua/nni-prava/news/pidsumki-roboti-vseukrajinskoji-zaochnoji-naukovo-praktichnoji-konferenciji-vpliv-jevrointeghraciji-na-rozvitok-juridichnoji-nauki-v-ukrajini_[in Ukraine])
2. Kalachenkova K., Melnyk S., Pavliuchenko Yu., Titova O., Kvasnytska R. Principles of Business Activity in the Context of Sustainable Development. *The Importance of New Technologies and Entrepreneurship in Business Development: In The Context of Economic Diversity in*

- Developing Countries*: ICBT: International Conference on Business and Technology. 2021. P. 273–285. URL: <https://link.springer.com/book/10.1007%2F978-3-030-69221-6>
3. Kalachenkova K. O. (2017). Shchodo klasyfikatsii posluh zviazku. [Regarding the classification of communication services]. *Ekonomika, biznes-administruvannia, pravo – Economics, Business Administration, and law*. Issue № 3(3). P. 73–78 [in Ukraine].
  4. Uhoda pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu, z odniiei storony, ta Yevropeiskym Soiuzom, Yevropeiskym spivtovarystvom z atomnoi enerhii i yikhnimy derzhavamy-chlenamy, z inshoi storony: Uhoda vid 27 chervnia 2014 r. (2014). *Ofitsiinyi visnyk Ukrainy – Official Gazette of Ukraine*. № 75 [in Ukraine].
  5. Shchodo proektu Zakonu Ukrainy «Pro elektronni komunikatsii»: Lyst Komisii z pytan nauky ta IT vid 22 chervnia 2015 r. № 119. URL: <http://www.cst.org.ua/docs/cherven1/NKRZI/21062015.pdf> [in Ukraine].
  6. Vysnovok Holovnoho naukovo-ekspertnoho upravlinnia na proekt Zakonu Ukrainy «Pro elektronni komunikatsii». URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=57401 [in Ukraine].
  7. Pro elektronni komunikatsii: Zakon Ukrainy vid 16 hrudnia 2020 r. № 1089-IX. (2021). *Ofitsiinyi visnyk Ukrainy*. № 6 [in Ukraine].
  8. Implementatsiia Uhody pro asotsiatsiiu z YeS u haluzi poshtovoho zviazku. URL: <http://ukrposhta.ua/en/implementaciya-ugodi-pro-asociaciyu-z-yes-u-galuzi-poshtovogo-zvyazku-2> [in Ukraine].
  9. Pro poshtovyi zviazok: projekt Zakonu № 4353 URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70391 [in Ukraine].
  10. Kalachenkova, K. O. (2019). Shchodo pyttannia didzhitalizatsii osvity. Legal support of socio-economic development: state and prospects: *Vseukr. nauk.-prakt. konf., prysviachenoi 35-richchiiu kafedry hospodarskoho prava Donetskoho natsionalnoho universytetu imeni Vasylia Stusa (m. Vinnytsia, 11–12 zhovtnia 2019 r.)*. Vinnytsia: URL: <https://dnu.sharepoint.com/portals/law/Lists/List5/DispForm.aspx?ID=119&ContentTypeId=0x0104005F6B808B2156BA4B9A600DC77FA367C4> [in Ukraine].
  11. Pyroh O., Kalachenkova K. and et. The Influence of Factors on the Level of Digitalization of World. *Economies International Journal of Computer Science and Network Security*, 2021. May. Vol. 21. № 5. P. 183–191. URL: http://paper.ijcsns.org/07_book/202105/20210526.pdf
  12. Autio E., Mudambi R., Yoo Y. (2021). Digitalization and globalization in a turbulent world: Centrifugal and centripetal forces. *Global Strategy Journal*. № 11. P. 3–16. DOI: 10.1002/gsj.139616 AUTIO ET AL
  13. Kalachenkova K. O (2019). Elektronne uriaduvannia yak skladova rozvynenoho hromadian-skoho suspilstva. *Porivnialno-analitychne pravo*. № 6. P. 24–27. URL: <http://pap-journal.in.ua/privet-mir> [in Ukraine].
  14. Pro publichni elektronni reiestry: Proekt Zakonu vid 10 veresnia 2019 r. № 2110. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=66772 [in Ukraine].
  15. Kalachenkova K. O. (2021). Stanovlennia doktryny IT-prava. *Modern science and education: state, problems, prospects*: Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (06 serpnia 2021 r.). Poltava: TsFEND. URL: <http://www.economics.in.ua/> [in Ukraine].
  16. Kalachenkova K. O. (2021). Digital-suspilstvo yak determinanta formuvannia IT-prava. *Derzhava ta rehiony. Serii: Pravo*. № 3. P. 12–18. URL: <http://www.law.stateandregions.zp.ua/issue-3-2021> [in Ukraine].

17. Ruvin O., Isaieva N., Sukhomlyn L., Kalachenkova K., Bilianska N. (2020). Cybersecurity as an element of financial security in the conditions of globalization. *Journal of Security and Sustainability Issues* 10(1). P. 175–188. URL: <https://jssidoi.org/jssi/papers/papers/view/572>

Kalachenkova Kateryna Oleksandrivna, Associate Professor, Candidate of Law, Associate Professor of Economic and Administrative Law Vasyl Stus Donetsk National University, ***Pavlyuchenko Yuliya Mykolayivna***, Associate Professor, Doctor of Law, Associate Professor of Economic and Administrative Law Vasyl Stus Donetsk National University. The article is devoted to the problems of legal support of relations in the field of communication. The current state of legal support of relations in the field of communication is highlighted and steps are taken to develop directions for its improvement.

The emphasis is on the fact that increasing the role and importance of the communication industry in all spheres of society and public administration requires improvement of the legislation of Ukraine in this area.

The article analyzes the processes of adaptation of Ukrainian legislation to EU law and concludes that today there is a way to approximate Ukrainian legislation to EU law in the field of communications (electronic telecommunications and postal services) to eliminate systemic misunderstandings, optimize the development and adoption of relevant sectoral bills and ensuring integration into global information and telecommunications networks, active investment in the communications industry.

Emphasis is placed on the impact of digitalization on all spheres of society and the rapid development of global informatization, which has led to the need to improve the legal regulation of relations between government, business entities and civil society institutions.

According to the results of the study, it is concluded that the impact of the Internet on all public relations and the introduction of information and communication technologies in all spheres of public life and digitalization in general is the basis for the emergence of new legal relations that require special regulation.

It was concluded that in order to combat cybercrime, it is necessary to intensify cooperation between many institutions, both universal and regional. At the same time, the competencies of the relevant institutions are mostly duplicated, which reduces the effectiveness of cooperation between states in the fight against cybercrime. Mechanisms to combat cybercrime are created in the absence of special regulation.

Keywords: communication, telecommunication networks, Internet, digitalization, e-government.

Лехкодух Інна Олександрівна,
старша викладачка
кафедри господарського та адміністративного права
Донецького національного університету імені Василя Стуса,
м. Вінниця, Україна

ВИДИ ТОВАРИСТВ З ОБМЕЖЕНОЮ ТА ДОДАТКОВОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ ОДНІЄЇ ОСОБИ

Статтю присвячено дослідженню питання видів товариств з обмеженою та додатковою відповідальністю однієї особи. Звертається увага на те, що здійснення класифікації таких суб'єктів господарювання за різними критеріями має важливе значення для висвітлення особливостей їхнього правового статусу.

Розглянуто підходи до визначення, які саме суб'єкти мають визнаватись товариствами з обмеженою (додатковою) відповідальністю однієї особи та запропоновано взяти за основу розуміння товариства з обмеженою (додатковою) відповідальністю однієї особи як товариства, що створене у відповідній організаційно-правовій формі, конструктивна особливість якого проявляється у наявності лише одного учасника (засновника).

Зроблено висновок, що класифікація товариств з обмеженою (додатковою) відповідальністю однієї особи дозволяє поряд зі спільними ознаками таких суб'єктів виокремити та охарактеризувати певні відмінності, які мають значення при набутті, реалізації та / або припиненні їхнього правового статусу.

Обґрунтовано пропозиції щодо класифікації товариств з обмеженою (додатковою) відповідальністю однієї особи за наступними критеріями: суб'єктний склад, порядок набуття правового статусу, спосіб організації управління.

Відповідно до окреслених критеріїв пропонується виокремити відповідні види товариств з обмеженою (додатковою) відповідальністю однієї особи.

Ключові слова: *товариство з обмеженою відповідальністю однієї особи, товариство з додатковою відповідальністю однієї особи, види товариств, класифікація товариств.*

Постановка проблеми. *Забезпечення розвитку національної економіки потребує створення сприятливих умов для ефективного здійснення господарської діяльності товариствами з обмеженою та додатковою відповідальністю однієї особи як різновиду товариств з обмеженою та додатковою відповідальністю, які за даними Державної служби статистики України на 01 грудня 2021 р. у сукупності складають 51 % загальної кількості створених юридичних осіб за організаційно-правовими формами господарювання [1]. Вирішення окресленого завдання передбачає розв'язання проблем, частина яких полягає у недостатній увазі до питання видів товариств з обмеженою (додатковою) відповідальністю однієї особи, що призводить до неврахування у законодавстві специфіки їхньо-*

го статусу, пов'язаної з конструктивними особливостями таких суб'єктів господарювання і, відповідно, нерегульованості певних відносин за їхньої участі.

Аналіз останніх досліджень. У науковій літературі дослідженню інституту товариств з обмеженою (додатковою) відповідальністю однієї особи приділяли увагу такі науковці як О. М. Вінник, В. І. Борисова, І. В. Спасибо-Фатєєва, Н. М. Гончарова, Ю. Ю. Акіменко, Т. В. Блащук, А. Гук, Ю. М. Крупка, В. В. Міщук та інші. При цьому питання поділу таких суб'єктів господарювання на види здебільшого залишається поза увагою дослідників, що обумовлює актуальність досліджуваної теми.

Постановка мети. Метою статті є обґрунтування пропозицій щодо класифікації товариств з обмеженою (додатковою) відповідальністю однієї особи.

Виклад основного матеріалу. Перш ніж розглядати питання видів товариств з обмеженою (додатковою) відповідальністю однієї особи варто коротко зупинитися власне на понятті такого суб'єкта права. На законодавчому рівні відсутнє визначення поняття «товариство з обмеженою (додатковою) відповідальністю однієї особи». Водночас в науковій літературі зустрічаються декілька підходів до визначення які саме суб'єкти мають визнаватись товариствами з обмеженою (додатковою) відповідальністю однієї особи.

Найбільш розповсюдженою та такою, що заслуговує на увагу, є позиція, відповідно до якої товариством з обмеженою (додатковою) відповідальністю однієї особи визнається суб'єкт господарювання, створений в організаційно-правовій формі товариства з обмеженою (додатковою) відповідальністю, що має лише одного учасника. Визнання такого товариства державою відбувається одним з двох способів: прямим, який передбачає закріплення на законодавчому рівні можливості створення товариства однією особою чи зосередження в однієї особи всіх часток у статутному капіталі товариства, або непрямим, що характеризується наявністю формальної заборони на створення товариства однієї особи за одночасної відсутності підстав для його припинення у випадку набуття всіх часток одним учасником [2, с. 124].

Системний аналіз положень законодавства, в яких визначаються можливість створення товариства з обмеженою (додатковою) відповідальністю однією особою (ч. 2 ст. 114 Цивільного кодексу України [3], ч. 2 ст. 10 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» [4]) та особливості функціонування товариства, що має лише одного учасника (ст. 37 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю»), дозволяє зробити висновок про притаманність національній системі прямого способу визнання таких суб'єктів господарювання.

Водночас існує підхід, згідно з яким товариствами з обмеженою (додатковою) відповідальністю однієї особи пропонується також визнавати і такі товариства, що мають кількох учасників, один з яких володіє часткою у статутному

капіталі, розмір якої надає йому можливість здійснення вирішального впливу на товариство (фактичний спосіб визнання) [5, с. 148].

В. І. Борисова влучно зазначає, що з такою точкою зору важко погодитись [6, с. 74], адже в окресленому випадку хоча і є очевидними можливість одноособового контролю діяльності товариства і залежність суб'єкта господарювання від волі домінуючого учасника, але фактично воно має понад більше одного учасника. Не маючи вирішального права контролю, ці особи можуть впливати на діяльність товариства якщо не через інститут загальних зборів, то через інші органи товариства.

Узагальнюючи вищезазначене, для досягнення окресленої мети за основу можна взяти розуміння товариства з обмеженою (додатковою) відповідальністю однієї особи як товариства, що створене у відповідній організаційно-правовій формі, конструктивна особливість якого проявляється у наявності лише одного учасника (засновника). Здійснення класифікації таких суб'єктів господарювання за різними критеріями має важливе значення для висвітлення особливостей їхнього правового статусу.

Першочергово доцільно розглянути питання поділу товариств з обмеженою (додатковою) відповідальністю однієї особи на види залежно від суб'єктного складу (особи учасника).

На законодавчому рівні визначено, що учасником господарського товариства може бути як фізична, так і юридична особа (ч. 1 ст. 114 Цивільного кодексу України). Це положення рівною мірою поширюється і на товариства з обмеженою (додатковою) відповідальністю однієї особи, що дає підстави в залежності від особи учасника поділити їх на такі, які мають єдиного учасника (1) фізичну особу, та ті, які мають єдиного учасника (2) юридичну особу.

Класифікація за цим критерієм дозволяє виокремити відмінності у способі підтвердження і реалізації повноважень єдиного учасника. Так, у першому випадку реалізація прав та виконання обов'язків єдиного учасника (засновника) здійснюється фізичною особою особисто, в другому – через відповідні органи / уповноважених осіб юридичної особи. Така класифікація на законодавчому рівні не знаходять закріплення, проте вона має важливе практичне значення, особливо для товариства, єдиним учасником якого є фізична особа.

Наступним пропонується розглянути питання поділу товариства з обмеженою (додатковою) відповідальністю однієї особи на види залежно від порядку набуття правового статусу.

Аналіз положень законодавства, в яких визначаються можливість створення товариства з обмеженою (додатковою) відповідальністю однією особою (ч. 2 ст. 114 Цивільного кодексу України, ч. 2 ст. 10 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю»), за одночасної відсутності заборони законодавця на зосередження в однієї особи всіх часток у статутному

капіталі товариства та підстав для його припинення в окресленому випадку дає змогу зробити висновок про можливість поділу товариств з обмеженою (додатковою) відповідальністю однієї особи на (1) створені однією особою та такі, що (2) набули відповідний правовий статус внаслідок зменшення кількості учасників до однієї особи. При цьому залежно від підстав зменшення кількості учасників вбачається доцільним виокремити товариства, що набули відповідний правовий статус шляхом: (2.1) набуття єдиним учасником всіх часток у статутному капіталі товариства; (2.2) виходу інших учасників з товариства; (2.3) виключення інших учасників з товариства; (2.4) набуття товариством часток у власному статутному капіталі.

Класифікація за цим критерієм дозволяє чітко визначити момент, з якого товариство з обмеженою (додатковою) відповідальністю буде вважатися товариством однієї особи, що відповідно потягне за собою необхідні зміни до установчих документів, моделі управління товариством тощо.

Ще однією підставою для класифікації, що має практичне значення, є поділ товариств з обмеженою (додатковою) відповідальністю однієї особи на види в залежності від способу організації управління.

Як відомо органами товариств з обмеженою (додатковою) відповідальністю є: вищий орган товариства, виконавчий орган та наглядова рада товариства (у разі утворення), яка в межах компетенції, визначеної статутом, контролює та регулює діяльність виконавчого органу (ст. 28, 29, 37, 38, 39 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю»). При цьому конструктивна особливість товариств однієї особи знаходить прояв у тому, що функції вищого органу здійснюються єдиним учасником, наділеним повноваженнями вирішувати будь-які питання діяльності товариства, а також в існуванні можливості одночасного виконання функцій вищого та виконавчого органів товариства єдиним учасником, який в такому випадку одноосібно здійснює управління поточною діяльністю товариства [7, с. 61].

З огляду на зазначене пропонується в залежності від способу організації управління поділити товариства з обмеженою (додатковою) відповідальністю однієї особи на такі, у яких (1) функції вищого та виконавчого органів виконує одна особа, та ті, у яких (2) функції вищого та виконавчого органів виконують різні особи.

Класифікація за цим критерієм дозволяє виявити та охарактеризувати особливості форми волевиявлення та підтвердження повноважень єдиного учасника в товариствах обох видів, а також конкретизувати взаємодію вищого та виконавчого органу у разі, якщо функції цих органів виконують різні особи.

Висновки. Отже, на основі проведеного дослідження можна зробити висновок, що класифікація товариств з обмеженою (додатковою) відповідальністю

однієї особи дозволяє поряд зі спільними ознаками таких суб'єктів виокремити та охарактеризувати певні відмінності, які мають значення при набутті, реалізації та / або припиненні їхнього правового статусу.

Критеріями класифікації товариств з обмеженою (додатковою) відповідальністю однієї особи можуть бути: (1) суб'єктний склад, (2) порядок набуття правового статусу, (3) спосіб організації управління.

Відповідно до окреслених критеріїв пропонується виокремити види товариств з обмеженою (додатковою) відповідальністю однієї особи залежно від:

(1) суб'єктного складу: товариства, що мають єдиного учасника (засновника) фізичну особу, та товариства, що мають єдиного учасника (засновника) юридичну особу;

(2) порядку набуття правового статусу: товариства, створені однією особою, та товариства, що набули правовий статус внаслідок зменшення кількості учасників до однієї особи шляхом набуття єдиним учасником всіх часток у статутному капіталі товариства, виходу інших учасників товариства, виключення інших учасників товариств, набуття товариством часток у власному статутному капіталі;

(3) способу організації управління товариством: товариства, у яких функції вищого та виконавчого органів виконує одна особа (єдиний учасник товариства або особа, уповноважена єдиним учасником товариства), та товариства, у яких функції вищого та виконавчого органів виконують різні особи.

Подальші дослідження теми доцільно присвятити висвітленню особливостей правового статусу товариств з обмеженою (додатковою) відповідальністю однієї особи.

Список використаних джерел:

1. Показники Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України щодо кількості юридичних осіб за організаційно-правовими формами господарювання станом на 01 грудня 2021 р. *Офіційний сайт Державної служби статистики України*. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/edrpy/ukr/EDRPU_2021/ks_opfg/arh_ks_opfg_21.htm
2. Лехкодур І. О. Щодо правового статусу господарських товариств з одним учасником. *Форум права*. 2016. № 5. С. 123–129.
3. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356. (зі змінами).
4. Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю: Закон України від 06 лютого 2018 р. № 2275-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 13. Ст. 69. (зі змінами).
5. Віннік О. М. Господарське товариство однієї особи (про доцільність його запровадження в Україні). *Вісник господарського судочинства*. 2001. № 2. С. 147–157.

6. Борисова В. І. До проблем товариства однієї особи. *Вісник академії правових наук України*. 2001. № 2(29). С. 72–81.
7. Лехкодух І. О. Щодо здійснення майнових прав товариств з обмеженою та додатковою відповідальністю однієї особи. *Правничий часопис Донецького університету*. 2019. № 2(38). С. 59–66.

References:

1. Pokaznyky Yedynoho derzhavnoho reiestru pidpriemstv ta orhanizatsii Ukrainy shchodo kil-kosti yurydychnykh osib za orhanizatsiino-pravovymy formamy hospodariuvannia stanom na 1 hrudnia 2021. *Ofitsiyni sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy*. URL: http://www.ukr-stat.gov.ua/edrpoi/ukr/EDRPU_2021/ks_opfg/arh_ks_opfg_21.htm
2. Lekhkodukh I. O. (2016). Shchodo pravovoho statusu hospodarskykh tovarystv z odnym uchasnykom. *Forum prava*. № 5. S. 123–129.
3. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 16 sichnia 2003. № 435-IV. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 2003. № 40–44. St. 356. (zi zminamy).
4. Pro tovarystva z obmezhenoiu ta dodatkovoiu vidpovidalnistiu: Zakon Ukrainy vid 06 liutoho 2018. № 2275-VIII. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 2018. № 13. St. 69. (zi zminamy).
5. Vinnik O. M. (2001). Hospodarske tovarystvo odnii ei osoby (pro dotsilnist yoho zaprovad-zhennia v Ukraini). *Visnyk hospodarskoho sudochynstva*. № 2. S. 147–157.
6. Borysova V. I. (2001). Do problem tovarystva odnii ei osoby. *Visnyk akademii pravovykh nauk Ukrainy*. № 2 (29). S. 72–81
7. Lekhkodukh I. O. (2019). Shchodo zdiisnennia mainovykh prav tovarystv z obmezhenoiu ta dodatkovoiu vidpovidalnistiu odnii ei osoby. *Pravnychi chasopys Donetskoho universytetu*. №2(38). S. 59–66.

Inna Lekhkodukh. Types of limited liability and additional liability companies of one person.

The article is devoted to the study of types of limited liability and additional liability companies of one person. Attention is drawn to the fact that such classification of entities according to different criteria is critically important to highlight the specifics of their legal status.

Considered approaches of determining which subjects should be identified as limited (additional) liability companies of one person are considered and proposed to take as a basis the consideration of limited (additional) liability companies of one person as a company established in the appropriate legal form, the constructive feature of which is displayed in the presence of only one participant (founder). It is concluded that the classification of limited (additional) liability companies of one person allows, along with the common features of such entities to identify and characterize certain differences that are important in the acquisition, sale and / or termination of their legal status.

Proposals for the classification of limited (additional) liability companies of one person according to the following criteria are substantiated: the subject composition, the procedure of acquiring a legal status, the method management organization.

According to the outlined criteria, it is proposed to distinguish the types of limited (additional) liability companies of one person depending on:

(1) subject composition – companies that has a single participant (founder) individual, and companies that have a single participant (founder) legal entity; (2) the procedure for acquiring legal status - companies established by one person and companies that acquired legal status due to the reduction of the number of participants to one person by acquiring a single participant of all shares in the authorized capital, withdrawal of other members, exclusion of other members, acquisition the company of shares in its own authorized capital; (3) the method of organizing the management of the company – companies in which the functions of the supreme and executive bodies are performed by one person (sole member of the company or a person authorized by the sole member of the company) and companies where functions of supreme and executive bodies are performed by different individuals.

Keywords: *limited liability company of one person, additional liability company of one person, types of companies, classification of companies.*

Мосейкін Олександр Сергійович,
*студент 3 курсу факультету міжнародно-правових відносин
Національного університету «Одеська юридична академія»,
м. Одеса, Україна*

Грушко Мальвіна Валеріївна,
*кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри міжнародного та європейського права
Національного університету «Одеська юридична академія»,
м. Одеса, Україна*

ЗАСТОСУВАННЯ НОРМ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА В ЗБРОЙНОМУ КОНФЛІКТІ В УКРАЇНІ: ОКРЕМІ АСПЕКТИ

В статті досліджуються питання проблематики застосування норм міжнародного гуманітарного права до збройного конфлікту в Україні, зокрема еволюція понятійного визначення виду збройного конфлікту, застосування поняття «військовополонений» до учасників збройного конфлікту, які опиняються під владою супротивної сторони. Основним завданням міжнародного гуманітарного права є захист осіб, які не беруть безпосередньої участі у воєнних діях, а також тих, які перестали брати в них участь у результаті хвороби, поранення або будь-якої іншої причини, незалежно від їх раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мови або інших ознак. Розглядається необхідність надання особам зі складу військових формувань і добровольчих формувань (комбатантів), що приймали участь у збройному конфлікті, але які фактично перестали брати в ньому участь у результаті хвороби, поранення або будь-якої іншої причини та потрапили в полон відповідного статусу військовополонених. Аргументується, що норми міжнародного гуманітарного права вступають у дію з початком збройного конфлікту на території України. Досліджується співвідношення норм міжнародного гуманітарного права та національного законодавства України у зв'язку із паралельним існуванням двох видів збройного конфлікту. Обсяг міжнародно-правових зобов'язань сторін збройного конфлікту визначається як нормами звичаєвого права, так і договірними нормами міжнародного гуманітарного права, які ратифіковані кожною стороною. Аргументовано необхідність належного приведення у відповідність чинне національне законодавство до стандартів міжнародного права, зокрема в аспекті нормативного закріплення статусу військовополонених щодо осіб, які брали активну участь у збройному конфлікті та опинились під владою супротивної сторони.

Ключові слова: збройний конфлікт, право, міжнародне право.

Постановка проблеми. Актуальність зазначеної теми обумовлюється перш за все, продовженням агресії Російської Федерації проти України в ході «гібридної війни», що відбувається на сході України, а по-друге відсутністю належ-

ної правової регламентації статусу осіб, що беруть участь у захисті територіальної цілісності держави, які знаходяться у полоні супротивної сторони.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичною основою дослідження стали праці вітчизняних і зарубіжних учених, що займалися питанням проблематики міжнародного гуманітарного права та статусу військовополонених зокрема, серед яких: І. М. Арцибасов, Б. В. Бабін, М. М. Гнатовський, М. В. Грушко, А. О. Кориневич, О. П. Коротков, О. О. Мережко, В. В. Мицик, А. І. Полторак, Ж. Ж. Пікте, В. М. Репецький, С. В. Саяпін, Л. Д. Тимченко, О. І. Тіунов, Х. П. Ярмачі та інші.

Постановка мети це аналіз співвідношення норм міжнародного гуманітарного права та національного законодавства України, зокрема визначення статусу військовополонених у міжнародному гуманітарному праві та встановлення правової можливості застосування до громадян України, які в період збройного конфлікту беруть участь у захисті територіальної цілісності держави на сході держави та, які утримуються супротивною воюючою стороною, норм щодо статусу військовополонених.

Виклад основного матеріалу. Дослідження даної теми починається із нагального питання нормативного визнання збройного конфлікту (далі – ЗК), а також офіційного визначення його виду на території України. Зокрема, в 2015 р. Верховна Рада України прийняла Постанову №129-VIII «Про Звернення ВРУ до ООН, Європейського Парламенту, ПАРЄ, Парламентської Асамблеї НАТО, Парламентської Асамблеї ОБСЄ, Парламентської Асамблеї ГУАМ, національних парламентів держав світу про визнання Російської Федерації державою-агресором», у якій визнала себе об'єктом воєнної агресії, а Російську Федерацію (далі – РФ) – державою-агресором. Того ж року Верховна Рада України прийняла Постанову №462-VIII «Про Заяву Верховної Ради України „Про відступ України від окремих зобов'язань, визначених Міжнародним пактом про громадянські і політичні права та Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод”» [5]. У зв'язку з окупацією РФ Автономної Республіки Крим український парламент прийняв Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» 2014 р., що прирівнюється до конфлікту міжнародного характеру відповідно до міжнародного права. Щодо сходу України, то однозначності та ясності не вбачається з прийнятих документів, зокрема це підтверджує Постанова Верховної Ради України «Про визнання окремих районів, міст, селищ і сіл Донецької та Луганської областей тимчасово окупованими територіями» від 17 березня 2015 р. № 254-VIII. Аналізуючи вищеперераховані нормативно-правові акти, вбачається, що, неоднозначність викладених положень ускладнює належне застосування норм міжнародного гуманітарного права з відповідними термінами,

які використовуються при певних видах збройних конфліктів, наприклад «військовополонені» в збройних конфліктах міжнародного характеру, «особи, свобода яких обмежена» у збройних конфліктах неміжнародного характеру.

Певну ясність в кваліфікації ЗК на території України вносять Звіти Офісу Прокурора МКС 2014 р.: 1) в Автономній Республіці Крим і місті Севастополі найпізніше з 26 лютого 2014 р. відбувається міжнародний ЗК між Україною та РФ; 2) на сході України з 30 квітня 2014 р. триває неміжнародний ЗК між Україною та неурядовими озброєними угрупованнями (так звані «ДНР» і «ЛНР»); 3) також на сході України найпізніше з 14 липня 2014 р. відбувається міжнародний ЗК між Україною та РФ; 4) за умови, якщо буде доведено здійснення загального контролю РФ над неурядовими озброєними угрупованнями, можна буде говорити про наявність на сході України єдиного міжнародного ЗК [18, с. 12].

Вчений-міжнародник М. М. Гнатовський зазначає, що на сході України фактично є один ЗК. Проте виключно з погляду МПП права та лише для визначення обсягу застосовних норм доцільно умовно виділяти два збройні конфлікти з різним суб'єктним складом. Перший – неміжнародний, сторони якого – збройні групи «ЛНР / ДНР» та Україна. Обов'язки сторін визначаються лише спільною ст. 3 чотирьох Женевських конвенцій про захист жертв війни 1949 р. (ЖК I, II, III, IV) [8] та Додатковим протоколом до Женевських конвенцій 1949 р., що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру 1977 р. (ДП II) [10] до них. Це те, чим має насамперед керуватися Україна у збройній боротьбі з проросійськими бойовиками. Погоджуюсь з думкою вченого, що у такому конфлікті немає, наприклад, статусу комбатанта та, відповідно, статусу військовополоненого (є скромніший за гарантіями статус «особи, затриманої у зв'язку зі збройним конфліктом» ст. 5 ДП II. Не варто забувати і про другий аспект конфлікту – міжнародний, сторонами якого є РФ та Україна. Така кваліфікація неминуча для ситуацій, коли Росія обстрілює нашу територію силами своїх регулярних збройних сил і здійснює та має контроль над антиукраїнськими збройними групами [14, с. 782]. На цю ситуацію поширюється право ЗК міжнародного характеру – всі чотири Женевські конвенції про захист жертв війни 1949 р. [8] та Додатковий протокол до Женевських конвенцій 1949 р., що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів 1977 р. (ДП I) [9].

Проте на практиці, під час бойових дій, розмежувати конфлікт неміжнародний від міжнародного є задачею надзвичайної складності. До того ж відсутність нормативного закріплення наявності факту ЗК та його виду зокрема на сході України призвела до виникнення закономірних проблем у визначенні правового статусу учасників конфлікту – особливо це стосується осіб, які потрапили до полону. Застосування терміна «військовополонені» уникають ОБСЄ, Міжнародний Комітет Червоного Хреста, та навіть згідно з чинним законодавством Украї-

ни ці особи вважаються «особами, яких було незаконно позбавлено особистої свободи внаслідок дій незаконних збройних формувань та органів влади РФ на окремих територіях Донецької та Луганської областей...» [6], додатково це підтверджується й текстом Мінським угод [12]. Наприклад, згідно з преамбулою Закону України «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях України у Донецькій та Луганській областях» [4] Україна посилається на «Положення про закони і звичаї війни на суходолі» Додатка до IV Гаазької конвенції про закони і звичаї війни на суходолі, ЖК IV та ДП I. Примітно, що не вказується посилання на ЖК III про поводження з військовополоненими.

Але з огляду на конвенційні норми МГП в Україні є потреба належно використовувати понятійно-категоріальний апарат МГП до ситуації, що склалась на сході держави. Перш за все – це правила ст. 2 ЖК III, де вказується що дана Конвенція застосовується в усіх випадках оголошеної війни чи будь-якого іншого ЗК, що може виникнути між її учасниками, навіть якщо стан війни не визнаний однією з них. Конвенція застосовується в усіх випадках окупації території держави-учасниці, навіть якщо окупації не чиниться збройний опір. Отже, Конвенція поширюється на ЗК, навіть, якщо стан війни нормативно не закріплено. По-друге, це ст. 3 «Положення про закони і звичаї війни на суходолі» Додатка до IV Гаазької Конвенції про закони і звичаї війни на суходолі, що зазначає наступне «Збройні сили воюючих сторін можуть складатися з комбатантів та некомбатантів. У разі захоплення ворогом учасники користуються правами військовополонених» [7]. Тобто, якщо Україна не визнає за захопленими в полон учасниками ООС статус «військовополонених», не вважаючи їх комбатантами, то з огляду на дану статтю вони все одно користуються правами військовополонених. Також варто зважати і на положення ДП I, зокрема ст. 50 [9], яка не допускає визначення українських військовослужбовців, як цивільних осіб, у випадку взяття у полон. Отже, норми МГП дозволяють застосування терміна «військовополонений» до військовослужбовців ЗСУ, а також членів добровольчих ополчень, задіяних в ООС.

МГП знаходить своє відображення окрім договірних також у звичаєвих нормах, які у ситуації поводження з військовополоненими мають беззаперечне значення, що підтверджується ст. 2 Закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики», згідно з якою засади внутрішньої і зовнішньої політики базуються на загальновизнаних принципах і нормах міжнародного права (далі – МП), а зовнішня політика ґрунтується [2]: на принципах поваги до прав людини і її основоположних свобод та сумлінного виконання взятих на себе міжнародних зобов'язань. Отже, МГП є одним із найпотужніших інструментів, за допомогою якого забезпечується захист і дотримання прав людини під час воєнних дій.

Національне законодавство в розрізі питання відповідальності за порушення правил поводження з військовополоненими представлено Кримінальним кодексом України (КК України), там ці питання регулюються Розділом XX. В свій час М. В. Грушко в монографічному дослідженні [15] стверджувала, що ст. 438 КК України [1] є невідповідною міжнародним зобов'язанням України у сфері МГП та міжнародного кримінального права, міжнародній практиці ст. 8 Римського статуту, що не відображає можливості поширення вказаної статті КК України на ЗК міжнародного та неміжнародного характеру. І лише в червні 2021 року був прийнятий законопроект [4]. Так, постійний Представник Президента України в АР Крим Антон Кориневич розповів про основні положення даного акта щодо імплементації норм міжнародного кримінального та гуманітарного права в національне законодавство і зауважив, що у КК України має бути каталог воєнних злочинів, а також закріплено окрему категорію міжнародних злочинів – злочини проти людяності. Отже, можна дійти висновку, що положення законопроекту містять найкращі міжнародні стандарти щодо визначення міжнародних злочинів, що покликані доповнити законодавство України необхідними нормами, які дозволяють кваліфікувати, розслідувати воєнні злочини.

Виконавча влада в особі Кабінету Міністрів України та ЦОВВ несе основну відповідальність за належну імплементацію та дотримання зобов'язань України щодо норм МГП. Виконання взятих Україною міжнародних зобов'язань та забезпечення дотримання норм МГП у ході ведення воєнних дій щодо учасників ЗК та відповідальності за порушення норм МГП (воєнні злочини) є обов'язковими. Особливої уваги потребує саме питання застосування терміну «військовополонений» до учасників ЗК, які опиняються під владою супротивної сторони. Відповідно до ЖК III військовополоненим гарантує низка прав. Зокрема держава, яка утримує військовополонених, несе відповідальність за збереження їхнього життя та здоров'я, зобов'язана поводитись із полоненими гуманно, не застосовуючи катування чи психологічний вплив, надавати медичну допомогу. Отже, поширення статусу військовополоненого на українських військових, які утримуються противником, насамперед покращить їхній правовий стан.

Окремо варто зауважити, що у разі застосування норм МГП Україна повинна буде надати статус військовополоненого деяким учасникам конфлікту, які перебувають в українському полоні. Проте громадяни нашої держави, які стали на бік ворога, не зможуть уникнути покарання. Оскільки відповідно до ЖК III, на яку у разі застосування норм МП Україна обов'язково посилатиметься, статус військовополоненого поширюється тільки на громадян іноземної держави. Отже, Україна може притягнути до кримінальної відповідальності відповідно до Розділу I КК України власних громадян. Так, вчений Т. І. Блистів зауважує, якщо вважати, що під час проведення ООС немає «військовополонених», а є

«заручники терористів», визначені у ст. 1 Закону України «Про боротьбу з тероризмом», то Україна повинна притягувати терористів до відповідальності за ст. 147 КК України [13, с. 121].

Російська Федерація як країна-агресор, що є безпосереднім учасником міжнародного ЗК, а не «ДНР–ЛНР», правовий статус яких не визначено, зберігає обов'язок гарантувати українським військовополоненим їхні права. Отже, до відповідальності можуть бути притягнуті й окремі громадяни РФ. Статті 6-8 КК України визначають, що кримінальній відповідальності у нашій державі, крім громадян, підлягають також іноземці, а ст. 434 КК України передбачено покарання за погане поводження з військовополоненими, яке мало місце неодноразово, або пов'язане з особливою жорстокістю у вигляді позбавлення волі на строк до трьох років. Звісно, що сторона конфлікту – РФ, не визнає своєї присутності на сході. Проте, Україна, коли не регламентує статус військовополонених, навіть дещо більше відвертає покарання злочинців за неналежне поводження з полоненими. Другим важливим аспектом є визнання Росії відповідальною за недотримання норм МГП, зокрема права Женеви, що дозволить колишнім військовополоненим ініціювати процес відновлення порушених прав, у тому числі в Європейському суді з прав людини, у вигляді позовів проти РФ. Взагалі даний процес встановлення фактів, збирання доказової бази щодо присутності на сході України збройних військ іноземної держави – РФ, він є вкрай довготривалим і важким, проте наразі відбувається активна робота.

Підтвердженням прогресу у даному напрямку виступає Заява Прокурора Міжнародного кримінального суду пані Фату Бенсуді від 11 грудня 2020 року, щодо закінчення попереднього розслідування у справі «Ситуація в Україні», де заявляється «...в результаті ретельного та незалежного процесу розгляду ситуація в Україні визнана такою, що відповідає критеріям Статуту для відкриття розслідування» [16]. Тобто, далі Судова палата Офісу Прокурора МКС має ухвалити рішення про відкриття повноцінного розслідування щодо воєнних злочинів і злочинів проти людяності в умовах ЗК в Україні, які підпадають під юрисдикцію Суду [17].

Верховна Рада України 16 грудня 2021 р. у першому читанні проголосувала за законопроект «Про соціальний і правовий захист осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, та членів їх сімей» [10]. Законопроект був поданий Президентом України Володимиром Зеленським і визначений ним як невідкладний. Він покликаний створити законодавчі механізми для соціального та правового захисту осіб, які втратили свободу внаслідок збройної агресії проти України, та членів їхніх родин. Він містить чіткий список суб'єктів, які можуть вважатися такими, що були позбавлені свободи внаслідок збройної агресії проти України. Це є: 1) військові,

які потрапили в полон (громадяни України, які були позбавлені свободи державою-агресором, її органами у зв'язку із захистом ними державного суверенітету України, її незалежності, територіальної цілісності); 2) цивільні заручники (громадяни України, які були позбавлені свободи для шантажу України, іншої держави, міжнародних організацій, юридичних або фізичних осіб); 3) ув'язнені з політичних причин (громадяни України, які були позбавлені волі державою-агресором, її органами у зв'язку з веденням цими громадянами діяльності, спрямованої на вираження проукраїнських поглядів, цінностей, позицій, а також за їхню професійну, громадську, політичну чи правозахисну діяльність).

Серед іншого, закон передбачає створення Комісії з питань встановлення факту позбавлення особи особистої свободи внаслідок агресії проти України, а також визначає її повноваження. Зокрема, Комісії надається право подання запитів з метою отримання, перевірки або уточнення інформації, необхідної для ухвалення обґрунтованого рішення зі вказаного питання.

Висновки. У зв'язку із паралельним існуванням двох видів ЗК, застосування норм МГП щодо статусу осіб, які безпосередньо брали участь у ЗК та потрапили під владу супротивної сторони, є надзвичайно складним. Отже, перебування осіб у складі військових формувань і добровольчих формувань, тобто фактично комбатантів в цьому конфлікті, також не визнається самою Україною. Як наслідок дана ситуація має принципове значення для військових, котрі у разі потрапляння у полон відповідного статусу військовополонених не матимуть. Це є критично неправильно з точки зору як норм і принципів міжнародного права, так і національного законодавства – за комбатантами України, що потрапили у полон в ході безпосередньої участі у виконанні бойових завдань при захисті територіальної цілісності, має визнаватися та визначатися статус військовополонених. Отже, вбачається необхідним у відповідності до положень МГП закріплення на законодавчому рівні статусу військовополонених до осіб, захоплених у полон в ході зазначеного конфлікту. Окремо варто як в національному законодавстві, так і в законопроектах зазначати вказівку і на ЖК про поводження з військовополоненими 1949 р. В існуючій складній ситуації наявного збройного конфлікту в Україні є однозначне застосування норм міжнародного гуманітарного права як мінімум спільної ст. 3 чотирьох Женевських конвенцій про захист жертв війни 1949 р., та максимум – всього міжнародного гуманітарного права.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05 квітня 2001 р. № 2341-III, поточна редакція від 04.10.2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 15.11.2021).

2. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики: Закон України від 01 липня 2010 р. № 2411-VI, поточна редакція від 08.07.2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17> (дата звернення: 14.11.2021).
3. Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях Донецької та Луганської областей: Закон України від 18.01.2018 р. № 2268-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2018. № 10. Ст. 54. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2268-19> (дата звернення: 09.11.2021).
4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації норм міжнародного кримінального та гуманітарного права: Проект Закону від 27.12.2019 р. № 2689. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67804 (дата звернення: 17.11.2021).
5. Про Заяву Верховної Ради України «Про відступ України від окремих зобов'язань, визначених Міжнародним пактом про громадянські і політичні права та Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод»: Постанова Верховної Ради України від 21.05.2015 р. № 462-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/462-19> (дата звернення: 17.11.2021).
6. Деякі питання соціальної підтримки осіб, яких було незаконно позбавлено особистої свободи: Постанова Кабінету Міністрів України від 31.01.2018 р. № 38. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/845-2019> (дата звернення: 10.11.2021).
7. Гаазька конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додатки до неї, Гаага: Міжнародний документ від 18.10.1907 р., поточна редакція від 18.10.1907 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#n2 (дата звернення: 14.11.2021).
8. Женевська конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях 1949 р. (ЖК I). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_151#Text; Женевська конвенція про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі 1949 р. (ЖК II). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_152#Text; Женевська конвенція про поводження з військовополоненими. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153; Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення: 14.11.2021).
9. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 08 червня 1977 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199 (дата звернення: 15.11.2021).
10. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру (Протокол II), від 08 червня 1977 р. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_200 (дата звернення: 14.11.2021).
11. Проект Закону про соціальний і правовий захист осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, та членів їх сімей № 6104 від 27.09.2021 р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72870 (дата звернення: 29.12.2021).
12. Протокол за результатами консультацій Тристоронньої контактної групи щодо спільних кроків, спрямованих на імплементацію Мирного плану Президента України Петра Порошенка та ініціатив Президента Росії Володимира Путіна від 01.09.2014 р. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/a/a/123258.pdf>
13. Блистів Т. І. Нормативно-правове забезпечення в Україні питання утримання та поводження з військовополоненими та інтернованими особами в особливий період. *Інформація і право*. 2018. № 2(25). С. 117–122.

14. Гнатовський М. М. Взаємодія міжнародного гуманітарного права та міжнародного права прав людини під час Антитерористичної операції у східних регіонах України. *Українська Революція гідності, агресія РФ і міжнародне право*. Київ: К.І.С., 2014. С. 779–788.
15. Грушко М. В. Становлення та специфіка міжнародно-правового режиму військовоположених: монографія. Одеса: Фенікс, 2016. 284 с.
16. Заява Прокурора Міжнародного кримінального суду пані Фату Бенсуді щодо закінчення попереднього розслідування в справі «Ситуація в Україні» URL: <https://www.icc-cpi.int/Pages/item.aspx?name=201211-otp-statement-ukraine&ln=Ukrainian>
17. Україна чекає від МКС початку розслідування щодо злочинів Росії. 12.11.2021 р. Укрінформ, *Мультимедійна платформа іномовлення України*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3349397-ukraina-cekae-vid-prokurora-mks-zvernenna-sodo-pocatku-rozsliduvanna-zlociniv-rf.html>
18. International Criminal Court. The Office of the Prosecutor. Report on Preliminary Examination Activities (14 November 2016). P. 78. URL: https://www.icc-cpi.int/iccdocs/otp/161114-otp-repPE_ENG.pdf.

References:

1. Criminal Code of Ukraine: Law of Ukraine of April 05, 2001. № 2341-III, current version of 04.10.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (access date: 15.11.2021).
2. On the principles of domestic and foreign policy: Law of Ukraine of July 01, 2010. № 2411-VI, current version of July 08, 2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17> (access date: 14.11.2021).
3. On the peculiarities of state policy to ensure the state sovereignty of Ukraine in the temporarily occupied territories of Donetsk and Luhansk regions: Law of Ukraine of 18.01.2018. № 2268-VIII. *Information of the Verkhovna Rada*. 2018. № 10. Art. 54. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2268-19> (access date: 09.11.2021).
4. On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Concerning the Implementation of Norms of International Criminal and Humanitarian Law: Draft Law of December 27, 2019. № 2689. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?Pf3511=67804 (access date: 17.11.2021).
5. On the Statement of the Verkhovna Rada of Ukraine «On Ukraine's Derogation from Certain Obligations Defined by the International Covenant on Civil and Political Rights and the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms»: Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine № 462-VIII. 21.05.2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/462-19> (access date: 17.11.2021).
6. Some issues of social support for persons who have been illegally deprived of personal liberty: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of 31.01.2018 № 38. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/845-2019> (date of application : 10.11.2021).
7. The Hague Convention on the Laws and Customs of War on Land and its Annexes, The Hague: International document of 18.10.1907, current version of 18.10.1907. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#n2 (access date: 14.11.2021).
8. Geneva Convention for the Amelioration of the Condition of the Wounded and Sick in Armed Forces of 1949 (HC I). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_151#Text; Geneva Convention for the Amelioration of the Condition of the Wounded, Sick and Shipwrecked in the Armed Forces at Sea (1949). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_152#Text;

- Geneva Convention relative to the Treatment of Prisoners of War URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153; Geneva Convention relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (access date: 14.11.2021).
9. Additional Protocol to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts (Protocol I), 08 June 1977. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199 (appeal date: 15.11.2021).
  10. Additional Protocol to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Protection of Victims of Non-International Armed Conflicts (Protocol II), 08 June 1977. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_200 (application date: 14.11.2021).
  11. Draft Law on Social and Legal Protection of Persons Deprived of Personal Deprivation as a Result of Armed Aggression against Ukraine and Members of Their Families № 6104 dated 27.09.2021. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72870 (access date: 29.12.2021).
  12. Minutes of the consultations of the Tripartite Contact Group on joint steps aimed at implementing the Peace Plan of President of Ukraine Petro Poroshenko and the initiatives of President of Russia Vladimir Putin of September 01, 2014. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/a/a/123258.pdf>
  13. Blystiv T. I. Regulatory and legal support in Ukraine the issue of detention and treatment of prisoners of war and internees in a special period. Information and law. 2018 № 2(25). Pp. 117–122.
  14. Gnatovsky M. M. Interaction of international humanitarian law and international human rights law during the anti-terrorist operation in the eastern regions of Ukraine. *Ukrainian Revolution of Dignity, Russian aggression and international law*. Kyiv: K.I.C., 2014. P. 779–788.
  15. Grushko M. V. Formation and specifics of the international legal regime of prisoners of war: monograph. Odessa: Phoenix, 2016. 284 p.
  16. Statement by the Prosecutor of the International Criminal Court, Ms. Fatou Bensudi, on the conclusion of the preliminary investigation into the situation in Ukraine URL: <https://www.icc-cpi.int/Pages/item.aspx?name=201211-otp-statement-ukraine&ln=Ukrainian>
  17. Ukraine expects the ICC to launch an investigation into Russia's crimes. 11.12.2021. Ukrinform, *Multimedia platform of foreign broadcasting* of Ukraine. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3349397-ukraina-cekae-vid-prokurora-mks-zvernenna-sodo-pocatku-rozsliduvanna-zlociniv-rf.html>
  18. International Criminal Court. The Office of the Prosecutor. Report on Preliminary Examination Activities (14 November 2016). P. 78. URL: https://www.icc-cpi.int/iccdocs/otp/161114-otp-repPE_ENG.pdf

Moseykin Alexander Sergeevic, 3rd year student of the Faculty of International Legal Relation National University «Odessa Law Academy». The article examines the issues of application of international humanitarian law to the armed conflict in Ukraine, in particular the evolution of the conceptual definition of armed conflict, the application of «prisoners of war» to participants in armed conflict who are under the control of the opposing side. The main task of international humanitarian law is

to protect those who are not directly involved in hostilities, as well as those who have ceased to participate in them due to illness, injury or any other cause, regardless of their race, color, political, religious and other beliefs, sex, ethnic and social origin, property status, place of residence, language or other characteristics. Consideration is given to the provision of persons from military formations and volunteer formations (combatants) who took part in the armed conflict but who actually ceased to take part in it due to illness, injury or any other cause and were taken prisoner of war. It is argued that the rules of international humanitarian law come into force with the beginning of the armed conflict in Ukraine. The correlation between the norms of international humanitarian law and the national legislation of Ukraine in connection with the parallel existence of two types of armed conflict is studied. The extent of the international legal obligations of the parties to an armed conflict is determined by both customary law and treaty rules of international humanitarian law, which have been ratified by each party. It was argued that the current national legislation should be properly aligned with the standards of international law, in particular in the aspect of normative consolidation of the status of prisoners of war in relation to persons who took an active part in the armed conflict and came under the control of the opposing side.

Keywords: armed conflict, law, international law.

Руденко Людмила Дмитрівна,
*кандидатка юридичних наук, доцентка
кафедри адміністративного, господарського права та фінансово-
економічної безпеки ННІ права Сумського державного університету,
м. Суми, Україна*

Требух Вікторія Валентинівна,
*студентка 4 курсу ННІ права
Сумського державного університету
м. Суми, Україна*

ЩОДО НЕЮРИСДИКЦІЙНОГО ЗАХИСТУ ПРАВ ПОЗИЧАЛЬНИКІВ У СФЕРІ СПОЖИВЧОГО МІКРОКРЕДИТУВАННЯ

У статті досліджено неюрисдикційні форми захисту прав позичальників у сфері споживчого мікрокредитування. Виокремлено наступні неюрисдикційні форми захисту: медіація із застосуванням платформи FinSkarga, звернення до Управління захисту прав споживачів фінансових послуг НБУ, реструктуризація зобов'язань за договором про споживчий кредит відповідно до ст. 17 Закону України «Про споживче кредитування». Проведений аналіз вказує на недостатню ефективність передбачених законодавством неюрисдикційних форм захисту прав споживачів мікрофінансових послуг. Зважаючи на особливості національної фінансової системи, статус мікрофінансових організацій, недостатність оперативного впливу на них з боку НБУ, недостатній рівень фінансової грамотності населення запропоновано додаткову неюрисдикційну форму захисту: впровадження інституту фінансового омбудсмена. Аргументовано доцільність внесення змін у Закон України «Про споживче кредитування» у частині визначення адміністративно-господарського штрафу за невиконання кредитодавцем вимог ст. 11 Закону України «Про споживче кредитування».

Ключові слова: мікрофінансова організація, споживач, споживчий договір, неюрисдикційна форма захисту, інформація, омбудсмен.

Постановка проблеми. Перманентні фінансово-економічні кризи, загроза військового вторгнення з боку Російської Федерації, COVID-обмеження істотно вплинули на фінансову спроможність населення та призвели до суттєвого збільшення кількості споживчих кредитів, виданих мікрофінансовими організаціями.

Починаючи з 2017 р. спостерігається постійне зростання сфери мікрокредитування. У 2017 р. мікрокредитування зросло більш ніж у 4,5 рази. У кризовому 2020 р. кількість виданих мікрокредитів збільшилася на 12 % [1].

Мікрокредитування має як позитивні, так і негативні риси. До переваг мікрокредитування можна віднести: швидкість надання позики; можливість укладен-

ня договору дистанційно в електронній формі, без необхідності відвідування комерційної установи; обмежений перелік документів, необхідних для отримання позики (тільки паспорт, не потрібна довідка про доходи); відсутність забезпечення кредитних зобов'язань. За перший квартал 2020 р. 80 % кредитних договорів було укладено дистанційно [1]. Недоліками кредитування є високі процентні ставки; непрозорі схеми нарахування збільшених відсотків за користування кредитними грошовими коштами внаслідок прострочення повернення кредитних коштів; приховані штрафи та пені; неправомірні методи повернення боргів, у тому числі з залученням колекторських організацій.

Негативні сторони мікрокредитування призводять до більш слабого положення позичальника у договірних відносинах навіть порівнянно з іншими відносинами позики. Прийняття Закону України «Про споживче кредитування» (надалі – Закону про споживче кредитування) [2], «Про внесення змін до деяких законів України щодо захисту споживачів при врегулюванні простроченої заборгованості» [3], розповсюдження з 08 січня 2021 р. дії Закону про споживче кредитування на мікрокредити в цілому позитивно вплинуло на такі відносини, проте не забезпечило захист споживачів на належному рівні.

Споживче кредитування повинно супроводжуватися особливими засобами правового захисту порівняно з іншими позиковими правочинами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання споживчого кредитування, захисту прав споживачів у кредитних відносинах досліджувалися у працях І. Аванесова [4], М. Зеленової [5], М. Муляр [6], Л. Оплачко [7], М. Садикова [8], Н. Троцюк [9], О. Шуплат [10]. Проте неюрисдикційний захист прав позичальників мікрокредитів досліджено фрагментарно та не враховано останні зміни у законодавство.

Постановка мети. Зазначене вказує на доцільність вирішення наступної мети: розробка пропозицій щодо удосконалення неюрисдикційної форми захисту прав позичальників у сфері споживчого мікрокредитування.

Виклад основного матеріалу. Згідно з рішенням Конституційного Суду України від 10 листопада 2011 р. споживачу, як правило, об'єктивно бракує знань, необхідних для здійснення правильного вибору товарів (робіт, послуг) із запропонованих на ринку, а також для оцінки договорів щодо їх придбання, які нерідко мають вид формуляра або іншу стандартну форму. Отже, для споживача існує ризик помилково чи навіть унаслідок уведення його в оману придбати непотрібні йому кредитні послуги. Тому держава забезпечує особливий захист більш слабого суб'єкта економічних відносин, а також фактичну, а не формальну рівність сторін у цивільно-правових відносинах, шляхом визначення особливостей договірних правовідносин у сфері споживчого кредитування та обмеження дії принципу свободи цивільного договору. Це здійснюється через встанов-

лення особливого порядку укладення цивільних договорів споживчого кредиту, їх оспорування, контролю за змістом та розподілу відповідальності між сторонами договору [11].

Законом про споживче кредитування передбачено наступні охоронні механізми захисту позичальників як більш слабкої сторони: затвердження НБУ методики розрахунку загальної вартості кредиту для споживача, реальної річної процентної ставки за договором про споживчий кредит; вимоги до інформації, яка надається споживачу до укладення договору про споживчий кредит; перелік інформації, яка надається позичальнику протягом строку дії договору про споживчий кредит; право споживача на відмову від договору про споживчий кредит, дострокове повернення кредиту; обмеження щодо розміру пені та штрафних санкцій за договором; вимоги щодо взаємодії із споживачами та іншими особами при врегулюванні простроченої заборгованості (вимоги щодо етичної поведінки) [2].

Норми Закону в цілому відповідають Хартії захисту споживачів, схваленій Резолюцією Консультативної Асамблеї Ради Європи від 17 травня 1973 р. № 543, директивам 2005/28/ЄС про недобросовісну комерційну практику у відносинах між підприємцями та споживачами на внутрішньому ринку ЄС («Директива про недобросовісну комерційну практику»), 2006/123/ЄС про послуги на внутрішньому ринку, 93/13/ЄС про несправедливі умови у договорах зі споживачами у редакції 2011 р. Хартією захисту споживачів передбачено заборону прямого чи опосередкованого обману споживачів, у тому числі у фінансовій галузі [12].

Проте аналіз судової практики та практики врегулювання кредитних спорів з мікрофінансовими організаціями вказує на прокредиторську позицію судів у випадку оскарження кредитних договорів позичальниками та недосконалість неюрисдикційної форми захисту.

Позичальник має можливість використати як юрисдикційну, так і неюрисдикційну форми захисту. У відносинах з мікрофінансовими організаціями більш активно використовуються неюрисдикційні форми захисту. Намагання позичальників розірвати споживчий мікрокредитний договір, визнати його недійсним, у тому числі на підставі ст. 18, 19 Закону України «Про захист прав споживачів» [13], у судовому порядку є неефективним способом захисту. Суди не визнають несправедливими умови договору щодо нарахування процентів за кожен день користування кредитом, внаслідок чого річна процентна ставка може складати більше ніж 54 000% річних за методикою НБУ [1]; підвищення процентної ставки та зміни порядку сплати процентів за порушення виконання споживачем зобов'язань. Зокрема, відповідно до рішення Дніпровського районного суду міста Києва від 04 січня 2022 р. у справі № 755/4973/21 вимоги позивача до ТОВ «Манівео швидка фінансова допомога» про визнання договору по-

зики недійсним не задоволено. Суд не визнав порушенням п. 5 ч. 3 ст. 18 Закону України «Про захист прав споживачів» встановлення у договорі вимоги щодо сплати споживачем непропорційно великої суми компенсації (понад п'ятдесят відсотків вартості продукції (послуг) у разі невиконання ним зобов'язань за договором [14]. У той же час позови мікрофінансових організацій про стягнення заборгованості за мікрокредитними договорами у випадку їх звернення до суду завжди задовольняються. Проте мікрофінансові організації також активно не використовують судову форму захисту, надаючи перевагу залученню колекторських компаній для стягнення заборгованості.

Серед неюрисдикційних форм доцільно виокремити медіацію з застосуванням платформи FinSkarga, звернення до Управління захисту прав споживачів фінансових послуг НБУ, реструктуризацію зобов'язань за договором про споживчий кредит відповідно до ст. 17 Закону про споживче кредитування.

FinSkarga є національною платформою медіації скарг споживачів фінансових послуг, розробленою Українською асоціацією фінтех та інноваційних компаній (UAFIC) за підтримки проєкту USAID «Трансформація фінансового сектора». Послуг медіації є безкоштовними. Зареєстровані користувачі системи мають можливість подати скаргу, проконтролювати процес її вирішення та поспілкуватись із представниками фінансових установ безпосередньо на платформі. А в разі незгоди із винесеним рішенням, користувач може розпочати процес медіації, в якому працівник платформи перевірить вимоги скаржника та надану відповідь фінансової установи на відповідність нормам законодавства [15].

Проте можливість застосування платформи FinSkarga обмежена, оскільки не всі мікрофінансові організації є її учасниками. Відносини між позичальниками та мікрофінансовими організаціями не є достатньо прозорими. Такі організації у більшості випадків не долучаються до процедури медіації.

Звернення до Управління захисту прав споживачів фінансових послуг НБУ. Постановою НБУ «Про затвердження Положення про здійснення Національним банком України нагляду за додержанням учасниками ринку фінансових послуг законодавства про захист прав споживачів фінансових послуг» від 16 червня 2021 р. № 52 передбачено дві форми нагляду за додержанням учасниками ринку фінансових послуг законодавства про захист прав споживачів фінансових послуг: безвиїзний нагляд та інспекційну перевірку [16].

Відповідно до п. 4 ч. 2 ст. 5 Закону про споживче кредитування НБУ здійснює нагляд за додержанням кредиторствами, новими кредиторами, колекторськими компаніями законодавства про захист прав споживачів фінансових послуг, у тому числі вимог щодо взаємодії із споживачами при врегулюванні простроченої заборгованості (вимог щодо етичної поведінки) [2].

Зазначена форма захисту передбачає звернення позичальника зі скаргою про порушення його споживчих прав з боку мікрофінансової організації до Управ-

ління захисту прав споживачів фінансових послуг НБУ. Такими порушеннями може бути: ненадання або надання не в повному обсязі інформації, яка повинна надаватися споживачу до укладення договору про споживчий кредит (ст. 9 Закону про споживче кредитування); ненадання інформації про споживчий кредит на вимогу позичальника (ст. 11 Закону про споживче кредитування); нав'язування додаткових умов та послуг при укладенні договору про споживчий кредит (ч. 5 ст. 14 Закону про споживче кредитування); стягнення більшого розміру річної процентної ставки у випадку дострокового повернення кредиту (ст. 16 Закону про споживче кредитування); укладення договору на інших умовах, ніж це передбачено у договорі (ст. 7 Закону про споживче кредитування).

При укладенні договорів споживчого кредитування з боку мікрофінансових організацій допускаються наступні порушення: підвищення процентної ставки, зміна порядку сплати процентів за порушення виконання споживачем зобов'язань; застосування штрафу та пені за одне й те саме порушення.

Незважаючи на достатньо велику кількість порушень з боку мікрофінансових організацій, така форма неюрисдикційного захисту приводить до застосування НБУ адміністративно-господарських санкцій (штрафу, тимчасової заборони колекторській компанії здійснювати врегулювання простроченої заборгованості, виключити відомості про колекторську компанію з реєстру колекторських компаній; тимчасової зупинки або відкликання (анулювання) ліцензії кредитодавця небанківської фінансової установи, нового кредитора – небанківської фінансової установи на провадження діяльності з надання фінансових послуг). Проте зазначені санкції не призводять до відновлення порушених прав споживача та оперативного впливу на мікрофінансову організацію.

Зокрема при зверненні споживача до мікрофінансової організації з заявою про отримання інформації за укладеним договором, докладного розрахунку суми заборгованості, процентів за користування кредитом, нарахованих штрафних санкцій відповідно до ст. 11 Закону України «Про споживче кредитування» такі організації або ігнорують звернення, або зазначають у письмовій відповіді про наявність такої інформації в особистому електронному кабінеті споживача, або надсилають роздруківки всіх документів з особистого кабінету. При цьому, в особистих електронних кабінетах вказується загальна сума заборгованості та проценти за користування кредитом без зазначення самого механізму розрахунку. Внаслідок цього споживач не може адекватно оцінити правильність розрахунку відсотків за користування кредитом, з якого дня їх збільшено, які дні включено у прострочку тощо. Зазначене вказує на доцільність внесення змін у Закон про споживче кредитування у частині встановлення адміністративно-господарського штрафу за невиконання кредитодавцем вимог ст. 11 Закону про споживче кредитування.

Не є ефективним такий спосіб захисту, як реструктуризація зобов'язань за договором відповідно до ст. 17 Закону про споживче кредитування. Відповідно до зазначеної статті реструктуризація заборгованості є правом, а не обов'язком мікрофінансової організації. На підзаконному рівні затверджено Рекомендації щодо роботи банків з позичальниками-фізичними особами, які мають заборгованість за споживчими кредитами та потрапили в скрутне фінансове становище, схвалені Постановою Правління Національного банку України № 461 від 06 серпня 2009 р.

При письмовому зверненні споживача про реструктуризацію кредиту мікрофінансові організації у більшості випадків ігнорують таке звернення, відмовляють у реструктуризації заборгованості за кредитом. У випадку надання згоди на реструктуризацію мікрофінансові організації не укладають окремих договорів. Фактично реструктуризація замінюється пролонгацією договору з розстрочкою суми зобов'язання в електронному кабінеті споживача. Строк кредитного договору збільшується і нараховуються відсотки за дні пролонгації договору.

Висновки. Проведений аналіз вказує на недостатню ефективність передбачених законодавством неюрисдикційних форм захисту прав споживачів мікрофінансових послуг. Зважаючи на особливості національної фінансової системи, статус мікрофінансових організацій, недостатність оперативного впливу на них з боку НБУ, недостатній рівень фінансової грамотності населення одним із дієвих додаткових неюрисдикційних форм захисту може бути впровадження інституту фінансового омбудсмена. Також є доцільним внесення змін у Закон про споживче кредитування у частині встановлення адміністративно-господарського штрафу за невиконання кредитодавцем вимог ст. 11 Закону про споживче кредитування.

Список використаних джерел:

1. Мікрокредити: досвід споживачів. Звіт за результатами дослідження ринку мікрокредитування. Квітень 2021. К.: Проект USAID «Трансформація фінансового сектору». URL: http://www.fst-ua.info/wp-content/uploads/2021/04/Payday-Lending-Consumer-Experience_Report-April-2021_ua.pdf
2. Про споживче кредитування: Закон України від 15 листопада 2016 р. № 1734-VIII. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T161734?an=606&scop=13144&fcop=13425>
3. Про внесення змін до деяких законів України щодо захисту споживачів при врегулюванні простроченої заборгованості : Закон України № 1349-IX від 19 березня 2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1349-20#Text>
4. Аванесова І. Постулати захисту прав споживачів фінансових послуг. *Вісник КНТЕУ*. 2012. № 1. С. 56–65.
5. Зеленова М. О. Окремі аспекти захисту прав споживачів у сфері споживчого кредитування. *Юридичний вісник*. 2015. 2(35). С. 80–84.

6. Муляр М. С. Правовий статус споживача за договором споживчого кредиту в контексті новел Закону України «Про споживче кредитування». *Часопис Київського університету права*. 2017. № 2. С. 141–145.
7. Оплачко Л. П. Правове регулювання відносин за кредитним договором: автореф. дис. канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва НАПрН України. К., 2011. 19 с.
8. Садиков М. А. Захист прав клієнтів у процесі мікрокредитуванні. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2020. № 4(91). С. 170–184.
9. Троцюк Н. В. Правове регулювання діяльності мікрофінансових організацій в Україні. *Юридичний вісник «Повітряне і космічне право»*. 2021. № 2(59). С. 141–148.
10. Шуплат О. М. Сучасний стан та тенденції небанківського мікрокредитування в Україні. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. 2019. Т. 1. № 15. С. 105–112.
11. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Степаненка Андрія Миколайовича щодо офіційного тлумачення положень п.п. 22, 23 ст. 1, ст. 11, ч. 8 ст. 18, ч. 3 ст. 22 Закону України «Про захист прав споживачів» у взаємозв'язку з положеннями ч. 4 ст. 42 Конституції України (справа про захист прав споживачів кредитних послуг) від 10 листопада 2011 р. № 15-рп/2011. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-11#Text>
12. Хартія захисту споживачів, схвалена Резолюцією Консультативної Асамблеї Ради Європи від 17 травня 1973 р. № 543. URL: <http://www.zonazakona.ru44KB>
13. Про захист прав споживачів: Закон України в редакції від 01 грудня 2005 року № 3161-IV. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T102300?an=605647&hide=true>
14. Рішення Дніпровського районного суду міста Києва від 04 січня 2022 року у справі № 755/4973/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102436402>
15. Платформа Finskarga. URL: <https://www.finskarga.com.ua/#/finskarga/home>
16. Про затвердження Положення про здійснення Національним банком України нагляду за додержанням учасниками ринку фінансових послуг законодавства про захист прав споживачів фінансових послуг : постанова НБУ від 16 червня 2021 р. № 52. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0052500-21#Text>

References:

1. Microcredit: consumer experience. Report on the results of microcredit market research. April 2021. K.: USAID Financial Sector Transformation Project. URL: http://www.fst-ua.info/wp-content/uploads/2021/04/Payday-Lending-Consumer-Experience_Report-April-2021_ua.pdf
2. On consumer lending: Law of Ukraine of November 15, 2016 № 1734-VIII. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T161734?an=606&scop=13144&fcop=13425>
3. On Amendments to Certain Laws of Ukraine on Consumer Protection in Settlement of Overdue Debts: Law of Ukraine № 1349-IX of March 19, 2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1349-20#Text>
4. Avanesova I. Postulates of protection of the rights of consumers of financial services. *Bulletin of KNTEU*. 2012. № 1. P. 56–65.
5. M. O. Zelenova. Some aspects of consumer protection in the field of consumer lending. *Legal Bulletin*. 2015. 2(35). P. 80–84.

6. Mulyar M. S. Legal status of the consumer under the consumer loan agreement in the context of the novelties of the Law of Ukraine «On Consumer Lending». *Journal of Kyiv University of Law*. 2017. № 2. S. 141–145.
7. Oplachko L. P. Legal regulation of relations under the loan agreement: author's ref. dis. ... cand. jurid. science: special. 12.00.03 / Research Institute of Private Law and Entrepreneurship of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine. K., 2011. 19 p.
8. Sadykov M. A. Protection of clients' rights in the process of microcredit. *Bulletin of Kharkiv National University of Internal Affairs*. 2020. № 4(91). P. 170–184.
9. Trotsyuk N. V. Legal regulation of microfinance organizations in Ukraine. *Legal Bulletin «Air and Space Law»*. 2021. №2(59). P. 141–148.
10. Shuplat O. M. Current state and trends of non-bank microcredit in Ukraine. *Current problems of economic development of the region*. 2019. T. 1. № 15. S. 105–112.
11. Decision of the Constitutional Court of Ukraine in the case on the constitutional appeal of the citizen Stepanenko Andriy Mykolayovych regarding the official interpretation of the provisions of p. 22, 23 st. 1, art. 11, part 8 of Art. 18, part 3 of Art. 22 of the Law of Ukraine «On Consumer Protection» in conjunction with the provisions of Part 4 of Art. 42 of the Constitution of Ukraine (case on protection of the rights of consumers of credit services) of November 10, 2011 № 15-rp / 2011. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-11#Text>
12. Charter on Consumer Protection, approved by the Resolution of the Consultative Assembly of the Council of Europe of 17 May 1973. № 543. URL: <http://www.zonazakona.ru44KB>
13. On Consumer Protection: Law of Ukraine as amended on December 01, 2005 № 3161-IV. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T102300?an=605647&hide=true>
14. Decision of the Dniprovsky District Court of Kyiv of January 04, 2022 in case № 755/4973/21. Unified state register of court decisions. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102436402>
15. Finskarga platform. URL: <https://www.finskarga.com.ua/#/finskarga/home>
16. On approval of the Regulation on supervision by the National Bank of Ukraine of observance by financial market participants of compliance with the legislation on protection of the rights of consumers of financial services: NBU Resolution of June 16, 2021 № 52. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0052500-21#Text>

Rudenko L. D., Trebuh V. V. On non-judicial protection of borrowers' rights in the field of consumer microcrediting. The article examines non-judicial forms of protection of borrowers' rights in the field of consumer microcredit. The following non-judicial forms of protection are identified: mediation using the FinSkarga platform, appeal to the Office of Consumer Protection of Financial Services of the NBU, restructuring of obligations under the consumer loan agreement in accordance with Art. 17 of the Law of Ukraine «On Consumer Lending».

The analysis indicates the lack of effectiveness of non-judicial forms of protection of the rights of consumers of microfinance services provided by law. Based on the analysis of judicial practice and the practice of resolving credit disputes with microfinance organizations, the pro-creditor position of courts in case of appeal of

credit agreements by borrowers and imperfection of non-jurisdictional form of protection in general is indicated. It is noted that the microfinance organizations actually replaced the loan restructuring with the extension of the consumer microcredit agreement. The limited use of the FinSkarga platform is pointed out, as not all microfinance organizations are members. It is argued that the application of administrative and economic sanctions of the NBU does not lead to the restoration of violated consumer rights and operational impact on the microfinance organization.

Given the peculiarities of the national financial system, the status of microfinance institutions, the lack of operational influence on them by the NBU, the insufficient level of financial literacy of the population proposed an additional non-jurisdictional form of protection: the introduction of financial ombudsman. The expediency of amending the Law of Ukraine «On Consumer Lending» in terms of determining the administrative and economic fine for failure to comply with the requirements of Art. 11 of the Law of Ukraine «On Consumer Lending».

Keywords: *microfinance organization, consumer, consumer contract, non-jurisdictional form of protection, information, ombudsman.*

Стаднік Ірина Василівна,
кандидатка юридичних наук,
доцентка кафедри теорії, історії держави і права та філософії права
Донецького національного університету імені Василя Стуса,
м. Вінниця, Україна

Стаднік Єлизавета Андріївна,
здобувачка вищої освіти
медичного факультету № 4
Національного медичного університету імені О. О. Богомольця
м. Київ, Україна

ПРАВО ЛЮДИНИ НА ЗДОРОВ'Я В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ: ОКРЕМІ МЕДИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

Статтю присвячено дослідженню окремих медико-правових аспектів права людини на здоров'я в умовах пандемії. Метою статті є узагальнення основних проблем у сфері забезпечення права людини на здоров'я в умовах пандемії, обґрунтування напрямів та засобів їхнього вирішення на основі використання комплексного медико-правового підходу. Уточнено поняття пандемії як екстремальної ситуації, що проявляється у значному та швидкому територіальному поширенні в світі (країни, континенти) спалаху небезпечного інфекційного захворювання, викликаного новим інфекційним агентом (або новим штамом вже відомого раніше). Проведено аналіз основних підходів до визначення поняття та змісту здоров'я, на підставі якого визначено його характеристики як медико-соціальної та правової категорії. Конкретизовано співвідношення права людини на здоров'я з іншими правами людини в умовах пандемії та визнано хибність їх протиставлення один одному. Доведено, що зв'язок між ними має надскладний характер, що характеризується їхнього взаємовпливом та взаємобумовленістю. Зроблено висновок, що здоров'я є надважливою умовою здатності людини реалізовувати інші права і свободи, а права людини є основою для запобігання загрозам здоров'ю населення, контролю над ними, а також захисту права людини на здоров'я. Уточнено основні засоби забезпечення права на здоров'я в умовах пандемії. Звернено увагу, що медичні заходи спрямовані, насамперед, на 1) запобігання швидкому розповсюдженню інфекції; 2) подолання хвороби. Юридичний аспект забезпечення права на здоров'я в умовах пандемії у використанні додаткових (у порівнянні зі звичайною ситуацією), навіть надзвичайних засобів для її подолання та збереження життя і здоров'я населення. Окремо наголошується на необхідності розробки комплексної загальнодержавної програми формування належної культури здоров'я, в тому числі і в умовах надзвичайних ситуацій (зокрема, пандемії). Першочерговим завданням в межах цієї програми повинно бути проведення виховних заходів, за допомогою просвітницької діяльності, пропаганди (агітації), з тим, щоб сформувати високий рівень культури та свідомості як окремих осіб, так і суспільства загалом, а також відповідальне ставлення людини до власного здоров'я та здоров'я оточуючих.

Ключові слова: здоров'я, право людини на здоров'я, пандемія, COVID-19, вакцинація.

Постановка проблеми. 11 березня 2020 р. кардинально змінило життя людства, оскільки внаслідок лякаючих показників розповсюдження та важкості захворювання, а також тривожних масштабів бездіяльності Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) визнала спалах COVID-19 пандемією [1], що вплинула на всі сфери життєдіяльності людства, спровокувавши глобальну світову кризу в медицині, економіці, політиці тощо. Пандемія не лише призвела до корінних змін у повсякденному житті кожної людини, появи нових правил співіснування (необхідність дотримання соціальної дистанції, носіння масок, антисептичної обробки тощо), а і стала перевіркою: 1) держави та її системи охорони здоров'я на здатність швидко реагувати на виклики сьогодення і забезпечувати ефективний захист прав людини; 2) громадянського суспільства на здатність саморганізовуватися перед загальною загрозою; 3) кожної людини на її готовність прийняти відповідальність не лише щодо власного здоров'я, а і здоров'я інших.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти забезпечення права людини на здоров'я в умовах пандемії стали предметом жвавої дискусії, що розгорнулася серед науковців – представників різних країн та різних галузей науки. Наприклад, питання імунопрофілактики в контексті прав людини аналізує В. Пашков [2], право на медичну допомогу та його реалізацію в умовах пандемії COVID-19 Т. Блащук [3], медико-правові питання щодо пандемії COVID-19 J. Arimany-Manso, C. Martin-Fumadó [4], перспективи впливу охорони здоров'я на права людини у випадку тріажу пацієнтів в умовах пандемії COVID-19 в Латвії – К. Palkova, J. Jansons, J. Grasis [5]. Разом з тим проблематика права людини на здоров'я не вичерпується цими та багатьма іншими дослідженнями, оскільки залишається низка дискусійних питань, які потребують додаткового теоретичного осмислення та більш високого рівня визначеності.

Постановка мети узагальнення основних проблем у сфері забезпечення права людини на здоров'я в умовах пандемії, обґрунтування напрямів та засобів їхнього вирішення на основі використання комплексного медико-правового підходу. Досягненню поставленої мети сприяє вирішення основних завдань дослідження, а саме: аналіз підходів до визначення поняття та змісту здоров'я, конкретизація співвідношення права людини на здоров'я з іншими правами людини в умовах пандемії, уточнення та характеристика основних засобів забезпечення права на здоров'я в умовах пандемії.

Виклад основного матеріалу. Загалом під пандемією розуміється найвищий ступінь розвитку епідемії, що поширилась на більшість населення однієї чи кількох країн [6, с. 43]. Таке визначення не охоплює всіх сутнісних характеристик цього явища, внаслідок чого потребує уточнення. Так, на думку деяких науковців, стан пандемії характеризується: 1) широким географічним поширенням; 2) ру-

хом хвороби; 3) високою швидкістю атаки та вибуховим характером розповсюдження; 4) мінімальним популяційним імунітетом; 5) новизною захворювання; 6) інфекційністю; 7) контагіозністю [7]. З іншого боку пандемія визначається як екстремальна ситуація, основними рисами якої є неочікуваність, небезпечність, надзвичайність, стрес, дезадаптація [8, с. 91]. Узагальнення цих та інших підходів зумовлює визнання пандемії екстремальною ситуацією, що представляє собою значне та швидке територіальне поширення в світі (країни, континенти) спалаху небезпечного інфекційного захворювання, викликаного новим інфекційним агентом (або новим штамом відомого раніше). Поєднання цих ключових характеристик зумовлює руйнівні ефекти пандемії, що виражаються в загрозах (потенціальних або реальних) здоров'ю людини, системі соціальних відносин та цінностей, тим самим відокремлюючи її від суміжних понять (ендемії, спалаху, епідемії).

Конституція України визнає життя і здоров'я людини найвищою соціальною цінністю (ч. 1 ст. 3) та закріплює право кожного на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування (ч. 1 ст. 49) [9]. Крім того, право на здоров'я гарантується низкою міжнародно-правових документів. Наприклад, Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права закріплює право людини на найвищий досяжний рівень фізичного та психічного здоров'я та відповідний обов'язок держави між іншим вживати заходи щодо запобігання та лікування епідемічних, ендемічних, професійних та інших захворювань та боротьби з ними, а також створювати умови, які б забезпечували всім медичну допомогу і медичний догляд у разі хвороби (ст. 12) [10]. Європейська соціальна хартія закріплює обов'язок держави щодо вжиття заходів, спрямованих, зокрема, на усунення причин слабкого здоров'я, підтримку діяльності, яка б сприяла поліпшенню здоров'я і підвищенню особистої відповідальності у питаннях здоров'я [11].

Водночас серед науковців відсутня єдність щодо змісту категорії «здоров'я». Зокрема, С. Цимбалюк на основі аналізу сучасних позицій виділяє три основні підходи до його визначення: 1) вузькоспрямований (ґрунтується на оцінці фізичного стану та функціональних можливостей організму або здоров'я, розглядається лише в межах одного з його проявів чи видів); 2) комплексний (визначення здоров'я поєднує всі його види та особисті відчуття людини, її оцінку свого стану відповідно до умов середовища існування та вимог суспільства); 3) стратегічно орієнтований (здоров'я як можливість самореалізації та виконання суспільно корисної діяльності, досягнення та підтримка відповідного рівня здоров'я, що зорієнтована на досягнення визначених цілей) [12, с. 90]. Детальний аналіз змісту цих підходів дозволяє зробити висновок, що основу кожного з них складає характеристика здоров'я як медико-соціальної категорії.

Внаслідок цього вони не протирічають один одному і розрізняються лише за обсягом: стратегічно орієнтований змістовно охоплює комплексний, частиною якого є вузькоспрямований. Це дає підстави для визнання узагальнюючого характеру позиції ВООЗ, згідно якої здоров'я – це стан повного фізичного, душевного та соціального благополуччя, а не лише відсутність хвороб та фізичних вад і володіння найвищим досяжним рівнем здоров'я є одним з основних прав будь-якої людини [13]. Аналогічне визначення міститься і в Основах законодавства України про охорону здоров'я [14]. Таке розуміння сутності здоров'я зумовлює його від багатьох чинників, до числа яких відносяться детермінанти (біомедичні, генетичні, психологічні, поведінкові, культурні та соціально-економічні фактори і фактори навколишнього середовища), втручання, спрямовані на його покращення та / або збереження (профілактика та зміцнення здоров'я, лікування та догляд, реабілітація) і необхідні для них ресурси (людські, матеріальні та фінансові, а також дослідження, оцінка, моніторинг та спостереження, технології, інша інформація) [15]. Тобто, здоров'я як медико-соціальна категорія виступає в якості багатовимірної моделі, що охоплює своїм змістом: 1) надскладну систему взаємодії генетики, способу життя та навколишнього середовища; 2) соціально-економічні умови та культурні традиції; 3) надання послуг та програм з охорони здоров'я, забезпечення належного доступу до них та користування ними.

У контексті викладеного медичний аспект забезпечення права людини на здоров'я в умовах пандемії виражається у швидкому реагуванні на зміну факторів та максимальній мобілізації всіх наявних ресурсів і вчиненні невідкладних, а іноді і агресивних дій, спрямованих на: 1) запобігання швидкому розповсюдженню інфекції, до числа яких слід віднести раннє виявлення, ізоляцію (зокрема карантинні заходи), особисту гігієну, соціальне дистанціювання, відстеження контактів, вакцинацію та належне інформування населення; 2) подолання хвороби, тобто розробку та впровадження в національні протоколи лікування ефективних ліків, що дозволяють подолати інфекцію. Зрозуміло, що останнє вимагає часу та значних матеріальних витрат, внаслідок чого, виходячи з умов екстремальної ситуації, система охорони здоров'я першочергово зосереджується на вирішенні поточних проблем, викликаних пандемією, з тим щоб зменшити навантаження на медичні заклади і забезпечити кожній людині право на здоров'я та належний рівень медичного обслуговування, що відповідає загальнолюдським цінностям та міжнародним стандартам у цій сфері.

З позиції юриспруденції поняття здоров'я отримує інше змістовне наповнення. Так, аналізуючи здоров'я як правову категорію, Б. О. Логвиненко розуміє його як конституційно визначену соціальну цінність, що відображає стан належного нехворобливого функціонування органів та систем, організму людини у

цілому, відтворює фактичну реальну можливість особи реалізовувати на практиці свої права [16]. І хоча такий підхід представляється дещо вужчим відносно визначення здоров'я, запропонованого ВООЗ, його значимість зумовлюється визнанням цінності здоров'я та його визначального характеру (як медико-соціальної категорії) для реалізації інших прав людини. Останнє в умовах пандемії набуває особливого значення, оскільки стан нездоров'я (хвороби) та його шкідливі наслідки призводять до зменшення можливостей (здатностей) людини реалізувати свої права (наприклад, у випадку отримання інвалідності) або навіть до припинення будь-яких прав внаслідок смерті.

Відповідно юридичний аспект забезпечення прав на здоров'я в умовах пандемії полягає у застосуванні додаткових (у порівнянні зі звичайною ситуацією), навіть надзвичайних засобів для збереження життя і здоров'я населення, що, зокрема, виражається у встановленні певних обмежень та заборон. Варто визнати, що першою реакцією в світі на стрімке поширення хвороби COVID-19 стало розгублення, внаслідок чого дії урядів не мали системного характеру і полягали у вжитті заходів, які, насамперед, були спрямовані на переривання ланцюгу передачі інфекції шляхом ізоляції кожної людини (що загалом узгоджується з медичними вимогами). Так, Постановою Кабінету Міністрів України від 02.04.2020 р. № 255 «Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 11 березня 2020 р. № 211» було запроваджено низку заборон [17]. Дійсно, такі заходи, як заборона відвідування навчальних закладів і перебування в громадських місцях без вдягнутих засобів індивідуального захисту, заборона масових зустрічей, самоізоляція та закриття кордонів при належному рівні дотримання дозволили запобігти вибуховому розповсюдженню вірусу та зменшити негативні наслідки. Водночас деякі зі встановлених заборон не мали належного обґрунтування і були вкрай негативно сприйняті суспільством, наприклад, заборона на відвідування парків, скверів, зон відпочинку, лісопаркових та прибережних зон або заборона відвідування спортивних майданчиків. Крім того, парадоксальність ситуації полягає в тому, що введення певних обмежень з метою захисту здоров'я населення в результаті призводило до обмеження права окремої людини на здоров'я. Так, спеціалісти зазначають, що в умовах пандемії найбільшого втручання та обмеження зазнають, зокрема, право на повагу до приватного життя, право на свободу та особисту недоторканність, право громадян на свободу пересування, право доступу до медичної допомоги [18]. Прикладом порушення останнього можна визнати заборону проведення закладами охорони здоров'я планових заходів з госпіталізації, крім випадків, які потребують негайного вирішення або становлять загрозу життю людини. Міжнародний досвід також засвідчує, що реакція держав на COVID-19 надто часто призводила до перешкод і порушень в сфері забезпечення права людини на

життя та найвищий досяжний рівень здоров'я [19, с. 9]. Відсутність системного підходу, необґрунтованість певних обмежень, коли єдиною аргументацією щодо їх запровадження проголошувався захист здоров'я населення без доведення їх реальної необхідності та дієвості, призвели до негативних наслідків в сфері реалізації прав і свобод людини, результатом чого стало протиставлення останнього іншим правам і свободам людини. Яскравою ілюстрацією такого протиставлення стала масова вакцинація населення, яка багатьма була сприйнята як посягання на особисту свободу та недоторканність.

Вакцинація (щеплення, активна / пасивна імунізація), яка представляє собою створення штучного імунітету у людини до певних інфекційних хвороб шляхом введення вакцини чи імуноглобуліну [20; 21], є доволі ефективним та безпечним способом захисту від найнебезпечніших інфекцій, встановлення контролю над ними (прикладом чого є правець, віспа, поліомієліт). В спеціальній літературі вказується на непередбачувані еволюційні зміни вірусу COVID-19 в процесі його адаптації до нових видових хазяїв при формуванні нової паразитарної системи і неможливість чітких прогнозів щодо вираженої сезонності цієї інфекції найближчим часом [22, с. 39–40], і, як наслідок, швидкого подолання пандемії. Саме тому вакцинація на основі прозорих протоколів і процедур, які поважають права людини, має пріоритет серед засобів подолання пандемії, оскільки дозволяє зменшити резервуар вірусу, знизити захворюваність і, головне, смертність. Слід визнати, що рівень розвитку науки та технологій, а також об'єднанні зусилля міжнародних організацій та країн світу зумовили відносно швидку розробку та тестування вакцин від COVID-19, що дозволило розпочати широку програму імунізації населення від цієї хвороби. Одночасно в світі поширився «антивакцинаторський» рух, який користуючись низькою обізнаністю населення, розгубленістю і страхом людей перед хворобою та її наслідками, використовуючи соціальні мережі, різноманітні месенджери розповсюджував неправдиву та оманливу інформацію у вигляді чуток, теорій змови, відвертих міфів, результатом чого стали недовіра та панічні настрої з боку значної частини суспільства до такого засобу подолання пандемії, як вакцинація. Загалом пандемія COVID-19 від свого початку продемонструвала незахищеність населення перед поширенням «фейків», що негативно впливають на базові цінності суспільства, зокрема на реалізацію права на здоров'я, оскільки відсутність доступу до достовірної, об'єктивної, заснованої на наукових доказах інформації, недостатній рівень знань, низький рівень культури здоров'я обмежує здатність людей приймати виважені та обґрунтовані рішення щодо власного здоров'я та власної відповідальності не лише перед собою, а і перед іншими. Достатньо глибокий аналіз правового регулювання обов'язкової вакцинації як засобу забезпечення санітарно-епідемічного благополуччя був проведений О. І. Гуцуляк [23].

Загалом підтримуючи позицію авторки та висунуті нею пропозиції, в тому числі і окреслені напрями удосконалення законодавства, які спрямовані на позитивні зрушення в цій сфері, слід визнати, що досвід пандемії COVID-19 проілюстрував неможливість вирішення цих проблем лише змінами в законодавстві, посиленням юридичної відповідальності або встановленням певних заборон. Досвід України в цій сфері далекий від ідеалу, оскільки слід визнати провал інформаційної кампанії щодо вакцинації, яка в більшості випадків зводилася до спростування аргументів «антивакцинаторів», що призвело до втрати часу та значних втрат серед населення. І це знов доводить, що така діяльність повинна здійснюватися «на випередження», а не бути лише реакцією на виклики екстремальної ситуації. Варто визнати, що пандемія вдарила по всіх слабких місцях в системі забезпечення права людини на найвищий рівень здоров'я, тим самим як «лакмусовий папірець» продемонструвавши всі вади існуючої системи відносин та цінностей у цій сфері. Саме тому, нагальною потребою сьогодення є розробка загальнодержавної комплексної програми формування належної культури здоров'я, що сприяло б вирішенню проблем в сфері забезпечення права людини на його найвищий рівень. Одним з основних напрямів цієї програми повинно стати проведення виховних та роз'яснювальних заходів, з тим, щоб сформувати відповідальне ставлення кожної людини до власного здоров'я (як медико-соціальної категорії), що виражається в його підтриманні та збереженні. Це, насамперед, переконання та стимулювання населення щодо необхідності профілактики (в т. ч. шляхом вакцинації), своєчасного обстеження, зміцнення власного здоров'я. Поряд з цим необхідно формувати ціннісне ставлення кожної людини не лише до власного здоров'я, а і до здоров'я оточуючих, оскільки визнання людини, її прав і свобод найвищою соціальною цінністю забезпечується не лише наявністю відповідних обов'язків у держави щодо створення умов реалізації та захисту останніх, а і відповідальним ставленням кожної людини до своєї власної поведінки на основі принципу «Права і свободи кожного закінчуються там, де починаються права і свободи іншого». Необхідно, щоб у свідомості кожної людини були сформовані стійкі правові установки, що її власна правова свобода не є безмежною і пріоритетною, у порівнянні з правами інших, і, якщо вона становить загрозу правам інших осіб, вона може і повинна зазнавати обмеження.

Зі свого боку встановлення обмежень прав і свобод людини повинно відповідати Сіракузьким принципам тлумачення обмежень та відступлень від положень Міжнародного пакту про громадянські та політичні права (1985), згідно з якими прагнення захистити здоров'я населення може слугувати підставою для обмеження певних прав. Заходи, які для цього застосовує держава, можуть бути спрямовані безпосередньо на запобігання захворювання, або загрози фізич-

ному здоров'ю, або на забезпечення догляду за хворими чи постраждалими. Однак вдаватися до таких надзвичайних заходів держава може лише у випадках виключної та дійсної чи неминучої небезпеки, що загрожує життю нації, тобто у випадку загрози, яка: 1) зачіпає все населення та або всю, або частину території держави; 2) є загрозовою для фізичного здоров'я населення [24]. При цьому, виходячи зі змісту документа головними вимогами до будь-яких заходів, що вживаються державою для захисту населення та обмежують права і свободи людей, є законність, обґрунтованість, пропорційність та тимчасовість. Дотриманням цих принципів забезпечується зворотній зв'язок, коли вже права людини виступають універсальною та юридично обов'язковою основою для запобігання загрозам здоров'ю населення, контролю над ними, а також захисту права людини на здоров'я.

Висновки. Отже у процесі дослідження проведено аналіз основних підходів до визначення поняття та змісту здоров'я, на підставі якого уточнено його характеристики як медико-соціальної та правової категорії. Конкретизовано співвідношення права людини на здоров'я з іншими правами людини в умовах пандемії та визнано хибність їхнього протиставлення один одному. Доведено, що зв'язок між ними має надскладний характер, що характеризується їхнім взаємовпливом та взаємообумовленістю. Зроблено висновок, що здоров'я є надважливою умовою здатності людини реалізовувати інші права і свободи, а права людини є основою для запобігання загрозам здоров'ю населення, контролю над ними, а також захисту права людини на здоров'я. Уточнено основні засоби забезпечення права на здоров'я в умовах пандемії. Звернено увагу, що медичні заходи спрямовані, насамперед, на 1) запобігання швидкому розповсюдженню інфекції; 2) подолання хвороби. Юридичний аспект забезпечення права на здоров'я в умовах пандемії у використанні додаткових (у порівнянні зі звичайною ситуацією), навіть надзвичайних засобів для її подолання та збереження життя і здоров'я населення. Окремо наголошується на необхідності розробки загальнодержавної комплексної програми формування належної культури здоров'я. Першочерговим завданням в межах цієї програми повинно бути проведення виховних заходів, спрямованих на формування високого рівня культури та свідомості як окремих осіб, так і суспільства загалом. В контексті викладеного це дозволить вирішити проблему підвищення рівня довіри до дій держави, зокрема щодо проведення вакцинації, зростання індивідуальної та колективної відповідальності, що приведе до зменшення обмежень прав і свобод людини, рівня «стресовості» суспільства і, як наслідок, прискорить подолання пандемії та повернення суспільства до нормального життя.

Список використаних джерел:

1. Archived: WHO Timeline – COVID-19. World Health Organization. URL: <https://www.who.int/news/item/27-04-2020-who-timeline---covid-19>
2. Pashkov V. M. Immunoprophylaxis in Healthcare: Human Rights Context. *Socrates*. 2018. № 2(11). P. 9–18.
3. Блашук Т. Право на медичну допомогу та його реалізація в умовах пандемії COVID-19. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 11. С. 5–12.
4. Arimany-Manso J., Martin-Fumadó C. Aspectos médico-legales derivados de la pandemia de la COVID-19. *Medicina Clinica (Barc)*, 2020. Vol. 155 (Issue 8). P. 344–346. URL: <https://doi.org/10.1016/j.medcli.2020.06.010>
5. Palkova, K., Jansons, J. Grasis, J. COVID-19: Impact on Human Rights from the healthcare perspective in the case of patients triage. *Wiadomosci Lekarskie*. 2021. Vol. 74 (ISSUE 8). P. 1894–1899.
6. Словник української мови: в 11 т. Т. 6: П-Поїти / редкол.: І. К. Білодід та ін. Київ: Наукова думка. 1975. 832 с.
7. Morens D. M., Folkers G. K., Fauci A. S. What is a pandemic? *The Journal of Infectious Diseases*. 2009. 200(7). P. 1018–1021.
8. Луканова В. В. Пандемія як антисистема: аналіз конститутивних аспектів. *ГРАНІ*. 2018. Т. 21. № 11. С. 86–93.
9. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. (Зі змінами).
10. International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights. United Nations: 1966 Dec. 16. URL: <https://www.ohchr.org/Documents/ProfessionalInterest/cescr.pdf>
11. European Social Charter: Council of Europe, Turin, 18 Oct. 1961. URL: <https://rm.coe.int/168006b642>
12. Цимбалюк С. Сучасні підходи до характеристики терміна «здоров'я». *Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві*. 2016. № 4(36). С. 88–94.
13. Constitution of the World Health Organization: the International Health Conference 22.07.1946. URL: <https://www.who.int/about/governance/constitution>
14. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України № 2801-ХІІ від 19.11.1992 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 4. Ст. 19. (Зі змінами).
15. What is health? Australian Institute of Health and Welfare 2016. Australia's health 2016. Australia's health series no. 15. Cat. no. AUS 199. Canberra: AIHW. URL: <https://www.aihw.gov.au/getmedia/ca0b4c1b-a675-472e-942d-06774c058d27/AH16-1-1-what-is-health.pdf.aspx>
16. Логвиненко Б. О. Здоров'я як правова категорія: до постановки питання. *Forum Prava*. 2017. № 5. С. 230–235. URL: <https://forumprava.pp.ua/files/230-235-2017-5-36-.pdf>
17. Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 11 березня 2020 р. № 211: Постанова Кабінету Міністрів України № 255 від 02.04.2020 р. *Урядовий кур'єр*. 04.04.2020. № 65.
18. Криворот В., Мартиненко А. Втручання в права людини під час пандемії. *Юридична газета online*. 27.03.2020 р. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/vtruchannya-v-prava-lyudini-pid-chas-pandemiyi.html>
19. Human Rights Dimensions of the COVID-19 Pandemic: Background paper 11 by Judith Bueno de Mesquita, Anuj Kapilashrami, & Benjamin Mason Meier Commissioned by The Inde-

pendent Panel for Pandemic Preparedness and Response. May 2021. URL: <https://theindependentpanel.org/wp-content/uploads/2021/05/Background-paper-11-Human-rights.pdf>

20. Порядок здійснення фармаконагляду: Затверджено Наказом Міністерства охорони здоров'я України № 898 від 27.12.2006 р. (у редакції наказу Міністерства охорони здоров'я України № 996 від 26.09.2016 р.). *Офіційний вісник України*. 2017. № 2, С. 196. Ст. 51.
21. Календар профілактичних щеплень в Україні: Затверджено Наказом Міністерства охорони здоров'я України № 595 від 16.09.2011 р. (у редакції Наказу Міністерства охорони здоров'я України № 551 від 11.08.2014 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1159-11#Text>
22. Задорожна В. І. Молекулярно-епідеміологічні аспекти SARS-CoV-2. *Інфекційні хвороби*. 2021. № 1(103). С. 32–44.
23. Гуцуляк О. І. Правове регулювання обов'язкової вакцинації як засобу забезпечення санітарно-епідемічного благополуччя. *Публічне право*. 2020. № 4(40). С. 50–61.
24. Siracusa principles on the Limitation and Derogation Provisions in the International Covenant on Civil and Political Rights: The United Nations, Economic and Social Council, UN document E/CN.4/1985/4, Annex (1985). URL: <https://undocs.org/en/E/CN.4/1985/4>

References:

1. World Health Organization (2020 April 27) Archived: WHO Timeline – COVID-19. URL: <https://www.who.int/news/item/27-04-2020-who-timeline---covid-19>
2. Pashkov V. M. (2018). Immunoprophylaxis in Healthcare: Human Rights Context. *Socrates*, № 2(11), p. 9–18.
3. Blashchuk T. (2020). Pravo na medychnu dopomohu ta yoho realizatsiia v umovakh pandemii COVID-19. *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i parvo*, 11, S. 5–12.
4. Arimany-Manso J., & Martin-Fumadó C. (2020). Aspectos médico-legales derivados de la pandemia de la COVID-19. *Medicina Clinica (Barc)*, Vol. 155 (Issue 8), P. 344–346. <https://doi.org/10.1016/j.medcli.2020.06.010>
5. Palkova, K., Jansons, J. & Grasis, J. (2021). COVID-19: Impact on Human Rights from the healthcare perspective in the case of patients triage. *Wiadomosci Lekarskie*, Vol. 74 (ISSUE 8). P. 1894–1899.
6. Slovník ukraïnskoi movy: v 11 t. T. 6: P-Poity. 1975 / redkol.: I. K. Bilodid ta in. Kyiv: Naukova dumka. 832 s.
7. Morens D. M., Folkers G. K., & Fauci A. S. (2009). What is a pandemic? *The Journal of Infectious Diseases*, 200(7). P. 1018–1021.
8. Lukanova V. V. (2018). Pandemiia yak antysystema: analiz konstytutyvnykh aspektiv. *HRANI*, Tom 21, 11, S. 86–93.
9. Konstytutsiia Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 28.06.1996 r. № 254k/96-VR *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 1996, № 3, St. 141. (Zi zminamy).
10. United Nations. (1966 Dec. 16). International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights. URL: <https://www.ohchr.org/Documents/ProfessionalInterest/cescr.pdf>
11. Council of Europe. (1961 Oct. 18). European Social Charter. <https://rm.coe.int/168006b642>
12. Tsymbaliuk S. (2016). Suchasni pidkhody do kharakterystyky termina «zdorovia». *Fizychne vykhovannia, sport i kultura zdorovia u suchasnomu suspilstvi*, 4 (36). S. 88–94.
13. International Health Conference. (1946 July 22). Constitution of the World Health Organization. <https://www.who.int/about/governance/constitution>

14. Osnovy zakonodavstva Ukrainy pro okhoronu zdorovia: Zakon Ukrainy № 2801-XII vid 19.11.1992 r. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 1993, № 4, St. 19. (Zi zminamy).
15. Australian Institute of Health and Welfare. (2016). What is health? Australia's health 2016. Australia's health series no. 15. Cat. no. AUS 199. Canberra: AIHW. URL: <https://www.aihw.gov.au/getmedia/ca0b4c1b-a675-472e-942d-06774c058d27/AH16-1-1-what-is-health.pdf.aspx>
16. Lohvynenko B. O. (2017). Zdorovia yak pravova katehoriia: do postanovky pytannia. *Forum Prava*, 5, S. 230–235. URL: <https://forumprava.pp.ua/files/230-235-2017-5-36-.pdf>
17. Pro vnesennia zmin do postanovy Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 11 bereznia 2020 r. № 211: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy № 255 vid 02.04.2020 r. *Uriadovyi kurier*, 04.04.2020. № 65.
18. Kryvorot V., & Martynenko A. (2020). Vtruchannia v prava liudyny pid chas pandemii. *Yurydychna hazeta online*. 27.03.2020. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/vtruchannya-v-prava-lyudini-pid-chas-pandemiyi.html>
19. Background paper 11 by Judith Bueno de Mesquita, Anuj Kapilashrami, & Benjamin Mason Meier. Commissioned by The Independent Panel for Pandemic Preparedness and Response (2021). Human Rights Dimensions of the COVID-19 Pandemic. May. URL: <https://theindependentpanel.org/wp-content/uploads/2021/05/Background-paper-11-Human-rights.pdf>
20. Poriadok zdiisnennia farmakonahliadu: Zatverdzheno Nakazom Ministerstva okhorony zdorovia Ukrainy № 898 vid 27.12.2006 r. (u redaktsii nakazu Ministerstva okhorony zdorovia Ukrainy № 996 vid 26.09.2016 r.). *Ofitsiyni visnyk Ukrainy*. 2017. № 2, S. 196. St. 51.
21. Kalendar profilaktychnykh shchepren v Ukraini: Zatverdzheno Nakazom Ministerstva okhorony zdorovia Ukrainy № 595 vid 16.09.2011 r. (u redaktsii Nakazu Ministerstva okhorony zdorovia Ukrainy № 551 vid 11.08.2014 r.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1159-11#Text>
22. Zadorozhna V. I. (2021). Molekuliarno-epidemiolohichni aspekty SARS-CoV-2. *Infektsiini khvoryby*, 1(103), S. 32–44.
23. Hutsuliak O. I. (2020). Pravove rehuliuвання oboviazkovoї vaksynatsii yak zasobu zabezpechennia sanitarno-epidemichnoho blahopoluchchia. *Publichne pravo*, 4(40), S. 50–61.
24. United Nations. (1985). Siracusa principles on the Limitation and Derogation Provisions in the International Covenant on Civil and Political Rights: Economic and Social Council, UN document E/CN.4/1985/4, Annex (1985). URL: <https://undocs.org/en/E/CN.4/1985/4>

Iryna V. Stadnik, Yelizaveta A. Stadnik. The human right to health in a pandemic condition: certain medical and legal aspects. The article is devoted to the study of certain medical and legal aspects of the human right to health in a pandemic. The purpose of the article is to summarize the main problems in the field of ensuring the human right to health in a pandemic, to justify the directions and means of solving them based on the use of a comprehensive medical and legal approach. The notion of a pandemic as an extreme situation, which is manifested in a significant and rapid territorial spread in the world (countries, continents) of an outbreak of a dangerous infectious disease caused by a new infectious agent (or a new strain already known). An analysis of the main approaches to defining the concept and con-

tent of health, based on which its characteristics as a medical, social and legal category. The correlation of the human right to health with other human rights in a pandemic is concretized and their falsity is opposed. It is proved that the connection between them is extremely complex, characterized by their interaction and interdependence. It is concluded that health is an essential condition for the ability of a person to exercise other rights and freedoms, and human rights are the basis for preventing, controlling and controlling the health of the population, and protecting the human right to health. The main means of ensuring the right to health in a pandemic have been clarified. It is noted that medical measures are aimed primarily at: 1) preventing the rapid spread of infection; 2) overcoming the disease. The legal aspect of ensuring the right to health in a pandemic in the use of additional (compared to the usual situation), even emergency means to overcome it and save the lives and health of the population. Special emphasis is placed on the need to develop a comprehensive national program for the formation of an appropriate culture of health, including in emergencies (including pandemics). The priority task within this program should be to carry out educational activities, through educational activities, propaganda (agitation), in order to form a high level of culture and consciousness of both individuals and society as a whole, as well as a responsible attitude of a person to his own health and the health of others.

Keywords: *health, human right to health, pandemic, COVID-19, vaccination.*

Устименко Володимир Анатолійович,
*доктор юридичних наук, професор, директор Державної установи
«Інститут економіко-правових досліджень
імені В. К. Макутова НАН України»,
член-кореспондент НАН України,
член-кореспондент НАПрН України,
Заслужений юрист України,
м. Київ, Україна*

Джабраїлов Руслан Аятшахович,
*заступник директора з наукової роботи
Державної установи «Інститут економіко-правових
досліджень імені В. К. Макутова НАН України»,
доктор юридичних наук, професор,
м. Київ, Україна*

ОСОБЛИВОСТІ РЕГУЛЮВАННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОКРЕМИХ ВИДІВ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ ТА ЇХНІХ ОБ'ЄДНАНЬ: НАУКОВО-ПРАВОВА ОЦІНКА ЗАКОНОПРОЄКТУ № 6013

У статті представлено науковий аналіз ключових положень проєкту Закону України «Про особливості регулювання підприємницької діяльності окремих видів юридичних осіб та їх об'єднань у перехідний період» (реєстр. № 6013 від 09.09.2021 р.). Акцентовано увагу на тому, що законопроект № 6013 має вади, які неможливо вирішити його техніко-юридичним редагуванням, здатен нанести суттєву шкоду правовій системі України, науковому та освітньому процесам, значно знизити ефективність формування та реалізації державної економічної політики тощо. Доводиться, що ідея скасування Господарського кодексу України, закріплена у п. 4 «Прикінцевих та перехідних положень» законопроекту № 6013, набуває значно більшого масштабу та глибини, якщо розглядати це питання через призму відповідності засадам правопорядку та принципу верховенства права. Обґрунтовано, що прийняття будь-яких рішень щодо Господарського кодексу України як системоутворюючого акта господарського законодавства має відбуватися в прогнозований і послідовний спосіб, виправдовуючи очікування суспільства.

Ключові слова: законопроект № 6013, Господарський кодекс України, підприємницька діяльність, державна економічна політика, принцип верховенства права.

Постановка проблеми. У вересні 2021 р. на розгляд Верховної Ради України суб'єктами законодавчої ініціативи – групою народних депутатів (н. д. Р. О. Стефанчук, н. д. С. В. Кальченко, н. д. В. А. Медяник, н. д. Г. М. Третякова, н. д. О. С. Бакумов, н. д. Г. А. Вацак та інші) було подано проєкт Закону

України «Про особливості регулювання підприємницької діяльності окремих видів юридичних осіб та їхніх об'єднань у перехідний період» (реєстр. № 6013 від 09.09.2021 р.; далі – законопроект № 6013) [1].

Як впливає з п. 2 пояснювальної записки до законопроекту № 6013, останній спрямований на «удосконалення корпоративного управління в юридичних особах, заснованих на державній і комунальній власності, на підвищення інвестиційної привабливості країни, запровадження ефективних механізмів контролю за використанням об'єктів державної та комунальної власності, а також на усунення суперечностей між Цивільним кодексом України та актами спеціального законодавства». Крім того, у п. 3 пояснювальної записки до законопроекту № 6013 наголошено, що передбачається внесення змін до Цивільного кодексу України, визнання таким, що втратив чинність, Господарського кодексу України, а також прийняття низки змін до актів чинного законодавства України, що знайшло вияв у прикінцевих положеннях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загалом, це вже не перша спроба дезорганізації системи господарського законодавства, на що зверталася увага у наукових публікаціях широкого кола науковців та практиків. Насамперед заслуговують на підтримку аргументи А. Г. Бобкової, Д. В. Задихайла, В. Мамутова, О. П. Подцерковного, В. В. Резнікової, В. С. Щербини та інших вчених, які наголошують на неприпустимості ухвалення поспішних рішень, особливо, які стосуються сфери правового регулювання економіки, що може призвести до руйнівних наслідків та зниження інвестиційної привабливості України.

Постановка мети виступає науково-правова оцінка законопроекту № 6013 у частині відповідності підходів до врегулювання підприємницької діяльності окремих видів юридичних осіб та їх об'єднань положенням чинного законодавства України та сучасним розробкам у галузі правової науки.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до ст. 103 Регламенту Верховної Ради України, з огляду на системний характер окремих галузей законодавства, законопроект № 6013 став предметом для наукового аналізу та підготовки експертного висновку Національною академією наук України на підставі звернення Голови Комітету Верховної Ради України з питань освіти, науки та інновацій н. д. С. В. Бабака від 20.09.2021 р. № 04-24/20-2021/290323. Науково-експертний висновок безпосередньо було підготовлено фахівцями Державної установи «Інститут економіко-правових досліджень імені В. К. Мамутова НАН України» (лист № 299/467/21 від 30.09.2021 р.), яким вдалося виявити значну кількість істотних юридико-технічних недоліків, а також порушень вимог Конституції України, міжнародно-правових актів, ратифікованих Верховною Радою України, інших міжнародно-правових документів, Закону України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності», інших актів чинного законодавства України.

Додатково науково-експертний висновок отримав схвалення з боку Координаційного бюро з проблем правових основ підприємницької діяльності, господарського та комерційного права Національної академії правових наук України. На засіданні Координаційного бюро, яке відбулося 28.10.2021 р., також було підтримано правові висновки щодо соціально-економічних наслідків, до яких може призвести прийняття законопроекту № 6013.

Вбачається за можливе оприлюднити лише деякі оцінки окремих положень законопроекту № 6013.

Насамперед, варто звернути увагу на те, що розробка законопроекту № 6013 здійснена зі свідомим порушенням принципів та процедур, встановлених Законом України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» від 11 вересня 2003 року № 1160-IV (далі Закон № 1160-IV) [2].

Відповідно до ст. 1 Закону № 1160-IV Верховна Рада України визнається регуляторним органом, а зазначений законопроект № 6013 відповідає ознакам регуляторного акта, а саме прийнятий уповноваженим регуляторним органом нормативно-правовий акт, який або окремі положення якого спрямовані на правове регулювання господарських відносин, а також адміністративних відносин між регуляторними органами або іншими органами державної влади та суб'єктами господарювання.

Отже, процедура розробки та прийняття законопроекту № 6013 має узгоджуватися з приписами Закону № 1160-IV. Втім, всупереч Закону № 1160-IV, не було забезпечено публічне обговорення законопроекту № 6013 як регуляторного акта, відсутній аналіз регуляторного впливу законопроекту № 6013, не проведено його експертизу з боку уповноваженого органу щодо здійснення державної регуляторної політики, як це передбачено ст. 30 зазначеного Закону, не оприлюднено звіт про відстеження результативності Господарського кодексу України як регуляторного акта, скасування якого передбачено Законопроектом № 6013 тощо.

Додатково варто зауважити, що змістовно законопроект № 6013 є сукупність окремих статей, що запозичені з різних розділів та глав Господарського кодексу України від 16.01.2003 р. [3], які стосуються правового статусу підприємств, управління їхньою діяльністю, правового режиму майна, що закріплюється за підприємствами тощо. При цьому розробники законопроекту № 6013, чітко усвідомлюючи неможливість заміни Господарського кодексу України за регулятивним потенціалом, все одно пропонують його скасувати, що, як було зазначено, є результатом відсутності аналізу регуляторного впливу законопроекту № 6013.

Привертає увагу, що в тексті законопроекту № 6013 піддались некоректним, а часом антиконституційним, змінам різні терміни та положення про підприємства.

Насамперед у тексті законопроекту № 6013 вживаються лише терміни «суб'єкт підприємництва» або «суб'єкт підприємницької діяльності» безвідносно до тих суб'єктів права, яких автори законопроекту зараховують до категорії суб'єкт підприємництва або такої діяльності. Наприклад, у ч. 3 ст. 3 законопроекту № 6013 наводиться норма про те, що казенне підприємство є суб'єктом підприємницької діяльності, хоча серед ознак казенного підприємства, наведених у Господарському кодексі України, відсутнє згадування про підприємницький характер діяльності таких підприємств.

Зокрема, як зазначено у ч. 1 ст. 76 Господарського кодексу України, казенні підприємства створюються у галузях економіки, в яких:

- законом дозволено здійснення господарської діяльності лише державним підприємствам;
- основним (понад п'ятдесят відсотків) споживачем продукції (робіт, послуг) виступає держава;
- за умовами господарювання неможлива вільна конкуренція товаровиробників чи споживачів;
- переважаючим (понад п'ятдесят відсотків) є виробництво суспільно необхідної продукції (робіт, послуг), яке за своїми умовами і характером потреб, що ним задовольняються, переважно, не може бути рентабельним;
- приватизацію майнових комплексів державних підприємств заборонено законом;
- здійснюється медичне обслуговування населення.

З вищенаведеного випливає те, що казенне підприємство аж ніяк не відповідає ознакам суб'єкта підприємництва.

Помилковість бачення розробників законопроекту № 6013 у цій частині зумовлена ігноруванням концепції поділу господарської діяльності на підприємництво (господарську комерційну діяльність) та некомерційну господарську діяльність, що знайшло вияв у ст. 3 Господарського кодексу України із подальшою деталізацією положень у межах глави 4 «Господарська комерційна діяльність (підприємництво)» та глави 5 «Некомерційна господарська діяльність». Зокрема не враховано норму ч. 2 ст. 52 Господарського кодексу України про те, що некомерційна господарська діяльність здійснюється суб'єктами господарювання державного або комунального секторів економіки у галузях (видах діяльності), в яких відповідно до статті 12 цього Кодексу забороняється підприємництво, на основі рішення відповідного органу державної влади чи органу місцевого самоврядування. Виходячи з цього, саме діяльність казенних підприємств є некомерційною господарською діяльністю.

Розробники законопроекту № 6013, не розібравшись в питаннях організації та здійснення господарської комерційної та некомерційної діяльності, виріши-

ли в тексті законопроекту № 6013 здійснити редакторську роботу, що призвело до появи нових позбавлених юридичного сенсу, словосполучень.

Наприклад, у ч. 3 ст. 2 та ч. 1 ст. 19 законопроекту № 6013 з'явилося словосполучення «некомерційна підприємницька діяльність», визначення якого не запропоновано у ст. 1, яка має назву «Стаття 1. Визначення термінів». Надати будь-яке логічне визначення цьому терміну навряд чи буде можливим, адже закладено внутрішнє протиріччя, коли підприємництво (що і є комерцією) одночасно набуває ознак некомерційної діяльності.

Зазначене вказує на те, що розробники законопроекту № 6013 вдалися до копіювання тексту Господарського кодексу України, вдаючись до редакторських змін, які повністю змінили мету та призначення запропонованих термінів.

До речі, ще одним яскравим проявом цього є ч. 1 ст. 19 законопроекту № 6013, у якій визнається, що зокрема казенне підприємство, володіючи майном на праві оперативного управління, здійснює «некомерційну підприємницьку діяльність», хоч у ч. 3 ст. 3 цього ж законопроекту, як вже було зазначено, казенне підприємство згадується як суб'єкт підприємницької діяльності.

До речі, говорячи про правові титули на майно, привертає увагу некоректна характеристика права господарського відання, представлена у ст. 18 законопроекту № 6013. Зокрема у ч. 1 ст. 18 відсутнє застереження про те, що право господарського відання є речовим правом суб'єкта підприємництва, як це передбачено у ч. 1 ст. 136 Господарського кодексу України. Відповідно беззастережне формулювання, наведене у ч. 1 ст. 18 законопроекту № 6013 створює помилкове враження, що нібито право господарського відання є «...речовим правом державного або комунального підприємства, підприємств об'єднання громадян, релігійної організації та об'єднань підприємств...». Проте право господарського відання, наприклад, є речовим правом не всіх без винятку державних та комунальних підприємств, а саме державних та комунальних комерційних підприємств.

Окрім того, необґрунтована заміна термінів «суб'єкт господарювання», «господарська діяльність» на «суб'єкт підприємництва», «підприємницька діяльність» призвела до того, що вже на рівні досліджуваного законопроекту № 6013 створено конфлікт з нормами Конституції України, міжнародними угодами, ратифікованими Верховною Радою України.

Наприклад, у ч. 4 ст. 13 Конституції України наголошено на тому, що «Держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання, соціальну спрямованість економіки» [4]. З цього конституційного положення можна дійти висновку про визнання існування суб'єктів господарювання як особливих учасників суспільних відносин. У підсумку скасування Господарського кодексу України призведе до того, що значний масив суспільних відно-

син за участі суб'єктів господарювання залишитися поза межами правового регулювання, створивши передумови для порушення прав та законних інтересів суб'єктів господарювання.

Додатково не враховано, що господарсько-правова термінологія використовується не лише у текстах Конституції України та численних актах національного господарського законодавства, а і неодноразово згадується у міжнародних угодах, ратифікованих Верховною Радою України.

Наприклад, у тексті Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, ратифікованої Законом № 1678-VII від 16.09.2014 р., використовуються такі терміни як «господарська діяльність» (ст. 135, 149, 151, 422), «економічна діяльність» (ст. 86), «суб'єкт господарювання» (ст. 76, 253, 254, 355, 378), «суб'єкт господарської діяльності» (ст. 86, 282), «приватні суб'єкти господарювання» (ст. 149), «державний суб'єкт господарювання» (ст. 277), «об'єднання суб'єктів господарювання» (ст. 254), «державне підприємство» (ст. 149), «комунальне господарство» (ст. 148) тощо [5].

До масштабних руйнівних наслідків для держави може призвести практична реалізація ст. 20 та 22 законопроекту № 6013. Зокрема ст. 20 забороняється створення юридичних осіб в організаційно-правових формах приватного підприємства, колективного підприємства, державного підприємства, казенного підприємства, комунального підприємства, спільного комунального підприємства, дочірнього підприємства, іноземного підприємства, підприємства об'єднання громадян (релігійної організації, профспілки), підприємства споживчої кооперації, орендного підприємства, індивідуального підприємства, сімейного підприємства, спільного підприємства, підприємства з іноземними інвестиціями, фермерського господарства, колективного сільськогосподарського підприємства, малого підприємства, колективного підприємства (ч. 1). Додатково у ст. 22 закріплено норму про те, що «Протягом п'яти років з дня набрання чинності цим Законом власник (суб'єкт, що виконує функції власника підприємства) зобов'язаний прийняти рішення про реорганізацію підприємства (злиття з господарським товариством, приєднання до господарського товариства, перетворення в господарське товариство) або його ліквідацію» (ч. 1).

Перед тим як перейти до з'ясування відповідності зазначених норм положенням Конституції України та міжнародним документам, вбачаємо за доцільне зауважити, що навіть якщо припустити можливість здійснення того, що передбачено ч. 1 ст. 22 законопроекту № 6013, виникає питання про те, як бути з підприємствами, які створювалися як некомерційні і для яких здійснення комерційної діяльності є неможливим? Наприклад, казенні підприємства, комунальні некомерційні підприємства, підприємства релігійних організацій, підприємства

об'єднань громадян тощо не зможуть перетворитися в господарські товариства або злитися чи приєднатися до господарських товариств. Адже, як наголошено у ст. 81 Цивільного кодексу України від 16.01.2003 р. [6], господарські товариства є підприємницькими товариствами.

Відповідно напрошується відповідь про те, що власники казенних підприємств, комунальних некомерційних підприємств, підприємств релігійних організацій, підприємств об'єднань громадян тощо мають обрати варіант ліквідації таких підприємств. Адже саме такий варіант запропоновано у ч. 1 ст. 22 законопроекту № 6013. При цьому у який спосіб задовольнятимуться потреби населення у суспільно значущих товарах, роботах та послугах та як вирішуватимуться соціально-трудова питання працівників таких підприємств з огляду на ліквідацію останніх у законопроекті № 6013 відповіді не надається.

Під час аналізу також встановлено невідповідність ідеї про припинення діяльності підприємств нормам Конституції України.

Наприклад, зазначене вступає у протиріччя з ч. 1 ст. 15 Конституції України, яка наголошує на тому, що суспільне життя в Україні ґрунтується на засадах політичної, економічної та ідеологічної багатоманітності. Закономірним вбачається те, що Основний Закон України наголошує саме на багатоманітності, що дає підстави стверджувати про недоцільність та неможливість обмеження організації та здійснення господарської діяльності лише деякими організаційно-правовими формами суб'єктів права, визнаючи господарське товариство переважною та єдино допустимою формою здійснення господарської діяльності. Адже суспільні відносини не є статичними та з кожним днем з'являються нові форми організації та ведення бізнесу, особливо в умовах глобальної цифровізації економік всіх країн світу. Стають затребуваними нові правові конструкції, які важко було навіть передбачити і сподіватися на їхнє втілення у практичну площину.

Окрім того, розробниками законопроекту № 6013 не враховано те, що термін «підприємство» у різних відмінках згадується багато разів у різних статтях Конституції України, а саме ст. 37, 46, 78, 86, 103, 120, 142, 143. Окремо варто наголосити, що у тексті Конституції України вжито словосполучення, які дають змогу чітко ідентифікувати конкретний вид підприємства. Наприклад, «державні підприємства» згадуються у ч. 2 ст. 37, «комунальні підприємства» у ч. 2 ст. 142, ч. 1 ст. 143 [4].

Варто також звернути увагу, що термін «підприємство» знайшов поширення у термінологічному апараті правових документів міжнародних організацій. Зокрема можна згадати «Руководящие принципы ОЭСР по корпоративному управлению для предприятий с государственным участием» (в редакції 2015 р.), які були підготовлені Організацією економічного співробітництва та розвитку [7].

До таких підприємств у документі ОЕСР віднесено акціонерні товариства, товариства з обмеженою відповідальністю, товариства з додатковою відповідальністю, корпорації (напевно у більш широкому значенні, аніж це передбачено національним законодавством), щодо яких держава здійснює право власності.

Необґрунтованими треба визнати також положення ч. 5 ст. 22 законопроекту № 6013, якими передбачено *скасування таких правових титулів, як право господарського відання та оперативного управління*.

Замість цих речових прав, законопроектом № 6013 встановлено, що майно має бути передане господарському товариству – правонаступнику на такі засади: 1) в управління за договором управління; або 2) до статутного капіталу, визнаючи господарське товариство власником державного чи комунального майна; або 3) в оренду.

Насамперед, варто зазначити, що відсутня з боку розробників законопроекту № 6013 належна аргументація неефективності чи незатребуваності у сучасних економічних відносинах таких правових титулів як право господарського відання та оперативного управління. Вказане мало б знайти відбиття у аналізі регуляторного впливу, який офіційно не оприлюднений. З тексту пояснювальної записки також не вбачається за можливе з'ясувати мотиви, якими керувалися розробники, передбачаючи скасування зазначених речових прав.

Водночас як практика правозастосування переконує в тому, що, наприклад, право господарського відання є складовим елементом правового титулу на майно господарських товариств, заснованих державою.

Наприклад, як зазначено у п. 22 Статуту приватного акціонерного товариства «Національна акціонерна компанія „Надра України”», *державне майно, зокрема, нерухоме майно, передане Компанії відповідно до законодавства, закріплюється за Компанією на праві господарського відання*. Треба також зазначити, що ПрАТ «Національна акціонерна компанія „Надра України» одночасно виступає власником майна, набутого на законних підставах (п. 23 Статуту) [8].

Аналогічні за змістом положення щодо права господарського відання передбачені і для акціонерного товариства «Національна акціонерна компанія „Нафтогаз України»». Зокрема у п. 25 є така норма: «Компанія використовує державне майно, що не підлягає приватизації, відповідно до законодавства. Майно, що є державною власністю і надане Компанії *в господарське відання*, користування чи управління, включається до її активів, але не може бути відчужене у будь-який спосіб без рішення загальних зборів. Списання та передача державного майна здійснюються відповідно до законодавства» [9].

Отже, право господарського відання органічно поєднується з іншими речовими правами, такими як право власності, не створюючи суперечностей у діяльності акціонерних товариств, засновником яких є держава.

У протилежному випадку, у разі примусової передачі державного та комунального майна у власність господарських товариств – правонаступників, про що зазначено в абз. 6 ч. 5 ст. 22, доведеться констатувати втрату державою та територіальними громадами об'єктів права власності поза їхньою волею.

Такі ініціативи суперечать ч. 4 ст. 13 Конституції України, яка проголошує, що держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання, соціальну спрямованість економіки. Усі суб'єкти права власності рівні перед законом. Додатково у ч. 4 ст. 41 Конституції України закріплено норму про те, що ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності.

Нелогічними та необґрунтованими виглядають норми законопроекту № 6013 щодо передання державного або комунального майна господарському товариству правонаступнику в оренду. Як вже зазначалося, це передбачено ч. 5 ст. 22 законопроекту № 6013. Додатково, намагаючись створити передумови для практичної реалізації цього положення, підпунктом 3 п. 5 «Прикінцевих та перехідних положень» законопроекту № 6013 передбачено доповнити ч. 2 ст. 15 Закону України «Про оренду державного та комунального майна», яка встановлює перелік підприємств, установ та організацій із правом на отримання в оренду державного та комунального майна, що не міститься в Переліку першого типу, без проведення аукціону, новим абзацом такого змісту:

«господарські товариства, 50 і більше відсотків акцій (часток) яких належить державі, Автономній Республіці Крим чи територіальній громаді або іншому господарському товариству, 100 відсотків акцій (часток) якого належать державі, Автономній Республіці Крим чи територіальній громаді».

Утім розробниками не враховано, що у ч. 2 ст. 15 Закону України «Про оренду державного та комунального майна» згадуються лише ті суб'єкти права, які не здійснюють підприємницьку діяльність та, відповідно, не мають статусу суб'єкта підприємництва [10].

Водночас як господарські товариства, як вже зазначалося, згідно зі ст. 84 Цивільного кодексу України визнаються підприємницькими товариствами. Відповідно надання господарським товариствам, 50 і більше відсотків акцій (часток) яких належить державі, Автономній Республіці Крим чи територіальній громаді або іншому господарському товариству, 100 відсотків акцій (часток) якого належать державі, Автономній Республіці Крим чи територіальній громаді, права на отримання в оренду державного та комунального майна, що не міститься в Переліку першого типу, без проведення аукціону *створить передумови для порушення засад економічної конкуренції, що отримає вияв у встановленні привілейованого становища стосовно конкурентів, що призведе або може призвести до недопущення, усунення, обмеження чи спотворення конкуренції (ч. 2 ст. 15 Закону України «Про захист економічної конкуренції»)* [11].

Висновки. Вищенаведені аргументи дають змогу дійти висновку про те, що проєкт Закону України «Про особливості регулювання підприємницької діяльності окремих видів юридичних осіб та їх об'єднань у перехідний період» (реєстр. № 6013 від 09.09.2021 р.) не має належного наукового обґрунтування, не відповідає сучасним тенденціям розвитку європейської та вітчизняної науки, суперечить міжнародним зобов'язанням України, Конституції України, законам України (зокрема Закону України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності»), не має чітко визначеної мети та предмета правового регулювання, не відповідає «критеріям якості закону», суперечить очікуванням суспільства та бізнесу у сталості та прогнозованості розвитку правової системи, не має прогнозу регуляторного впливу та наслідків для економіки України та, у разі прийняття, здатен нанести суттєву шкоду економіці України.

Список використаних джерел:

1. Про особливості регулювання підприємницької діяльності окремих видів юридичних осіб та їх об'єднань у перехідний період: проєкт Закону України реєстр. № 6013 від 09.09.2021 р. *Офіційний веб-портал Верховної Ради України*. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72707
2. Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності: Закон України від 11.09.2003 р. № 1160-IV. *Офіційний вісник України*. 2003. № 41. Ст. 2157.
3. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436. *Офіційний вісник України*. 2003. № 11. Ст. 462.
4. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
5. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27 червня 2014 року. *Офіційний вісник України*. 2014. № 75. Т. 1. Ст. 2125.
6. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356.
7. OECD (2016), OECD Guidelines on Corporate Governance of State-Owned Enterprises, 2015 Edition: (Russian version), OECD Publishing, Paris. URL: <http://dx.doi.org/10.1787/9789264263680-ru>
8. Статут приватного акціонерного товариства «Національна акціонерна компанія «Надра України». URL: https://nadrakrayny.com.ua/?page_id=2702
9. Деякі питання акціонерного товариства Національна акціонерна компанія «Нафтогаз України»: постанова КМУ від 06 березня 2019 р. № 226. *Офіційний веб-портал Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/226-2019-%D0%BF#top>
10. Про оренду державного та комунального майна: Закон України від 03 жовтня 2019 року № 157-IX. *Офіційний вісник України*. 2020. № 2. Ст. 33.
11. Про захист економічної конкуренції: Закон України від 11 січня 2001 р. № 2210-III. *Офіційний вісник України*. 2001. № 7. Ст. 260.

References:

1. Pro osoblyvosti rehuliuвання pidpriemnytskoi diialnosti okremykh vydiv yurydychnykh osib ta yikh obiednan u perekhidnyi period: projekt Zakonu Ukrainy reiestr. № 6013 vid 09.09.2021 r. *Ofitsiyni veb-portal Verkhovnoi Rady Ukrainy*. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72707
2. Pro zasady derzhavnoi rehuliatornoi polityky u sferi hospodarskoi diialnosti: Zakon Ukrainy vid 11.09.2003 r. № 1160-IV. *Ofitsiyni visnyk Ukrainy*. 2003. № 41. St. 2157.
3. Hospodarskyi kodeks Ukrainy vid 16.01.2003 r. № 436. *Ofitsiyni visnyk Ukrainy*. 2003. № 11. St. 462.
4. Konstytutsiia Ukrainy vid 28.06.1996 r. № 254k/96-VR. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 1996. № 30. St. 141.
5. Uhoda pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu, z odniiei storony, ta Yevropeiskym Soiuzom, Yevropeiskym spivtovarystvom z atomnoi enerhii i yikhnimy derzhavamy-chlenamy, z inshoi storony vid 27 chervnia 2014 roku. *Ofitsiyni visnyk Ukrainy*. 2014. № 75. Tom 1. St. 2125.
6. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy vid 16.01.2003 r. № 435. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 2003. № 40–44. St. 356.
7. OECD (2016), OECD Guidelines on Corporate Governance of State-Owned Enterprises, 2015 Edition: (Russian version), OECD Publishing, Paris. URL: <http://dx.doi.org/10.1787/9789264263680-ru>
8. Statutu pryvatnoho aktsionernoho tovarystva Natsionalna aktsionerna kompaniia «Nadra Ukrainy». URL: https://nadrakrayny.com.ua/?page_id=2702
9. Deiaki pytannia aktsionernoho tovarystva Natsionalna aktsionerna kompaniia «Naftohaz Ukrainy»: postanova KMU vid 06 bereznia 2019 r. № 226. *Ofitsiyni veb-portal Verkhovnoi Rady Ukrainy*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/226-2019-%D0%BF#top>
10. Pro orendu derzhavnoho ta komunalnoho maina: Zakon Ukrainy vid 03 zhovtnia 2019 roku № 157-IX. *Ofitsiyni visnyk Ukrainy*. 2020. № 2. St. 33.
11. Pro zakhyst ekonomichnoi konkurentsii: Zakon Ukrainy vid 11 sichnia 2001 roku № 2210-III. *Ofitsiyni visnyk Ukrainy*. 2001. № 7. St. 260.

Ustymenko V. A., Dzhabrailov R. A. *Features of regulation of entrepreneurial activity of certain types of legal entities and their associations: scientific and legal assessment of the draft law № 6013.*

The article presents a scientific analysis of the key provisions of the Project of the Law of Ukraine «On the Peculiarities of Regulation of Entrepreneurship Activity of certain types of legal entities and their associations in the transition period» (Reg. № 6013 dated 09.09.2021). The focusing on the fact that the bill № 6013 has flaws that can not solve its technical and legal editing, it is possible to exert significant damage to the legal system of Ukraine, scientific and educational processes, to significantly reduce the effectiveness of the formation and implementation of state economic policy, etc. It is believed that the idea of cancellation of the Economic Code of Ukraine, enshrined in paragraph 4 «Of the final and transitional provisions» of the draft law № 6013, acquires a much larger scale and depth, if we consider this issue

through the prism of compliance with the law fundamentals and the principle of the rule of law. It is emphasized that the Constitutional Court of Ukraine in numerous decisions emphasized the importance of compliance with the principle of rule of law both in law-making and law enforcement. It is substantiated that the adoption of any decisions on the Economic Code of Ukraine as a system-forming act of economic legislation should take place in a predicted and consistent manner, justifying the expectations of society. After all, to this day, the history of the formation and development of economic legislation convinced that the state consciously made efforts to develop and introduce an Economic code of Ukraine – ranging from the idea of the development of the Economic code of Ukraine enshrined in the concept of judicial reform in Ukraine, approved in 1992 by the Verkhovna Rada Resolution of Ukraine, to the final adoption of the Code in 2003 and allocation in 2004 within the framework of the Classifier of the branches of Ukrainian legislation of a separate branch as «090.000.000 Economic legislation. Enterprises and entrepreneurial activity».

Keywords: *draft law № 6013, Economic code of Ukraine, entrepreneurial activity, state economic policy, principle of rule of law.*

Anna Slavko,
PhD in Law, teaching assistant
Department of International, European and Comparative Law
Sumy State University (Ukraine)

Arina Holokha,
student
Sumy State University (Ukraine)

LEGAL QUALIFICATION OF EUTHANASIA WORLDWIDE

Дискусії щодо легалізації евтаназії вже багато років поспіль тривають як в юридичній науці, так і в практиці. Вирішення питання легалізації чи заборони евтаназії лежить на перетині кількох сфер, таких як медицина, право та етика. Ось чому досить складно вирішити, чи прийнятна евтаназія в сучасному цивілізованому суспільстві.

Кожна країна світу має свій підхід до цього питання. Багато держав забороняють евтаназію, проголошуючи важливість права на життя. Деякі інші держави вважають гуманізм і позбавлення людини страждань більш важливою цінністю, дозволяючи евтаназію. Деякі дослідники сподіваються на науково-технічний прогрес, підкреслюючи, що багато захворювань, які раніше не лікували, вже виліковні. Відтак, на їхню думку, хворобу, невиліковувану сьогодні, можна вилікувати завтра. При цьому евтаназія позбавить людину не тільки страждань, а й надії стати здоровою в майбутньому.

Парламентська асамблея Ради Європи називає евтаназію порушенням права людини на життя. Натомість Європейський суд з прав людини стверджує, що в Європі ще немає консенсусу з цього приводу. Відповідно кожна держава може вирішувати, легалізувати чи ні евтаназію.

У статті проаналізовано законодавство низки країн щодо евтаназії та право Ради Європи (резолюції ПАРЄ та практику Європейського суду з прав людини). Зроблено висновок про чотири типи держав за ставленням до евтаназії: 1) держави, які дозволяють як активну, так і пасивну евтаназію; 2) держави, які дозволяють лише пасивну евтаназію; 3) держави, які забороняють як активну, так і пасивну евтаназію; 4) держави, які не регулюють у своєму законодавстві питання евтаназії. Також зроблено висновок про бажаність формування загальноєвропейського стандарту ставлення до евтаназії.

Ключові слова: *право на життя, евтаназія, право Ради Європи, практика Європейського суду з прав людини.*

Formulation of the problem. Researchers emphasize that the issue of euthanasia in international law in recent years remains very relevant, primarily due to the growing interest in it in the legal doctrine and practice of some states. However, to discuss the formation of a particular universal or regional standard for euthanasia, it is necessary to study the national legislation of different states in this area. Despite the active

study of this issue, the final decision on the legalization of euthanasia in Ukraine has not taken place. Euthanasia is primarily discussed in the context of civil or constitutional law. However, we think it is necessary to conduct a brief comparative legal study.

Presenting main material. Researchers emphasize that the relationship between life and death has recently become relevant in modern European countries. Priority is given to the philosophy of inviolability of human rights and fundamental freedoms and the inviolability of his life [7]. Given this, many countries worldwide either explicitly ban euthanasia or do not distinguish it from premeditated murder. In fact, Ukraine belongs to such states. Instead, euthanasia is allowed in Albania, Belgium, Luxembourg, the Netherlands, Switzerland (Zurich only), Sweden, Germany and some US states. In general, our analysis suggests that there are four types of countries, depending on how they address euthanasia in their legislation:

- 1) States that prohibit both active and passive euthanasia;
- 2) States that allow both active and passive euthanasia;
- 3) States that allow only passive euthanasia;
- 4) States that do not regulate the issue of euthanasia in their legislation.

We offer a brief analysis of foreign experience in resolving the issue of euthanasia. For example, the Netherlands was one of the first to legalize the right to retire from seriously ill people voluntarily. The first precedent in this area was in 1973 when a court sentenced a doctor who killed his sick mother to a week in prison. Based on this case, in 1984, the Supreme Court of the Netherlands declared voluntary euthanasia acceptable. The Netherlands Act on Termination of Life on Demand and Suicide Assistance, which entered into force in 2002, legalized euthanasia. According to Article 2 of the law, a doctor is obliged to perform euthanasia:

- be sure that the patient has made a voluntary and carefully considered request [about euthanasia];
- be sure that the patient's suffering is unbearable and that there is no prospect of improvement;
- inform the patient about his condition and prospects;
- together with the patient conclude that there is no reasonable alternative given the patient's situation;
- consult with at least one other independent doctor who should examine the patient and provide a written opinion on the criteria for proper care; and
- terminate the patient's life or provide suicide assistance with appropriate medical care and attention [18].

Similarly, in 2002, euthanasia was legalized by Belgium. According to Article 2 of the Belgian Act on Euthanasia, euthanasia is defined as intentionally terminating life by someone other than the person concerned, at the latter's request.

The physician who performs euthanasia commits no criminal offence when he / she ensures that:

- the patient has attained the age of majority or is an emancipated minor, and is legally competent and conscious at the moment of making the request;
- the request is voluntary, well-considered and repeated, and is not the result of any external pressure;
- the patient is in a medically futile condition of constant and unbearable physical or mental suffering that can not be alleviated, resulting from a serious and incurable disorder caused by illness or accident; and
- when he / she has respected the conditions and procedures as provided in this Act [20].

In the United States, each state decides for itself whether to legalize or criminalize euthanasia. For example, in 1977 in California, after a lengthy discussion, the law On the right to die was passed, according to which terminally ill people were given the right to issue a document of their desire to turn off resuscitation equipment under certain conditions [14]. However, due to sabotage by the American Psychiatric Association and the American Medical Association, this act was virtually inapplicable. A new act on this issue was adopted in 2015. Paragraph 443.2 of the End of Life Option Act provides that a person who is an adult, capable of making medical decisions and suffering from an incurable disease may apply for a prescription for drugs that help to die if all of the following conditions:

- the person's doctor diagnosed the person with an incurable disease;
- an individual voluntarily expressed a desire to obtain a prescription for a drug that helps to die;
- an individual is a resident of California;
- an individual documents his / her application under the requirements of the mentioned law;
- a person is physically and mentally able to self-administer a drug that helps to die [1].

Today, euthanasia is also allowed in Oregon, Missouri, New Jersey, Vermont, Washington, Montana, and Georgia.

In France, certain health care issues are governed by the Public Health Code. According to Article L. 1110-5 of this act, everyone has the right to have a dignified end of life accompanied by the best possible alleviation of suffering [9]. Health professionals use all the means at their disposal to ensure that this right is respected. Accordingly, active euthanasia is prohibited in this state, but the so-called «passive euthanasia» is practised, which consists in terminating the work of life support systems.

Instead, Australia has strictly banned euthanasia on its territory. In particular, in 1997 it was adopted Euthanasia Laws Act. This Act stated: «subject to this section the

power of the Legislative Assembly conferred by section 6 in relation to the making of laws does not extend to the making of laws which permit or have the effect of permitting (whether subject to conditions or not) the form of intentional killing of another called euthanasia (which includes mercy killing) or the assisting of a person to terminate his or her life».

According to this Act, the Legislative Assembly does have power to make laws with respect to:

- a) the withdrawal or withholding of medical or surgical measures for prolonging the life of a patient but not so as to permit the intentional killing of the patient;
- b) medical treatment in the provision of palliative care to a dying patient, but not so as to permit the intentional killing of the patient; and
- c) the appointment of an agent by a patient who is authorised to make decisions about the withdrawal or withholding of treatment; and
- d) the repealing of legal sanctions against attempted suicide [12].

Euthanasia is also prohibited in Turkey. Article 84 of the Turkish Criminal Code provides: «Any person who solicits, encourages a person to commit suicide, or supports the decision of a person for suicide or helps the suicide action in any manner whatsoever, is punished with imprisonment from two years to five years.

In case of commission of suicide, the person who is involved in such act is sentenced to imprisonment from four years to ten years.

Any person who openly encourages others to commit suicide is punished with imprisonment from three years to eight years.

Persons who encourage others, lack of ability to understand the meaning and consequences of the executed act, to commit suicide, or force a person to commit suicide under threat, are convicted of felonious homicide» [11].

It is obvious that the Council of Europe could not ignore the legalization of euthanasia. In particular, the Council of Europe Committee on Bioethics conducted a study on the problem of euthanasia in European countries and presented its results in the document «Questions and Answers on Euthanasia» on January 20, 2003. The report noted that in countries that have already legalized euthanasia, there are not even clear criteria for defining this concept, let alone distinguishing between euthanasia by type [16].

On January 25, 2012, the PACE adopted Resolution (1859), «Protecting human rights and dignity by taking into account previously expressed wishes of patients», which states that «euthanasia, in the sense of the intentional killing by act or omission of a dependent human being for his or her alleged benefit, must always be prohibited» [17]. Earlier, the PACE, in its recommendation (1418) «Protection of the human rights and dignity of the terminally ill and the dying» insisted on the prohibition of intentional deprivation of life of a terminally ill or dying person. Thus, the

authors of the recommendation stated that the states should «by upholding the prohibition against intentionally taking the life of terminally ill or dying persons while recognizing that a terminally ill or dying person's wish to die cannot of itself constitute a legal justification to carry out actions intended to bring about death» [15].

The Convention on Human Rights and Biomedicine (Oviedo Convention) also addresses euthanasia to some extent. For example, Article 9 of this document obliges doctors to consider a person's previous wishes for treatment [10]. The Council of Europe's Committee on Bioethics also discussed some aspects of ending life. That is why he developed a Guide on the decision-making process regarding medical treatment in end-of-life situations.

This document identifies three main principles in the field of end of life:

- respect for autonomy begins with recognition of the legitimate right and the capacity of a person to make personal choices;
- the principles of beneficence and non-maleficence refer to the doctor's dual obligation to seek to maximise the potential benefit and to limit as much as possible any harm that might arise from a medical intervention;
- equity means first and foremost the absence of discrimination, with the requirement for each individual to be able to obtain, in practice, the care available. This principle implies that available resources should be distributed as fairly as possible [13].

There is no single position on euthanasia in the case-law of the European Court of Human Rights. Mainly the court notes the lack of a pan-European consensus on this issue. However, in the case *Pretty v. the United Kingdom* the Court underlines that article 2 cannot, without a distortion of language, be interpreted as conferring the diametrically opposite right, namely a right to die; nor can it create a right to self-determination in the sense of conferring on an individual the entitlement to choose death rather than life. The Court accordingly finds that no right to die, whether at the hands of a third person or with the assistance of a public authority, can be derived from Article 2 of the Convention [6]. In the case of *Glass v. the United Kingdom*, the applicants complained under Article 2 of the Convention that a potentially lethal dose of diamorphine had been administered to their son, without their consent, by doctors in the hospital where he was being treated. The ECtHR noted that the doctors had not deliberately sought to kill the child or to hasten his death, and examined the parents' complaints from the standpoint of the authorities' positive obligations. In this case the Court unanimously held that there has been a violation of Article 8 of the Convention [3].

Instead, in *Lambert and Others v. the French court* the court stressed the need to distinguish directly between euthanasia and disconnection from a life support system a person in a vegetative state [4]. In this case, the Court turned to an analysis of the

concept of «unreasonable obstinacy» developed by the French legislator. The Court notes that the Conseil d'État (Council of the State) established two important safeguards in that judgment. Firstly, it stated that «the sole fact that a person is in an irreversible state of unconsciousness or, a fortiori, has lost his or her autonomy irreversibly and is thus dependent on such a form of nutrition and hydration, does not by itself amount to a situation in which the continuation of treatment would appear unjustified on grounds of unreasonable obstinacy». Secondly, it stressed that where a patient's wishes were not known, they could not be assumed to consist in a refusal to be kept alive. In *Burke v. the United Kingdom*, the applicant suffered from an incurable degenerative brain condition and feared that the guidance applicable in the United Kingdom could lead in due course to the withdrawal of his artificial nutrition and hydration. The Court declared his application, lodged under Articles 2, 3 and 8 of the Convention, inadmissible as being manifestly ill-founded [5].

In case *Afiri and Biddarri v. France* the applicants complain of the lack of an effective remedy in domestic law against the decision to stop the treatment of their minor child. In conclusion, the Court is of the opinion that, considered as a whole, French law has permitted a judicial remedy in accordance with the requirements of Article 2 [2].

In general, analyzing the case-law of the European Court of Human Rights on euthanasia, researchers talk about two main trends: procedural review and personal autonomy [19].

The term «euthanasia» is not used in the legislation of Ukraine at all. It indicates only the prohibition of granting a request of an individual to terminate his life without the use of the term itself (Part 4 of Article 281 of the Civil Code of Ukraine) [8]. In law enforcement practice, euthanasia is usually classified as premeditated murder. However, it should also be borne in mind that such acts are characterized by a high level of latency. In addition, the practice of palliative care is poorly developed in Ukraine, which leads to the constant actualization of euthanasia's discussions. Periodically, lawmakers are proposing bills to legalize euthanasia, but none has been passed to date.

Conclusions. Thus, we can conclude that the legal qualifications of euthanasia in different countries are different. These differences in views on euthanasia have many reasons: the dominant religion, the state of the economy, political circumstances, etc. In Ukraine, the problems with palliative care are constantly relevant discussions about the legalization of euthanasia. In general, we concluded that according to the attitude to euthanasia, there are four types of states:

- 1) States that prohibit both active and passive euthanasia (Turkey, Australia);
- 2) States that allow both active and passive euthanasia (Belgium, the Netherlands);

- 3) States that allow only passive euthanasia (France);
- 4) States that do not regulate euthanasia in their legislation.

An analysis of the European Court of Human Rights case law shows that the legalization of euthanasia can be permissible if two basic principles are observed: procedural review and personal autonomy.

Список використаних джерел:

1. Закон про додавання та скасування частини 1.85 (починаючи з розділу 443) Розділу 1 Кодексу охорони здоров'я та безпеки, що стосується закінчення життя (Закон про можливість закінчення життя) (2015 р.) / Каліфорнія. Законодавча інформація. URL: https://leginfo.legislature.ca.gov/faces/billNavClient.xhtml?bill_id=201520162AB15
2. Справа Афірі та Бідаррі проти Франції (2018) / Європейський суд з прав людини HUDOC. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-180588>
3. Справа Glass v. the United Kingdom (2004) / Європейський суд з прав людини HUDOC. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-61663>
4. Справа Lambert та інші проти Франції (2015) / Європейський суд з прав людини HUDOC. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-155352>
5. Справа Олівер Леслі Берк проти Сполученого Королівства (2006) / Європейський суд з прав людини HUDOC. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-76785>
6. Справа Pretty проти Сполученого Королівства (2002) / Європейський суд з прав людини HUDOC. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-60448>
7. Чеховська І. В., Білоусюк В. В. Правове регулювання евтаназії: міжнародний досвід. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. 2019. № 14. С. 23–33 (укр.)
8. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV / *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>
9. Code de la santé publique / *Legifrance*. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/section_lc/LEGITEXT000006072665/LEGISCTA000006170991/?anchor=LEGIARTI000031971164#LEGIARTI000031971164
10. Конвенція про захист прав людини та гідності людини щодо застосування біології та медицини: Конвенція про права людини та біомедицину / *Рада Європи*. URL: <https://rm.coe.int/168007cf98>
11. Кримінальний кодекс Туреччини (2004 р.) / *BOIB*. URL: <https://www.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/en/tr/tr171en.pdf>
12. Закон Австралії про закони про евтаназію (1997 р.) / *Законодавство Австралії*. URL: <https://www.legislation.gov.au/Details/C2004A05118>
13. Керівництво щодо процесу прийняття рішень щодо медичної допомоги в ситуаціях наприкінці життя / *Рада Європи*. URL: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168039e8c5>
14. Мірошніченко О. А. Евтаназія та право людини на життя у міжнародному та національному праві. (Евтаназія і право людини на життя в міжнародному та національному праві). *Форум права*. 2012. № 3. С. 459–464 (укр.)
15. Рекомендація 1418 (1999) Захист прав людини та гідності невиліковно хворих і вмираючих / *Парламентська асамблея*. URL: <https://pace.coe.int/en/files/16722/html>

16. Доповідь «Евтаназія» (Дос. 9898), (2003) / *Парламентська асамблея*. URL: <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/X2H-Xref-ViewHTML.asp?FileID=10255&lang=EN>
17. Резолюція 1859 (2012) Захист прав і гідності людини шляхом врахування раніше висловлених побажань пацієнтів / *Парламентська асамблея*. URL: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=18064&lang=en>
18. Перегляд процедур щодо припинення життя на вимогу та допомоги в самогубстві та внесення змін до Кримінального кодексу та Закону про поховання та кремації (Закон про припинення життя за клопотанням та допомогу в самогубстві (процедури перегляду)) (2002) / *l'Institut Européen de Bioethique*. <https://www.ieb-eib.org/ancien-site/pdf/loi-euthanasie-pays-bas-en-eng.pdf>
19. Сарторі Д. Проблеми закінчення життя та Європейський суд з прав людини. Значення особистої автономії в рамках «процедуризованого» огляду / *Питання міжнародного права*. URL: <http://www.qil-qdi.org/end-life-issues-european-court-human-rights-value-personal-autonomy-within-proceduralized-review/>
20. Бельгійський закон про евтаназію (2002 р.) / *Закон про закінчення життя та політика в Канаді*. URL: <http://eol.law.dal.ca/wp-content/uploads/2015/06/Euthanasia-Act.pdf>

References:

1. An act to add and repeal Part 1.85 (commencing with Section 443) of Division 1 of the Health and Safety Code, relating to end of life (End of Life Option Act) (2015) / *California. Legislative Information*. URL: https://leginfo.legislature.ca.gov/faces/billNavClient.xhtml?bill_id=201520162AB15
2. Case of Afiri and Biddarri v. France (2018) / *European Court of Human Rights HUDOC*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-180588>
3. Case of Glass v. the United Kingdom (2004) / *European Court of Human Rights HUDOC*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-61663>
4. Case of Lambert and Others v. France (2015) / *European Court of Human Rights HUDOC*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-155352>
5. Case of Oliver Leslie Burke v. the United Kingdom (2006) / *European Court of Human Rights HUDOC*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-76785>
6. Case of Pretty v. the United Kingdom (2002) / *European Court of Human Rights HUDOC*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-60448>
7. Chekhovska I. V., Bilousiuk V. V. Pravove rehuliuвання evtanazii: mizhnarodnyi dosvid (Legal regulation of euthanasia: international experience). *Mizhnarodnyi yurydychnyi visnyk: aktualni problemy suchasnosti (teoriia ta praktyka)*. 2019. № 14. P. 23–33 (in Ukrainian).
8. Civil Code of Ukraine from 16.01.2003 № 435-IV (in Ukrainian) / *Legislation of Ukraine*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>
9. Code de la santé publique / *Legifrance*. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/section_lc/LEGITEXT000006072665/LEGISCTA000006170991/?anchor=LEGIARTI000031971164#LEGIARTI000031971164
10. Convention for the Protection of Human Rights and Dignity of the Human Being with regard to the Application of Biology and Medicine: Convention on Human Rights and Biomedicine / *Council of Europe*. URL: <https://rm.coe.int/168007cf98>
11. Criminal Code Law of Turkey (2004) / *WIPO*. URL: <https://www.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/en/tr/tr171en.pdf>

12. Euthanasia Laws Act of Australia (1997) / *Legislation of Australia*. URL: <https://www.legislation.gov.au/Details/C2004A05118>
13. Guide on the decision-making process regarding medical treatment in end-of-life situations / *Council of Europe*. URL: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168039e8c5>
14. Miroshnychenko O. A. Evtanaziia ta pravo liudyny na zhyttia u mizhnarodnomu ta natsionalnomu pravi. (Euthanasia and the human right to life in international and national law). *Forum prava*. 2012. № 3. P. 459–464 (in Ukrainian).
15. Recommendation 1418 (1999) Protection of the human rights and dignity of the terminally ill and the dying / *Parliamentary Assembly*. URL: <https://pace.coe.int/en/files/16722/html>
16. Report «Euthanasia» (Doc. 9898), (2003) / *Parliamentary Assembly*. URL: <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/X2H-Xref-ViewHTML.asp?FileID=10255&lang=EN>
17. Resolution 1859 (2012) Protecting human rights and dignity by taking into account previously expressed wishes of patients / *Parliamentary Assembly*. URL: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=18064&lang=en>
18. Review procedures for the termination of life on request and assisted suicide and amendment of the Criminal Code and the Burial and Cremation Act (Termination of Life on Request and Assisted Suicide (Review Procedures) Act) (2002) / *l'Institut Européen de Bioéthique*. <https://www.ieb-eib.org/ancien-site/pdf/loi-euthanasie-pays-bas-en-eng.pdf>
19. Sartori D. End-of-life issues and the European Court of Human Rights. The value of personal autonomy within a 'proceduralized' review / *Questions of International Law*. URL: <http://www.qil-qdi.org/end-life-issues-european-court-human-rights-value-personal-autonomy-within-proceduralized-review/>
20. The Belgian Act on Euthanasia (2002) / *End-of-Life Law and Policy in Canada*. URL: <http://eol.law.dal.ca/wp-content/uploads/2015/06/Euthanasia-Act.pdf>

Anna Slavko PhD in Law, teaching assistant Department of International, European and Comparative Law Sumy State University (Ukraine), Arina Holokha, student. Sumy State University (Ukraine). *Euthanasia has been a topical issue in both legal science and practice for several years now. Addressing the legalization or prohibition of euthanasia lies at the intersection of several areas, such as medicine, law and ethics. That is why it is pretty challenging to decide whether euthanasia is acceptable in a modern civilized society.*

Every country in the world has its own approach to this area. Many states prohibit euthanasia, proclaiming the importance of the right to live. Some other states consider humanism and the deprivation of human suffering to be a more important value, allowing euthanasia. Some researchers hope for scientific and technological progress, emphasizing that many diseases that have not been treated before are curable. Therefore, in their opinion, the disease incurable today, can be cured tomorrow. At the same time, euthanasia deprives a person not only of suffering, but also of hope to become healthy in the future.

The Parliamentary Assembly of the Council of Europe calls euthanasia a violation of the human right to life. Instead, the European Court of Human Rights argues that there is no consensus in Europe yet. Accordingly, each state can decide whether to legalize or not euthanasia.

The paper analyzes the legislation of several countries on euthanasia and the law of the Council of Europe (PACE resolutions and the case-law of the European Court of Human Rights). It is concluded that there are four types of states in terms of their attitude to euthanasia: 1) allow both active and passive euthanasia; 2) allow only passive euthanasia; 3) prohibit both active and passive euthanasia; 4) do not regulate the issue of euthanasia in their legislation. It is also concluded that the formation of a pan-European standard of attitude to euthanasia is desirable.

Keywords: *the right to life, euthanasia, Council of Europe law, the case-law of the European Court of Human Rights.*

XX ВСЕУКРАЇНСЬКІ ЗМАГАННЯ З ГОСПОДАРСЬКОГО ПРАВА І ПРОЦЕСУ ІМ. ПРОФЕСОРА С. З. МИХАЙЛІНА

Протягом 20 років юридичний факультет Донецького національного університету імені Василя Стуса відчиняє свої двері для учасників Всеукраїнських змагань з господарського права і процесу ім. професора С. З. Михайліна. Проведення цих студентських змагань стало доброю традицією для кафедри господарського права, яку з травня 2021 року реорганізовано у кафедру господарського та адміністративного права.

Участь здобувачів-правників у змаганнях, що проводяться у формі імітованого судового процесу із залученням професійних суддів, – це можливість для молодого покоління відчути себе у колі юридичної спільноти, спробувати свої сили у майбутній професії.

У рамках цього заходу кращі здобувачі з юридичних факультетів різних закладів вищої освіти України змагаються в умінні аргументовано доводити свою позицію, демонструють професійні навички судового захисту прав і законних інтересів учасників господарських відносин.

Організація Всеукраїнських змагань з господарського права і процесу ім. професора С. З. Михайліна – це кропітка і відповідальна робота команди однодумців юридичного факультету і, зокрема, кафедри господарського та адміністративного права. Багато років активно долучається до проведення змагань та виступає їх співорганізатором Господарський суд Вінницької області.

Цьогоріч до складу організаційного комітету увійшли такі представники співорганізаторів: голова – Коваль І. Ф., декан юридичного факультету ДонНУ імені Василя Стуса, докторка юридичних наук, професорка; співголова – Тісецький С. С., голова Господарського суду Вінницької області; заступник голови Павлюченко Ю. М., в. о. завідувача кафедри господарського та адміністративного права, докторка юридичних наук, доцентка. Членами організаційного комітету виступили доценти кафедри господарського та адміністративного права: Калаченкова К. О., кандидатка юридичних наук, доцентка; Краковська А. Є., кандидатка юридичних наук, доцентка; Липницька Є. О., кандидатка юридичних наук, доцентка; Моїсєєв Ю. О., кандидат юридичних наук, доцент; Петренко Г. О., кандидатка юридичних наук, доцентка; та Лехкодух І. О., старша викладачка кафедри, яка взяла на себе обов'язки відповідального секретаря змагань.

Проведення Всеукраїнських змагань з господарського права і процесу ім. професора С. З. Михайліна завжди відбувається за потужної підтримки правничої професійної спільноти. Партнерами двадцятих, ювілейних змагань стали: ТОВ «СВАРОГ ЛАДА», Юридична компанія «Правогруп», Адвокатське об'єднання «Дестра», ТОВ «ЮРИДИЧНЕ АГЕНТСТВО «РАДНИК»», Полотнянко О. І.,

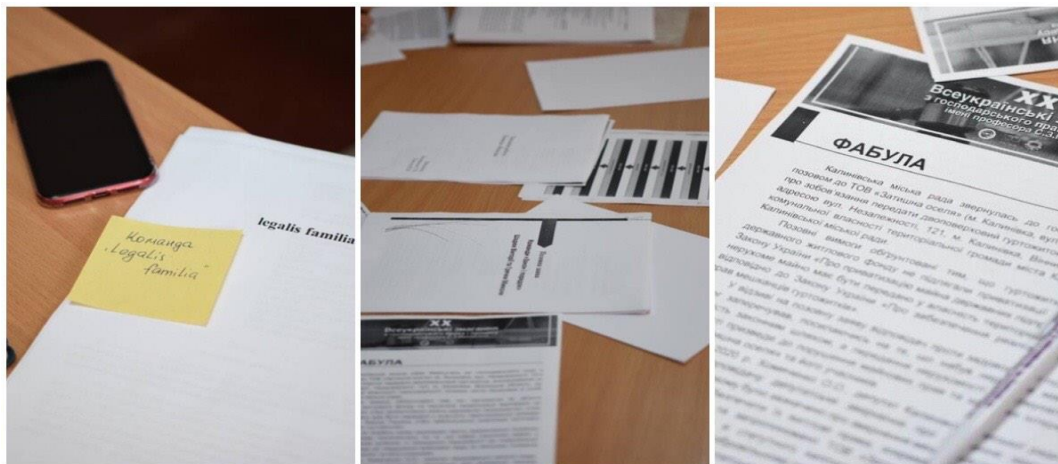
адвокат, Ради адвокатів Вінницької області, голова секції захисту персональних даних та права доступу до інформації комітету з питань захисту прав людини Національної асоціації адвокатів України (м. Київ).

Участь у XX Всеукраїнських змаганнях з господарського права і процесу ім. професора С. З. Михайліна взяли 14 команд, до яких входили здобувачі-правники із закладів вищої освіти різних областей України: Київський національний торговельно-економічний університет; Одеський національний університет імені І. І. Мечникова; Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»; Донецький національний університет імені Василя Стуса; Національний університет «Чернігівська політехніка»; Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»; Сумський державний університет.

Проведення змагань відбувалося у три етапи: відбірковий (письмовий) етап (01–08 листопада 2021 р.); півфінальний онлайн-етап (13 листопада 2021 р.) та фінальний онлайн-етап (20 листопада 2021 р.).

Для участі у відбіркового етапі команди виконували письмові роботи, що полягали у підготовці пакета документів, які відображають позицію позивача, та пакету документів з позицією відповідача. Оцінювання письмових робіт на цьому етапі здійснювалося комісією, яка складалася з практикуючих фахівців у галузі господарського права та господарського процесуального права. Оцінювання відбувалося за встановленими критеріями з особливою увагою на сформовані професійні правничі компетентності щодо оформлення процесуальних документів.

На півфінальному та фінальному етапах відбулася імітація судового засідання, де команди за результатами жеребкування представляли позиції сторін спору (позивача чи відповідача) відповідно до наданої фабули.

До півфінального етапу пройшли 10 команд, які у відбірковому етапі отримали найбільшу кількість балів.

Півфінальний етап Змагань проходив в онлайн-форматі імітованого судового процесу з розгляду господарського спору. Кожна команда виступала у ролі позивача або відповідача відповідно до фабули справи, готувала зразки процесуальних документів, виголошувала промови та отримувала свої оцінки від професійних суддів.

За результатами півфінального етапу було визначено 6 команд, які отримали найбільшу кількість балів і пройшли до фінального етапу змагань.

Карантинні обмеження 2021 р. не дозволили провести фінальний етап Змагань у Господарському суді Вінницької області, де б здобувачі гарантовано за-

нурилися у справжню атмосферу судового процесу. Фінал також відбувався в онлайн-форматі. На цьому етапі команди представляли позицію позивача або відповідача за уточненою фабулою господарського спору.

У фіналі змагань взяли участь 6 команд:

- ✓ Закон і порядок (Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова);
- ✓ Vivat (Донецький національний університет імені Василя Стуса);
- ✓ Евріка (Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»);
- ✓ Праволюби (Одеський національний університет імені І. І. Мечникова);
- ✓ Діти феміди (Національний університет «Чернігівська політехніка»);
- ✓ Феміди (Донецький національний університет імені Василя Стуса).

До складу суддівської колегії фінального етапу, які оцінювали виступи учасників, було запрошено суддів Господарського суду Вінницької області, представників юридичних фірм та адвокатів. Зокрема, участь у заході взяли судді Господарського суду Вінницької області: Маслій І. В., Міліціанов Р. В., Тварковський А. А., Нешик О. С., Яремчук Ю. О.; Сміщук Р. О., керівник ТОВ «СВАРОГ ЛАДА»; Глівінськ С. Й., адвокат та засновник юридичної компанії «Правогруп»; Брилянт І. О., адвокат, голова – керуючий партнер адвокатського об'єднання «Дестра»; Слюсар О. В., адвокат, керівник ТОВ «ЮРИДИЧНЕ АГЕНТСТВО „РАДНИК”»; Полотнянко О. І., адвокат Ради адвокатів Вінницької області, голова секції захисту персональних даних та права доступу до інформації комітету з питань захисту прав людини Національної асоціації адвокатів України (м. Київ).

Виступи учасників фінального етапу оцінювалися за такими критеріями: знання законодавства; вміння правильно застосувати норми матеріального та процесуального права, правові позиції тощо; дотримання норм господарського процесуального права під час імітованого судового засідання; вміння вести публічну дискусію: відповідати на запитання суддів та опонентів (використання юридичної термінології, аргументованість, переконливість, чітка структура відповіді, ясність і виразність викладу, відсутність неправильних мовних зворотів), формулювати запитання, дотримуватися професійного етикету; якість підготовки процесуальних документів, поданих командою, їхня відповідність вимогам господарського процесуального законодавства; вміння працювати в команді.

Найбільшу кількість балів за результатами оцінювання усних виступів у фінальному етапі отримали команди:

1 місце команда «Евріка» (Балінська Валерія та Геращенко Яна);

2 місце команда «Vivat» (Тріпак Юлія та Гаврилюк Софія);

3 місце команда «Праволюби» (Паскар Аліна та Меленчук Тетяна);

Найкращим представником позивача стала Тріпак Юлія (команда «Vivat»).

Найкращим представником відповідача стала Геращенко Яна (команда «Евріка»).

Символом змагань визнано учасницю команди «Закон і порядок» Шадюк Вікторію.

Завершилися змагання нагородженням переможців та професійними порадами від суддів змагань.

Щиро вдячні всім, хто організовував, підтримував та взяв участь у ювілейних змаганнях з господарського права і процесу ім. професора С. З. Михайліна за небайдужість, проявлений інтерес і допомогу.

Калаченкова К. О.,

*кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри господарського
та адміністративного права ДонНУ імені Василя Стуса*

Павлюченко Ю. М.,

*докторка юридичних наук, доцентка,
професорка кафедри господарського
та адміністративного права ДонНУ імені Василя Стуса*

**ПРО ВИКОНАННЯ
НА ЮРИДИЧНОМУ ФАКУЛЬТЕТІ
ДОННУ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА
ІНІЦІАТИВНОЇ НАУКОВО-ДОСЛІДНОЇ ТЕМИ
«ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ:
СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ (2017–2021 РР.)»**

У 2021 році на юридичному факультеті Донецького національного університету імені Василя Стуса завершилось виконання ініціативної науково-дослідної теми «Правове забезпечення соціально-економічного розвитку: стан та перспективи (2017–2021 рр.)» під керівництвом декана юридичного факультету доктора юридичних наук, професора Коваль Ірини Федорівни. Виконавцями науково-дослідної теми відповідно до тематичних напрямів стали представники кафедр:

- теорії, історії держави і права та філософії права;
- конституційного, міжнародного та кримінального права;
- цивільного права та процесу;
- господарського та адміністративного права.

Склад виконавців представлений 9 докторами наук, 19 кандидатами наук, 16 аспірантами, з яких 10 здобули науковий ступінь доктора філософії у звітному періоді.

Правове забезпечення соціально-економічного розвитку України відбувається в європейському правовому просторі під впливом глобалізації всіх сфер суспільного життя з урахуванням загальновизнаних у світі стандартів верховенства права. Вітчизняні вчені-юристи приділяють значну увагу цій проблематиці, про що свідчить публікація декількох багатотомних колективних монографій. Тому особливо актуальним видається необхідність аналізу сучасного стану правового забезпечення соціально-економічного розвитку України, а також визначення основних тенденцій розвитку чинного законодавства у вказаному напрямі. Для виконання науково-дослідної теми була поставлена мета – обґрунтування нових теоретичних положень і практичних рекомендацій щодо удосконалення правового забезпечення соціально-економічного розвитку України; визначення перспектив та основних напрямів розвитку чинного законодавства у зазначеній сфері. В основу дослідження покладена методологія комплексного аналізу стану та найбільш перспективних напрямів розвитку механізму правового забезпечення соціально-економічного розвитку України з урахуванням міжнародних стандартів та в умовах адаптації до права ЄС.

У процесі виконання роботи були поставлені та виконані наступні завдання:

- дослідження теоретико-правових засад соціально-економічного розвитку України;
- виявлення стану правового забезпечення соціально-економічного розвитку України;
- дослідження стану та виявлення проблем адміністративно-правового забезпечення економічного розвитку України та підготовка пропозицій щодо перебігу адміністративної реформи в галузі публічного управління економікою;
- узагальнення публічно-правових засад забезпечення соціально-економічного розвитку, розробка напрямів реформування конституційного регулювання соціально-економічного розвитку України та адаптація законодавства України щодо забезпечення правового забезпечення соціально-економічного розвитку до права Європейського Союзу;
- аналіз стану правового забезпечення прав і інтересів учасників майнових і немайнових правовідносин та розробка механізму правового забезпечення зазначених прав;
- дослідження стану правового забезпечення господарської системи суспільства та обґрунтування пропозицій щодо розвитку такого правового забезпечення.

Окрім цього, серед завдань науково-дослідної теми є розробка та впровадження навчально-методичних посібників з різних галузей права та видання наукової літератури, виконання дисертаційних робіт у рамках науково-дослідної теми, апробації результатів дослідження через організації проведення конференцій.

В рамках ініціативної науково-дослідної теми «Правове забезпечення соціально-економічного розвитку: стан та перспективи» протягом 2017–2021 років:

- проведено 8 всеукраїнських науково-практичних конференцій та круглих столів;
- захищено 6 докторських дисертацій;
- захищена 21 кандидатська дисертація та дисертації на здобуття наукового ступеня «Доктор філософії»;
- вийшло друком 12 монографій (у тому числі у співавторстві);
- вийшло друком 208 наукових статей;
- підготовлено 4 навчальних посібника та 30 навчально-методичних праць для здобувачів вищої освіти спеціальності 081 «Право».

За підсумком виконання науково-дослідної ініціативної тематики «Правове забезпечення соціально-економічного розвитку: стан та перспективи» було сформовано та подано звіт, у якому відображені безпосередньо отримані результати, їх наукова новизна та оригінальність, визначена теоретична, методоло-

гічна та практична цінність результатів дослідження для різних сфер соціально-економічного життя суспільства та освітнього процесу, безпосередній вклад кожного з виконавців, а також проведені заходи, академічні здобутки, наукові та навчально-методичні продукти, що слугують індикатором комплексного виконання наукової теми.

Гоцуляк Ю. В.,
*доктор юридичних наук, доцент,
в. о. зав. кафедри теорії,
історії держави і права та філософії права
ДонНУ імені Василя Стуса*

Наукове видання

**ПРАВНИЧИЙ ЧАСОПИС
ДОНЕЦЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА
№ 2(2021)**

Редактор А. О. Цяпало
Технічний редактор О. К. Гомон

Підписано до друку 07.04.2022 р.
Формат 70×100/16. Папір офсетний.
Друк – цифровий. Умовн. друк. арк. 9,43
Тираж 100 прим. Зам. № 5

Донецький національний університет імені Василя Стуса
21021, м. Вінниця, вул. 600-річчя, 21.
Свідectво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру
серія ДК № 5945 від 15.01.2018 р.